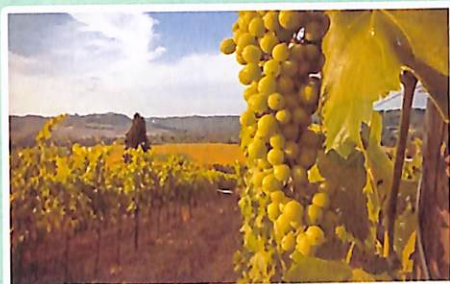
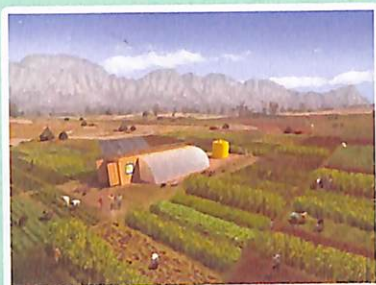

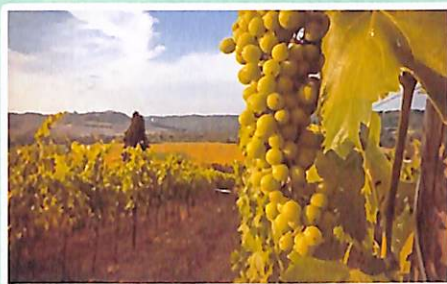
Якубжонова Ш.Т., Ражабов Ф.Т.

ЎЗБЕКИСТОННИНГ АГРОТУРИЗМ САЛОҲИЯТИДАН ФОЙДАЛАНИШ АСОСЛАРИ

Якубжонова Ш.Т., Ражабов Ф.Т.

ЎЗБЕКИСТОННИНГ АГРОТУРИЗМ САЛОҲИЯТИДАН ФОЙДАЛАНИШ АСОСЛАРИ

26.2
А-28

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕТ ВИЛОЯТИ ЧИРЧИҚ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
ИНСТИТУТИ

Якубжонova Ш.Т., Ражабов Ф.Т.

ЎЗБЕКИСТОННИНГ АГРОТУРИЗМ
САЛОҲИЯТИДАН ФОЙДАЛАНИШ
АСОСЛАРИ

Ўқув-услубий кўлланма

-2364-

Тошкент - 2020

Ўқув-услубий қўлланмада мамлакатимиз ҳудудини агротуристлик районларга ажратишнинг илмий асослари, агротуристлик районлар ва уларнинг туристик салоҳияти, агротуристлик маршрутларни ташкил этиш қоидалари, Фарғона водийси агротуристлик маршрутларининг тавсифи берилган. Ушбу қўлланма экология ва атроф-муҳит муҳофазаси, география, туризм, қишлоқ хўжалиги, ўлкашунослик, иқтисодиёт ва сервис йўналишида фаолият юритаётган фан, таълим ва амалиёт ходимлари, педагоглар, докторантлар, магистрантлар ва бакалаврлар учун мўлжалланган.

Муаллифлар:

Якубжонов Ш.Т. – Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институти Ботаника кафедраси доц. в.б., география фанлари бўйича фалсафа доктори.

Ражабов Ф.Т. – Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти География кафедраси мудири, география фанлари бўйича фалсафа доктори.

Тақризчилар:

Курбанов Ш.Б. – Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети Иқтисодий ва ижтимоий география кафедраси доц. в.б., география фанлари бўйича фалсафа доктори.

Маҳамдалиев Р.Й. – Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти География кафедраси доценти, география фанлари номзоди.

Мазкур ўқув-услубий қўлланма Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти Ўқув-услубий кенгашининг 2020 йил 30 январдаги 01/9-сонли қарорига асосан нашрга тавсия этилган.

Республикамизда туризмни жадал ривожлантириш учун қулай иқтисодий ва ташкилий-ҳуқуқий шароитларни яратиш, миллий туризм маҳсулотларини жаҳон туристик бозоридаги рақобатбардошлигини таъминлаш, сайёҳлик объектларидан самарали фойдаланиш, кўрсатилаётган хизмат турлари сифатини ошириш, юртимизга ташриф буюраётган сайёҳлар оқимини кўпайтириш бўйича кенг қамровли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Ўзбекистон Республикасини 2017-2021 йилларда янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида “туризм индустриясини жадал ривожлантириш, иқтисодиётда унинг роли ва улушини ошириш, туристик хизматларни диверсификация қилиш ва сифатини яхшилаш, туризм инфратузилмасини кенгайтириш”¹ вазифалари белгилаб берилган. Бу борада республикамизда агротуризмнинг ривожланишига табиий географик омилларнинг таъсири, уларнинг ҳудудий фарқлари ва мавсумий ўзгариш хусусиятларини тадқиқ этиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 2 декабрдаги ПФ-4861-сон “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони, 2018 йил 3 февралдаги ПФ-5326-сон “Ўзбекистон Республикаси туризм салоҳиятини ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш бўйича қўшимча ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони, 2017 йил 16 августдаги ПҚ-3217-сон “2018-2019 йилларда туризм соҳасини ривожлантириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори, 2018 йил 6 февралдаги ПҚ-3509-сон “Кириш туризмни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори, 2018 йил 7 февралдаги ПҚ-3514-сон “Ички туризмни жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори, Ўзбекистон Республикаси

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини 2017-2021 йилларда янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони.

Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 2 апрелдаги 03/1-220-сон билан тасдиқланган “Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларда намунали фермер хўжалиқларини сайёҳларга хизмат кўрсатишга мослаштириш, уларга сайёҳларни жалб қилиш ҳамда уларнинг мамлакатимизда бўлиш муддатларини узайтириш мақсадида агротуризмни ривожлантириш бўйича чора-тадбирлар дастури” ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишга ушбу услубий қўлланма муайян даражада хизмат қилади.

1-§. Ўзбекистонни агротуристтик районларга ажратиш ва улардан туристик мақсадларда фойдаланиш

Районлаштириш география фанларида кенг қўлланиладиган ҳудудий тизимларни тартибга солиш ва тизимлаштиришнинг универсал методи ҳисобланади. У кўплаб географик муаммоларни ҳал этишда муҳим аҳамиятга эга. Географиянинг турли соҳаларида районлаштириш муаммолари билан турли йилларда Н.А.Гвоздецкий, В.И.Прокаев, Ф.Н.Мильков, Л.Н.Бабушкин, Н.А.Когай, И.В.Зорин, П.Баратов, Ш.С.Зокиров, И.Мўминов, А.А.Соатов, А.Солиев, Р.Маҳмадалиев, Т.Джумаев, И.А.Ҳасанов, А.Н.Нигматов, Н.Т.Шамуратова ва бошқалар тадқиқотлар ўтказган.

Биз мазкур районлаштириш йўналишлари бўйича олинган натижалардан Ўзбекистон ҳудудини агротуристтик районларга ажратишда фойдаландик. Айниқса, агротуристтик салоҳиятни аниқлашда турли табиий географик районлаштиришда ажратилган ландшафт мажмуаларининг ҳудудий фарқларини ҳисобга олиш муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Район сўзи француз тилида "rayon" – "жой", "ҳудуд" деган маънони англатади. Районлаштириш эса, муайян маъмурий ёки табиий бўлинишни турли мақсадларда, унинг маълум бир кўрсаткичларига биноан таксономик бирликларга ажратиш ва номлашдир. Районлаштиришда муайян маъмурий ва табиий бўлиниш таксономик бирликларга мувофиқ равишда, яъни тизимлашган иерархик поғоналар асосидаги жой ёки ҳудудлардан иборат бўлади. Районлаштириш икки жараёни – районларнинг шаклланиши ва ривожланиши (район ҳосил бўлишини) ва мазкур районларни аниқлашни (районлаштириш) ўзида бирлаштиради.

Шуни алоҳида қайд этиш керакки, агротуристтик районларни ажратиш бўйича ҳозирга қадар Ўзбекистонда махсус тадқиқотлар ўтказилмаган. Шу сабабдан биз туризм бўйича умумий районлаштириш ва унинг баъзи йўналишлари бўйича амалга оширилган тадқиқотларни таҳлил қилдик. Масалан, Е.А.Котляров рекреацион районлаштиришни амалга оширишда ҳудуднинг

ихтисослашувини ифодаловчи курорт-соғломлаштирувчи хўжаликларнинг ривожланиши, мазкур ҳудудда жойлашган ишлаб чиқариш тармоқларининг курорт-туристик-соғломлаштириш хўжаликлари билан ўзаро алоқаларини, шу хўжаликларда аҳолининг иш билан бандлиги каби кўрсаткичларни асос қилиб олган [18; 238-с]. Бунда тўрт поғонали таксономик тизим бирликларидан фойдаланган: республика (ўлка, область), район, рекреацион жой, рекреацион микрорайон. Ю.С.Путрик, В.В.Свешников туристик районлаштиришда ҳудудни зона ва районларга ажратган [25; 3-13-с]. Н.Т.Шамуратова тадқиқотларида Ўзбекистон ҳудудини экотуризм нуқтаи-назаридан районлаштириш экотуристтик ресурсларининг мавжудлиги ва экотуризмда фойдаланиш имкониятининг даражасига кўра амалга оширилган [34;70-80-б].

Агротуристтик районларни ажратиш хилма-хил омиллар (табiiй, иқтисодий, экологик-физиологик, тарихий, аграр иқтисодиёт ва бошқалар)ни ҳисобга олишни талаб қилади. Бундай районлаштириш турли ҳудудларда мавжуд салоҳият ва улардан фойдаланиш имкониятларини аниқлаш, уларда агротуризмни мақсадга мувофиқ ташкил этишни назарда тутди. Ҳудудларнинг агротуристтик салоҳиятини баҳолаш асосида турли хусусиятларга эга бўлган районлар тизими ажратилади.

Районлаштиришда табiiй-антропоген ҳудудий комплекслар асос қилиб олинади. Мавжуд ландшафт карталари эса ахборот базаси вазифасини бажаради. Булар чекловчи ёки фаол кўрсаткичларга эга бўлган табиат компонентлари ва объектларини аниқлашга имкон беради.

Агротуристтик районлаштиришда ҳудудларнинг туристларни ўзига жалб этадиган қуйидаги хусусиятларини ҳисобга олиш муҳим аҳамиятга эга: 1) агроландшафтларнинг турли-туманлиги ва уларнинг такрорланиш даражаси; 2) агротуристтик ресурсларнинг жозибадорлиги, ноёблиги, даромад олиш имкониятлари; 3) маданий, аграр, этнографик қадриятлар (тарихий-меъморий ёдгорликлар, аграр ва хунармандчилик марказлари, этнографик ўзига хос манзиллар мавжудлиги ва бошқалар); 4) агротуризмда асосий ва индивидуал

фойдаланиладиган табiiй ва агроландшафт участкалари объектларининг мавжудлиги, уларнинг агротуристларнинг кўнгили даи олишига мослаштирилганлиги ва қулайлиги.

Умуман геокомплекслардан агротуризм мақсадларида фойдаланишнинг ҳудудий имкониятлари табiiй, аграр ландшафтларнинг тизимли ташкил этилиши, уларнинг ички тузилмаси, ташқи алоқалари шароитлари билан белгиланади. Бунда турли шароит ва омилларнинг агротуризм нуқтаи назаридан кучли (фаол), чекловчи (ноқулай), оралик (омиллар ва шароитлар тенглиги, ўрнини босиши) жиҳатларини ҳар томонлама ҳисобга олиш районлаштиришни ва ресурсларни баҳолашни амалга оширишга имкон беради. Лекин кучли (фаол) омиллар занжири қанча кўп бўлмасин, улар, ҳатто битта чекловчи (ноқулай) бўғин мавжуд бўлса, унинг салбий таъсирига бардош бера олмаслиги мумкин. Шу сабабдан агротуристтик районлаштиришни айнан чекловларни ҳисобга олишдан бошлаш керак. Бундай чекловларга санитария-гигиена ва табиат муҳофазасига қўйиладиган талаблар мисол бўлиши мумкин.

Юқорида баён қилинган хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда агротуристтик районларга ажратишни қуйидаги принципларга асосланиб амалга ошириш мумкин:

1. Геокомплексларнинг антропоген ўзлаштирилганлик (маданийлаштирилганлик) даражасининг устуворлиги. Агротуризмни ҳудудий ташкил этишда бу принцип муҳим аҳамиятга эга. Маданий ландшафтлар инсон томонидан ўзининг эҳтиёжларини қондириш мақсадида табиатни ўзлаштириш асосида барпо этилган антропоген ландшафтлардир. Маданий ландшафт табiiй шароити ва ресурслари ўхшаш бўлган ва кўп йиллар давомида хўжаликнинг маълум бир тармоғида (масалан, қишлоқ хўжалигида) фойдаланилаётган ҳудуддан ташкил топади. Уларнинг асосий хусусиятлари ерларнинг унумдорлиги ва маҳсулдорлиги ҳамда ишлаб чиқариладиган маҳсулотларнинг иқтисодий самарадорлиги кўрсаткичлари билан ўлчанади. Демакки, маданийлаштирилган ландшафтлар агротуризм учун асосий омилдир.

ихтисослашувини ифодаловчи курорт-соғломлаштирувчи хўжаликларнинг ривожланиши, мазкур ҳудудда жойлашган ишлаб чиқариш тармоқларининг курорт-туристик-соғломлаштириш хўжаликлари билан ўзаро алоқаларини, шу хўжаликларда аҳолининг иш билан бандлиги каби кўрсаткичларни асос қилиб олган [18; 238-с]. Бунда тўрт поғонали таксономик тизим бирликларидан фойдаланган: республика (ўлка, область), район, рекреацион жой, рекреацион микрорайон. Ю.С.Путрик, В.В.Свешников туристик районлаштиришда ҳудудни зона ва районларга ажратган [25; 3-13-с]. Н.Т.Шамуратова тадқиқотларида Ўзбекистон ҳудудини экотуризм нуқтаи-назаридан районлаштириш экотуристтик ресурсларининг мавжудлиги ва экотуризмда фойдаланиш имкониятининг даражасига кўра амалга оширилган [34; 70-80-б].

Агротуристтик районларни ажратиш хилма-хил омиллар (табiiй, иқтисодий, экологик-физиологик, тарихий, аграр иқтисодий ва бошқалар)ни ҳисобга олишни талаб қилади. Бундай районлаштириш турли ҳудудларда мавжуд салоҳият ва улардан фойдаланиш имкониятларини аниқлаш, уларда агротуризмни мақсадга мувофиқ ташкил этишни назарда тутати. Ҳудудларнинг агротуристтик салоҳиятини баҳолаш асосида турли хусусиятларга эга бўлган районлар тизими ажратилади.

Районлаштиришда табiiй-антропоген ҳудудий комплекслар асос қилиб олинади. Мавжуд ландшафт карталари эса ахборот базаси вазифасини бажаради. Булар чекловчи ёки фаол кўрсаткичларга эга бўлган табиат компонентлари ва объектларини аниқлашга имкон беради.

Агротуристтик районлаштиришда ҳудудларнинг туристларни ўзига жалб этадиган қуйидаги хусусиятларини ҳисобга олиш муҳим аҳамиятга эга: 1) агроландшафтларнинг турли-туманлиги ва уларнинг такрорланиш даражаси; 2) агротуристтик ресурсларнинг жозибадорлиги, ноёблиги, даромад олиш имкониятлари; 3) маданий, аграр, этнографик қадриятлар (тарихий-меъморий ёдгорликлар, аграр ва хунармандчилик марказлари, этнографик ўзига хос манзиллар мавжудлиги ва бошқалар); 4) агротуризмнинг табиий ва индивидуал

фойдаланиладиган табiiй ва агроландшафт участкалари объектларининг мавжудлиги, уларнинг агротуристларнинг кўнглили дам олишига мослаштирилганлиги ва қулайлиги.

Умуман геокомплекслардан агротуризм мақсадларида фойдаланишнинг ҳудудий имкониятлари табiiй, аграр ландшафтларнинг тизимли ташкил этилиши, уларнинг ички тузилмаси, ташқи алоқалари шароитлари билан белгиланади. Бунда турли шароит ва омилларнинг агротуризм нуқтаи назаридан кучли (фаол), чекловчи (ноқулай), оралик (омиллар ва шароитлар тенглиги, ўрнини босиши) жиҳатларини ҳар томонлама ҳисобга олиш районлаштиришни ва ресурсларни баҳолашни амалга оширишга имкон беради. Лекин кучли (фаол) омиллар занжири қанча кўп бўлмасин, улар, ҳатто битта чекловчи (ноқулай) бўгин мавжуд бўлса, унинг салбий таъсирига бардош бера олмаслиги мумкин. Шу сабабдан агротуристтик районлаштиришни айнан чекловларни ҳисобга олишдан бошлаш керак. Бундай чекловларга санитария-гигиена ва табиат муҳофазасига қўйиладиган талаблар мисол бўлиши мумкин.

Юқорида баён қилинган хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда агротуристтик районларга ажратишни қуйидаги принципларга асосланиб амалга ошириш мумкин:

1. Геокомплексларнинг антропоген ўзлаштирилганлик (маданийлаштирилганлик) даражасининг устуворлиги. Агротуризмни ҳудудий ташкил этишда бу принцип муҳим аҳамиятга эга. Маданий ландшафтлар инсон томонидан ўзининг эҳтиёжларини қондириш мақсадида табиатни ўзлаштириш асосида барпо этилган антропоген ландшафтлардир. Маданий ландшафт табiiй шароити ва ресурслари ўхшаш бўлган ва кўп йиллар давомида хўжаликнинг маълум бир тармоғида (масалан, қишлоқ хўжалигида) фойдаланилаётган ҳудуддан ташкил топади. Уларнинг асосий хусусиятлари ерларнинг унумдорлиги ва маҳсулдорлиги ҳамда ишлаб чиқариладиган маҳсулотларнинг иқтисодий самарадорлиги кўрсаткичлари билан ўлчанади. Демакки, маданийлаштирилган ландшафтлар агротуризм учун асосий омилдир.

2. Комплекслик – агротуризмни бошқа туризм турлари билан қўшиб олиб бориш зарурати. Агротуризмни тарихий, зиёрат, маънавий-маърифий, экологик туризм билан бирга қўшиб олиб бориш назарда тутилади. Районларни ажратишда агротуризмни бирор туризм билан бирга қўшиб олиб бориш унинг оммавийлиги ва самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Масалан, тарихий-археологик ёдгорликлар кўп бўлган ҳудудларда агротуризмни тарихий туризм билан, табиий ресурсларга бой ҳудудларда эса экологик туризм билан қўшиб олиб бориш мақсадга мувофиқ.

3. Саёхатбоплик имкониятларининг мавжудлиги. Агротуристлик районларни аниқлашда агротуристлик ресурслар, яъни туристларни ўзига жалб қилувчи объектлар ва улардан фойдаланиш имкониятларининг мавжудлиги ҳар томонлама тўлиқ ҳисобга олинади.

4. Сервис хизматининг мавжудлиги. Ҳудуднинг агротуристлик имкониятларидан фойдаланишни самарали ташкил этишда – агротуристларни қабул қилиш, жойлаштириш, дам олишини ташкил этиш ва уларнинг турли эҳтиёжларини таъминлашда тегишли сервис хизматлари кўрсатишнинг мавжудлиги асосий омиллардан бири ҳисобланади.

5. Аънаналар хилма-хиллиги ва уларнинг ўзига хослиги. Қишлоқ ҳаёти, турмуш тарзи, ўзига хос халқ маросимлари, байрамлари ва тантаналари ҳудудларнинг ўзига хослигини белгилайди ва улар агротуристлик районлар салоҳиятининг таркибий қисми сифатида туристларни жалб этувчи омилга айланади.

Тадқиқотимизда агротуристлик районларни ажратишда куйидаги хусусият ва кўрсаткичлар асос қилиб олинди:

ҳар бир районнинг ўзига хос агротуристлик салоҳият ва имкониятлари хусусиятлари;

районлар чегарасининг баъзи ҳолатларда мавжуд маъмурий-худудий бирликлар чегараларига мос келмаслиги ва бунда туманлараро чегаралардаги ҳудудларда ландшафт хусусиятлари асос қилиб олинishi (ички транзит агротуриزمi);

ҳудудларнинг ўзига хос агротуристлик объектларининг мавжудлиги ва уларнинг агротуристлик ихтисослашишга таъсири;

агротуризмнинг маҳаллий қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши ихтисослашуви хусусиятларига мос келиши; ҳудудларнинг эстетик хоссалари (диққатга сазовор объектлар, пейзажлар ва уларнинг кузатишга қулайлиги);

агротуристлик маршрутларни бошқа туристик маршрутлар билан бирга олиб бориш имкониятларининг мавжудлиги ва бошқалар.

Мазкур хусусият ва кўрсаткичлар агротуристлик районларнинг агротуристлик салоҳият ва имкониятларини баҳолашга имкон берувчи ахборотларни тўплаш ва уларни таҳлил қилишга, ҳудудларнинг ўзига хос рекреация салоҳияти ва имкониятларидан оқилона фойдаланиш йўналишларини аниқлашга, ва ниҳоят агротуристлик районлар чегараларини белгилашга имкон беради.

Агротуристлик район табиий-географик шароити ва ресурслари, агроландшафтларнинг ўзига хос агротуристлик салоҳият ва имкониятига эга бўлган, улардан фойдаланиш йўналишлари билан бошқа районлардан фарқ қиладиган ҳудуддир. Агротуристлик кичик район агротуристлик районлар таркибида ажратилади ва улар мазкур район миқёсида агротуризм ихтисослашишининг ўзига хослиги билан бошқа ҳудудлардан фарқ қилади.

Юқоридаги кўрсаткич ва хусусиятлар асосида олиб борилган тадқиқотлар натижасида Ўзбекистон ҳудудида 15 та, яъни Устюрт, Оролбўйи, Қуйи Амударё, Қизилқум, Қуйи Зарафшон, Ўрта Зарафшон, Нурота, Қапқадарё, Ҳисор-Зарафшон, Бойсун-Боботоғ, Сурхон-Шеробод, Мирзачўл, Чирчиқ-Оҳангарон, Фарбий Таньшан, Фарғона агротуристлик районлари ажратилди. Ҳар бир агротуристлик район ўзига хос агротуристлик ресурслари салоҳияти ва имкониятига эгаллиги, агротуризмни шакллантириш ва ривожлантириш учун шарт-шароитларининг мавжудлиги, қишлоқ хўжалигининг ихтисослашуви билан ажралиб туради.

Методик жиҳатдан ажратилган районлар тизимида агротуристлик объектларни ажратиш муҳим масала ҳисобланади. Бу мақсад учун маълум турдаги дам олишга имкон берадиган қатор белгиларга эга

бўлган агроландшафт участкаларининг шароитлари ва ресурслари мос келади, яъни уларда агротуристик ихтисослашиш яққол кўриниб туради, улар ўзига хос морфологик структурага эга бўлади. Бундай участкалар худудларнинг рекреацион сизимини ҳисоблаш учун ҳам қулайдир. Агроландшафт участкалари шундай табиий ва антропоген комплексларки, улардан худудий-рекреация тизимларини баҳолашда қалит сифатида фойдаланиш мумкин.

Агроландшафт участкалари турли районларнинг агротуристик салоҳияти имкониятларини баҳолаш карталарини тузишда, турли дам олиш турларини танлаш ва уларни амалга ошириш учун қулай шароитлар мавжудлигини аниқлашда муҳим аҳамиятга эга. Бунда микроклим, гидрологик, биологик шароит, сув ва ҳавонинг санитария-гигиена ҳолати, сув манбаларининг чўмилишга қулайлиги (пляжлар мавжудлиги), ўрмон ва қишлоқ хўжалик ерлари хусусиятлари, худуднинг ландшафт-нафосат (эстетик) жозибадорлиги, замонавий фермер хўжаликлари фаолияти ва бошқалар ҳисобга олинади.

Агроландшафт участкаларини баҳолашда қуйидаги категорияларидан фойдаланилди:

1) ёзги ва қишки дам олишнинг барча турларига қулай участкалар;

2) ёзги ва қишки дам олишнинг кўпчилиқ турларига қулай, лекин биринчи категория участкаларига нисбатан имконияти кам бўлган участкалар;

3) агротуризмнинг тоғ йўналишидаги қулай участкалар;

4) транзит агротуристик маршрутлари ўтадиган участкалар;

5) агротуризмни ташкил этиш учун ноқулай участкалар.

Агротуризмга оид мавжуд маълумотларни умумлаштириш ва уларни картада тасвирлаш асосида Ўзбекистоннинг геокомплекслари ва агротуристик районларининг 1:1000000 масштабдаги картаси яратилди. Карта макети ва электрон версиясини яратиш ҳамда уларни синовдан ўтказиш амалга оширилди. Мазкур картадан республикамиз худудида жойлашган агротуристик объектларга бориш ва томоша қилиш бўйича сайёҳлик маршрутларини ташкил этишда, шунингдек,

ўқув муассасалари, туристик ташкилотлар ва фирмалар, меҳмонхоналар ва сайёҳлар ўз фаолияти ҳамда қизиқишлари йўналишида, агротуристик салоҳият ва имкониятларини реклама қилишда фойдаланиш мумкин. Карта тўғри конусли проекцияда тузишда ва унинг компоновкаси ишлаб чиқилди. Унда давлат ва вилоят чегаралари, республиканинг энг чекка нуқталари координаталари белгиланди. Легенданинг жойи аниқланди. Картанинг мазмунини бойитадиган рангли суратлар берилди. Фойдаланилган картографик манбалар: географик асос тузилиб, умумгеографик картанинг баъзи элементлари, яъни сув объектлари, аҳоли пунктлари, алоқа йўллари (хаққаро, давлат ва маҳаллий аҳамиятга эга бўлган темир ва автомобил йўллари) тасвирланди (1-расмга қаранг).

бўлган агроландшафт участкаларининг шароитлари ва ресурслари мос келади, яъни уларда агротуристлик ихтисослаштириш яққол кўриниб туради, улар ўзига хос морфологик структурага эга бўлади. Бундай участкалар худудларнинг рекреацион сигимини ҳисоблаш учун ҳам қулайдир. Агроландшафт участкалари шундай табиий ва антропоген комплексларки, улардан худудий-рекреация тизимларини баҳолашда калит сифатида фойдаланиш мумкин.

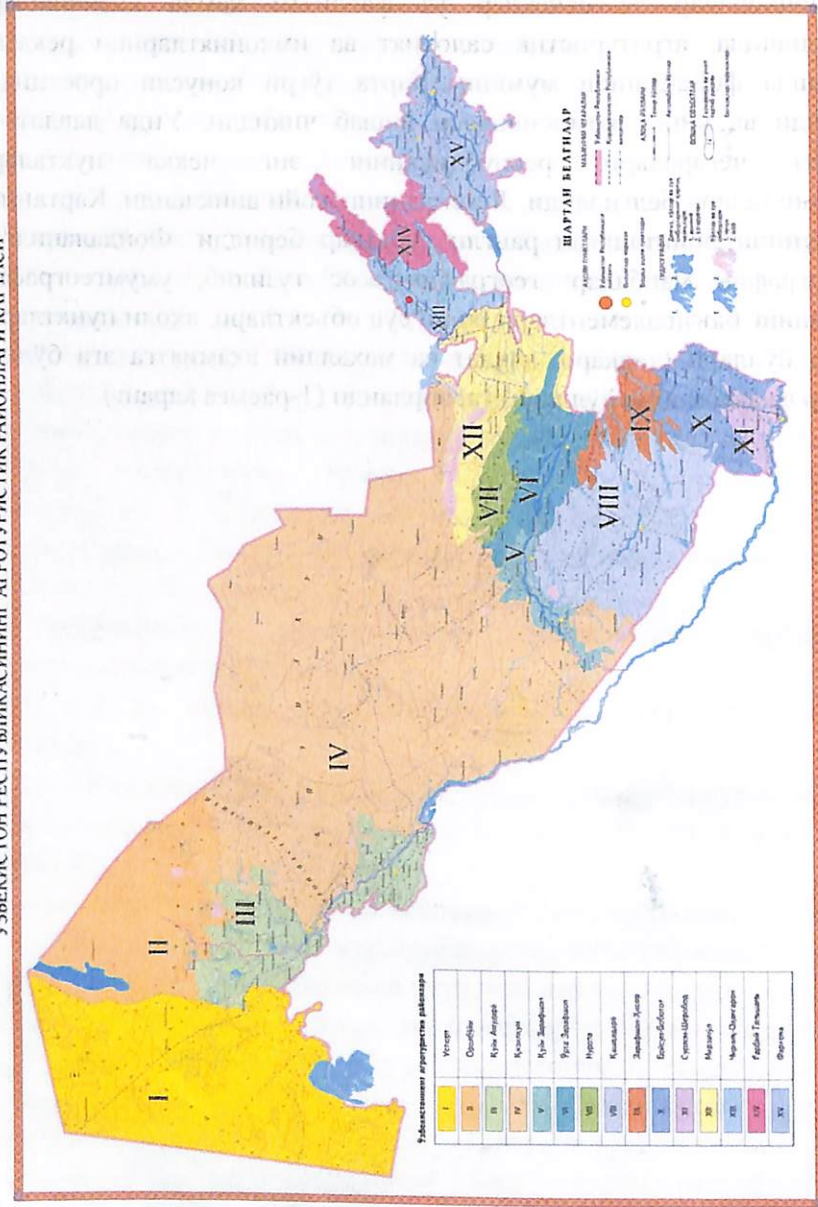
Агроландшафт участкалари турли районларнинг агротуристлик салоҳияти имкониятларини баҳолаш карталарини тузишда, турли дам олиш турларини танлаш ва уларни амалга ошириш учун қулай шароитлар мавжудлигини аниқлашда муҳим аҳамиятга эга. Бунда микроклим, гидрологик, биологик шароит, сув ва ҳавонинг санитария-гигиена ҳолати, сув манбаларининг чўмилишга қулайлиги (пляжлар мавжудлиги), ўрмон ва қишлоқ хўжалик ерлари хусусиятлари, худуднинг ландшафт-нафосат (эстетик) жозибадорлиги, замонавий фермер хўжаликлари фаолияти ва бошқалар ҳисобга олинади.

Агроландшафт участкаларини баҳолашда қуйидаги категорияларидан фойдаланилди:

- 1) ёзги ва қишки дам олишнинг барча турларига қулай участкалар;
- 2) ёзги ва қишки дам олишнинг кўпчилиги турларига қулай, лекин биринчи категория участкаларига нисбатан имконияти кам бўлган участкалар;
- 3) агротуризмнинг тоғ йўналишидаги қулай участкалар;
- 4) транзит агротуристлик маршрутлари ўтадиган участкалар;
- 5) агротуризмни ташкил этиш учун ноқулай участкалар.

Агротуризмга оид мавжуд маълумотларни умумлаштириш ва уларни картада тасвирлаш асосида Ўзбекистоннинг геокомплекслари ва агротуристлик районларининг 1:1000000 масштабдаги картаси яратилди. Карта макети ва электрон версиясини яратиш ҳамда уларни синовдан ўтказиш амалга оширилди. Мазкур картадан республикамиз худудида жойлашган агротуристлик объектларга бориш ва томоша қилиш бўйича сайёҳлик маршрутларини ташкил этишда, шунингдек,

ўқув муассасалари, туристик ташкилотлар ва фирмалар, меҳмонхоналар ва сайёҳлар ўз фаолияти ҳамда қизиқишлари йўналишида, агротуристлик салоҳият ва имкониятларини реклама қилишда фойдаланиш мумкин. Карта тўғри конусли проекцияда тузилди ва унинг компоновкаси ишлаб чиқилди. Унда давлат ва вилоят чегаралари, республиканинг энг чекка нуқталари координаталари белгиланди. Легенданинг жойи аниқланди. Картанинг мазмунини бойитадиган рангли суратлар берилди. Фойдаланилган картографик манбалар: географик асос тузилиб, умумгеографик картанинг баъзи элементлари, яъни сув объектлари, аҳоли пунктлари, алоқа йўллари (халқаро, давлат ва маҳаллий аҳамиятга эга бўлган темир ва автомобил йўллари) тасвирланди (1-расмга қаранг).

Ўзбекистоннинг табиий геокомплекслари, агротуристлик районларини тасвирлаш картанинг асосий мазмунини ташкил этади. Агротуристлик районлар ҳар хил рангларда тасвирланди, улар рақамларда кўрсатилди ва карта легендасида уларнинг номлари берилди. Шунингдек, картада табиий геокомплекслар ва агротуристлик районларга қисқача тавсиф берилган (1-2-иловаларга қаранг).

2-§. Фарғона агротуристлик районининг географик тавсифи ва агротуризм имкониятлари

Мамлакат агротуризмнинг кўп жиҳатларини ўзида мужассамлаштирган агротуристлик район – Фарғона районига комплекс тавсиф бериш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Бундай танловнинг асосий сабаби мазкур район ҳудудида баланд тоғ, ўрта тоғ, паст тоғ (адир), марказий чўл текислик, суғориладиган (антропоген) текислик минтақалари, шунга мос хилма-хил агротуристлик салоҳият ва имкониятларнинг мавжудлиги билан боғлиқ. Мазкур районни намуна сифатида комплекс тадқиқ этиш унинг натижаларидан истиқболда бошқа районларни ўрганишда методологик ва методик асос бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Фарғона агротуристлик районининг агротуризм салоҳияти ва имкониятларини баҳолашда ҳудуд табиати компонентлари – рельефи, иқлими, сувлари, тупроқ ва ўсимлик қоплами, ҳайвонот дунёси ва агроландшафтларининг агротуристлик имкониятлари таҳлили асосий ўринни эгаллайди.

Фарғона райони Ўзбекистоннинг энг шарқида, Тяншан ва Олой тоғ тизимлари орасидаги тектоник ботиқ Фарғона водийсида (Фарғона водийсининг Ўзбекистонга тегишли қисми) жойлашган. Районнинг атрофи тоғлар билан ўралган. Районни жанубдан Туркистон Олой, шарқдан Фарғона ва Отўйноқ, шимолдан Чатқол, шимоли-ғарбдан эса Қурама ва Қорамозор тоғ тизмалари, ғарбдан Муғултоғ ўраб туради. Фақат ғарб томондан район торгина (8-9 км) “Фарғона” ёки “Хўжанд” дарвозаси орқали Далварзин ва Мирзачўл

текисликлари билан туташиб кетади. Маъмурий жиҳатдан Наманган, Андижон, Фарғона вилоятларини ўз ичига олади.

Фарғона агротуристтик райони тектоник ботикдан иборат бўлиб, асосан пролловиал-аллловиал жинслар билан тўлган. Районнинг атрофини эса ёш (антропоген) бурмалардан иборат бўлган тоғли минтақа ўраб олган. Бу ёш структура “адир” ёки “адир бурмаси” деб юритилади. Фарғона районини ўраб турган тоғларда куруқликнинг пайдо бўлиш жараёни палеозой эрасидан бошланса, адирлар қисмида мезозой эрасидан бошланган. Кайназой эрасида эса водийнинг текислик қисми куруқликка айланган. Район ер юзасининг тузилиши ниҳоятда хилма-хил, уни бир неча гипсометрик поғонага (зонага) бўлиш мумкин. Марказий қисми текислик бўлиб, ундан Сирдарё оқиб ўтади. Районнинг марказий қисмини Сирдарёнинг қайирлари, I, II ва III террасалари ишғол этган бўлиб, баланд террасалар юзасидаги катта майдонларни кум тепалари эгаллаган. Уларнинг нисбий баландлиги 5-15 м дан ошмайди. Районда энг катта кум массиви Ёзёвон ва Қорақалпоқ чўли ҳисобланади. Ҳозирги кунда кум тепаларнинг кўп қисми текисланиб, экинзорларга айлантирилган. Фарғона районини ўраб олган тоғ тизмаларидан бир нечта йирик дарёлар бошланиб, кўпчилиги Сирдарёга етмасдан қуриб қолади. Дарёларнинг қуйи қисмларида катта-катта ёйилмалар ҳосил бўлган. Ёйилмалар бир-бирлари билан туташиб, аллловиал-пролловиал текисликларни ташкил этади [9; 388-400-б].

Фарғона районининг марказий қисмини ҳалқа шаклида (Полвонтош, Найман, Андижон, Чимён, Чуст, Поп, Наманган каби) адирлар ўраб олган. Адирлар бир-бирига параллел йўналган тўлқинсимон паст, ўртача ва баланд адирлар зонасини ҳосил қилади. Ҳар бир адир оралиғида ботиклар жойлашган. Ботикларнинг ер юзаси, асосан, текис ёки бир оз нишабланган ясси текисликлардан иборат. Адир орқаси ботикларидан кейинги минтақада паст тоғлар бошланади. Паст тоғлар ҳам кўп ҳолатларда асосий тизмаларга параллел ҳолда чўзилган. Ён тизмаларнинг мутлақ баландлиги 1500-2000 м, улар асосан палеозой, мезозой эралари, палеоген ва неоген даврлари ётқизикларидан иборат.

Фарғона агротуристтик районининг ўзига хос иқлим хусусиятлари унинг географик ўрнига боғлиқ. Районнинг ёз фасли куруқ ва давомли иссиқ, қиши мўътадил, ҳаво ҳарорати анча барқарор. Қишда тоғлардан тушиб келадиган совуқ ҳаво Фарғона ботигининг марказида тўпланиб қолади ва январнинг ўртача кўп йиллик ҳароратининг пастроқ бўлишига (-3°C) олиб келади. Баъзан қишда шимолдан ва шимоли-шарқдан эсаётган совуқ ҳаво тоғларни ошиб ўтиб, водийда ҳаво ҳароратини жуда пасайтириб юборади ва январда мутлақ совуқ ҳарорат -30°C , -31°C даражагача пасаяди. Районда баҳор қисқа келади, об-ҳаво тез-тез ўзгариб туради, йиллик ёғин миқдорининг 30 фоиздан ортиғи шу фаслда ёғади. Кечки баҳорги совуқлар ўрта ҳисобда биринчи апрелгача давом этади (1-жадвалга қаранг). Баҳорда, айниқса, унинг охирида кучли шамоллар эсиб, жала ва дўл ёғиши кузатилади [8; 188-195-б].

Районда июлнинг кўп йиллик ўртача ҳарорати $+26^{\circ}$, $+27^{\circ}$, энг юқори ҳарорат $+40^{\circ}$, $+42^{\circ}$ (2-жадвалга қаранг). Ўсимликларнинг вегетация даври 235-240 кун, ҳарорат $+10^{\circ}$ дан юқори бўлган даврдаги ўртача ҳароратлар йиғиндиси $4400-4800^{\circ}$ ни тапқил қилади. Кузда эса ҳаво ҳарорати сезиларли даражада пасаяди, булутли кунлар тез-тез такрорланиб, ёғин-сочин кўпаяди. Кузнинг иккинчи ярмидан ҳаво ҳарорати кескин пасаяди ва кузги совуқ бошланади.

Районда ўртача йиллик ёғин миқдори 100-230 мм бўлиб, ғарбидан шарққа томон ортиб боради. Йиллик ёғин миқдорининг 10-16 фоизи ёз ойига, 36 фоизи қиш ойига, қолган қисми баҳор ва куз ойларига тўғри келади (3-жадвалга қаранг). Қўқон шамоли октябрь ойидан март ойигача тез-тез такрорланиб туради. Баҳор ва куз ойларида Мирзачўлдан Фарғона водийсига эсган Қўқон шамолининг тезлиги 25 м/сек га етади. Қишда водийда ҳавонинг совиб кетиши натижасида антициклон таркиб топади. Ғарбда, Мирзачўлда циклон ҳаракати давом этиб турганда водийдан ғарбга қараб 15-20 м/сек тезликда Бекобод шамоли эсади.

текисликлари билан туташиб кетади. Маъмурий жиҳатдан Наманган, Андижон, Фарғона вилоятларини ўз ичига олади.

Фарғона агротуристтик райони тектоник ботикдан иборат бўлиб, асосан проловиал-аллювиал жинслар билан тўлган. Районнинг атрофини эса ёш (антропоген) бурмалардан иборат бўлган тоғли минтақа ўраб олган. Бу ёш структура “адир” ёки “адир бурмаси” деб юритилади. Фарғона районини ўраб турган тоғларда қуруқликнинг пайдо бўлиш жараёни палеозой эрасидан бошланса, адирлар қисмида мезозой эрасидан бошланган. Кайназой эрасида эса водийнинг текислик қисми қуруқликка айланган. Район ер юзасининг тузилиши ниҳоятда хилма-хил, уни бир неча гипсометрик поғонага (зонага) бўлиш мумкин. Марказий қисми текислик бўлиб, ундан Сирдарё оқиб ўтади. Районнинг марказий қисмини Сирдарёнинг қайирлари, I, II ва III террасалари ишғол этган бўлиб, баланд террасалар юзасидаги катта майдонларни кум тепалари эгаллаган. Уларнинг нисбий баландлиги 5-15 м дан ошмайди. Районда энг катта кум массиви Ёзёвон ва Қорақалпоқ чўли ҳисобланади. Ҳозирги кунда кум тепаларнинг кўп қисми текисланиб, экинзорларга айлантирилган. Фарғона районини ўраб олган тоғ тизмаларидан бир нечта йирик дарёлар бошланиб, кўпчилиги Сирдарёга етмасдан қуриб қолади. Дарёларнинг қуйи қисмларида катта-катта ёйилмалар ҳосил бўлган. Ёйилмалар бир-бирлари билан туташиб, аллювиал-проловиал текисликларни ташкил этади [9; 388-400-б].

Фарғона районининг марказий қисмини ҳалқа шаклида (Полвонтош, Найман, Андижон, Чимён, Чуст, Поп, Наманган каби) адирлар ўраб олган. Адирлар бир-бирига параллел йўналган тўлқинсимон паст, ўртача ва баланд адирлар зонасини ҳосил қилади. Ҳар бир адир оралиғида ботиклар жойлашган. Ботикларнинг ер юзаси, асосан, текис ёки бир оз нишабланган ясси текисликлардан иборат. Адир орқаси ботикларидан кейинги минтақада паст тоғлар бошланади. Паст тоғлар ҳам кўп ҳолатларда асосий тизмаларга параллел ҳолда чўзилган. Ён тизмаларнинг мутлақ баландлиги 1500-2000 м, улар асосан палеозой, мезозой эралари, палеоген ва неоген даврлари ётқизикларидан иборат.

Фарғона агротуристтик районининг ўзига хос иқлим хусусиятлари унинг географик ўрнига боғлиқ. Районнинг ёз фасли қуруқ ва давомли иссиқ, қиши мўътадил, ҳаво ҳарорати анча барқарор. Қишда тоғлардан тушиб келадиган совуқ ҳаво Фарғона ботиғининг марказида тўтланиб қолади ва январнинг ўртача кўп йиллик ҳароратининг пастроқ бўлишига (-3°C) олиб келади. Баъзан қишда шимолдан ва шимоли-шарқдан эсаётган совуқ ҳаво тоғларни ошиб ўтиб, водийда ҳаво ҳароратини жуда пасайтириб юборади ва январда мутлақ совуқ ҳарорат -30°C , -31°C даражагача пасаяди. Районда баҳор қисқа келади, об-ҳаво тез-тез ўзгариб туради, йиллик ёғин миқдорининг 30 фоиздан ортиғи шу фаслда ёғади. Кечки баҳорги совуқлар ўрта ҳисобда биринчи апрелгача давом этади (1-жадвалга қаранг). Баҳорда, айниқса, унинг охирида кучли шамоллар эсиб, жала ва дўл ёғиши кузатилади [8; 188-195-б].

Районда июлнинг кўп йиллик ўртача ҳарорати $+26^{\circ}$, $+27^{\circ}$, энг юқори ҳарорат $+40^{\circ}$, $+42^{\circ}$ (2-жадвалга қаранг). Ўсимликларнинг вегетация даври 235-240 кун, ҳарорат $+10^{\circ}$ дан юқори бўлган даврдаги ўртача ҳароратлар йиғиндисини 4400-4800⁰ ни ташкил қилади. Кузда эса ҳаво ҳарорати сезиларли даражада пасаяди, булутли кунлар тез-тез такрорланиб, ёғин-сочин кўпаяди. Кузнинг иккинчи ярмидан ҳаво ҳарорати кескин пасаяди ва кузги совуқ бошланади.

Районда ўртача йиллик ёғин миқдори 100-230 мм бўлиб, ғарбидан шарққа томон ортиб боради. Йиллик ёғин миқдорининг 10-16 фоизи ёз ойига, 36 фоизи қиш ойига, қолган қисми баҳор ва куз ойларига тўғри келади (3-жадвалга қаранг). Қўқон шамоли октябрь ойидан март ойигача тез-тез такрорланиб туради. Баҳор ва куз ойларида Мирзачўлдан Фарғона водийсига эсган Қўқон шамолининг тезлиги 25 м/сек га етади. Қишда водийда ҳавонинг совиб кетиши натижасида антициклон тарқиб топади. Ғарбда, Мирзачўлда циклон ҳаракати давом этиб турганда водийдан ғарбга қараб 15-20 м/сек тезликда Бекобод шамоли эсади.

1-жадвал

Фарғона агротуристтик районининг иклими

Метеостанциялар	Ўртача йиллик ҳарорат С	Энг юқори ҳарорат °С	Энг паст ҳарорат °С	Баҳорда охириги совуқ тушишининг ўртача муддати	Кузда биринчи совуқ тушишининг ўртача муддати	Совуқ бўлмайдиган давр, кун	Йиллик ёгин миқдори
Бешариқ	13,6	44	-24	29/III	21/X	205	108
Қўқон	13,4	42	-23	25/III	21/X	209	98
Улгарма	13,2	42	-24	30/III	20/X	203	96
Фарғона	12,8	42	-27	25/III	25/X	213	174
Қува	12,9	42	-30	1/IV	17/X	198	186
Асака	12,8	42	-30	26/III	22/X	209	234
Андижон	13,1	40	-26	26/III	30/X	217	226
Толик-Яккатут	13,1	42	-29	1/IV	15/X	196	171
Косонсой	12,7	40	-26	29/III	4/XI	219	300
Наманган	13,4	42	-26	20/III	5/XI	229	188
Пахталикўл	13,3	41	-27	24/III	30/X	219	180
Қизил Равот	13,0	42	-31	31/III	21/X	203	208

2-жадвал.

Фарғона агротуристтик районининг ойлар бўйича ўртача ҳаво ҳарорати

Станция номи	январь	февраль	март	апрель	май	июнь	июль	август	сентябрь	октябрь	ноябрь	декабрь
Бешариқ	-2,4	0,4	8,0	16,2	21,9	26,2	28,0	26,3	20,2	12,6	5,5	0,9
Қўқон	-2,2	1,0	8,4	16,2	21,4	25,4	26,8	25,1	19,6	12,2	5,7	1,0
Улгарма	-2,3	0,0	7,8	15,8	21,1	25,3	27,2	25,3	19,4	12,0	5,3	1,1
Фарғона	-2,7	0,2	7,5	15,2	20,4	24,5	26,4	24,8	19,0	11,8	5,4	0,6
Қува	-3,3	-0,1	7,8	15,8	21,2	24,9	26,6	24,7	19,2	12,0	5,6	0,3
Асака	-2,9	0,0	8,1	15,5	20,8	24,7	26,1	24,2	19,0	12,2	5,5	0,4
Андижон	-3,5	0,3	8,1	15,8	21,2	25,4	26,7	24,9	20,0	12,7	5,6	0,2
Толик-Яккатут	-3,7	-0,4	8,0	15,6	21,3	25,5	27,4	25,7	19,8	12,4	5,2	0,8
Косонсой	-1,1	-0,7	6,8	14,0	18,5	23,0	25,8	25,2	20,7	13,2	6,8	0,5
Наманган	-2,3	0,2	9,0	16,4	20,7	25,0	26,3	25,1	20,2	13,2	6,4	0,2
Пахталикўл	-3,2	0,3	7,9	15,6	20,8	25,8	27,5	25,9	20,1	12,8	6,2	0,3
Қизилравот	-3,6	-0,5	7,6	15,8	20,8	25,6	27,4	25,4	19,8	12,4	5,7	0,2

3-жадвал.

Фарғона агротуристтик районининг ойлар бўйича ўртача ёгин миқдори

Станция номи	январь	февраль	март	апрель	май	июнь	июль	август	сентябрь	октябрь	ноябрь	декабрь
Бешариқ	12	9	16	12	13	8	4	1	2	8	11	12
Қўқон	11	12	15	9	8	7	4	2	1	5	12	12
Улгарма	10	11	14	9	7	8	4	1	2	3	9	18
Фарғона	21	15	27	19	21	11	5	2	3	12	18	20
Қува	22	17	28	20	22	12	6	3	3	12	19	22
Асака	32	23	42	20	23	12	5	2	3	12	26	31
Андижон	24	19	32	30	31	16	8	3	3	17	20	23
Толик-Яккатут	19	24	22	20	21	8	11	2	6	18	14	16
Косонсой	30	25	40	42	46	23	12	3	3	23	25	28
Наманган	24	19	30	19	20	8	6	2	4	18	19	19
Пахталикўл	21	16	25	21	22	8	6	2	5	20	16	18
Қизилравот	27	20	35	26	18	8	5	10	5	11	21	22

Районда энг катта ва серсув дарёлар Норин, Қорадарё ва Сирдарёдир. Норин дарёси Марказий Тяньшан тоғларидан бошланувчи Кичик ва Катта Нориннинг қўшилишидан ҳосил бўлади. У қор ва музларнинг эришидан тўйинади. Учқўрғон ёнида йиллик ўртача сув сарфи секундига 427 м³ ни ташкил этади. Қорадарё Фарғона ва Олой тоғларидан бошланувчи Тор, Қорағулжа дарёларининг қўшилишидан ҳосил бўлади, қор ва музликлардан тўйинади. Қорадарёнинг Балиқчи қишлоғи яқинида йиллик ўртача сув сарфи 123 м³/сек га тенг. Сирдарёнинг йиллик ўртача оқими Қизилқишлоқ яқинида 568 м³/сек ни ташкил этади. В.Л.Шульц (1959) маълумотларига кўра, Сирдарёнинг йиллик оқимининг 45,2 фоизи март-июнь ойларга, 35,5 фоизи июль-сентябрь ойларга, 19,3 фоизи октябрь-февраль ойларига тўғри келади. Фарғона водийсини ўраб турган тоғлардан оқиб тушадиган жуда кўп сой ва кичик дарёлар суви суғоришга сарфланиши туфайли Сирдарёга етиб келмайди.

Водийда сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш учун қатор сув омборлари (Қайроққум, Учқўрғон, Андижон, Бозорқўрғон, Каркидон ва бошқалар), каналлар (Катта Фарғона, Катта Андижон, Шимолий

Фарғона, Катта Наманган, Жанубий Фарғона, Қўштепа номидаги канал ва бошқалар) қурилган. Ушбу сув омборлари ва каналлар экинларни сув билан таъминлашда катта аҳамият касб этади. Каналлар ўтган ҳудудларнинг катта майдонларини пахта, ғалла, сабзавот, поллиз экинлари, боғ ва узумзорлар эгаллаган. Агрolandшафтларнинг турли-туманлиги агротуристтик имкониятларни опиради.

Фарғона агротуристтик райони жуда катта ер ости сувининг заҳираларига эга, улар турли тоғ жинслари орасида қатлам-қатлам бўлиб жойлашган. Ер ости сувларининг динамик заҳираси катта, секундига 257 м³ ни ташкил этади.

Район Ўрта Осиёдаги энг қадимги обикор деҳқончилик ўлкаси бўлиб, тупроғи, айниқса, унинг текислик қисмида воҳа маданий тупроғига айланган. Табиий ҳолдаги тупроқларни Марказий Фарғонадаги Қорақалпоқ чўлида, адир минтақасида ва тоғларда учратиш мумкин. Литологик-геоморфологик ва иқлим шароитларига боғлиқ ҳолда район ҳудудида ҳозирги вақтгача тупроқларнинг қуйидаги генетик гуруҳлари шаклланган: баландлик минтақалар тизимида – жигарранг, тўқ тусли, типик ва оч тусли бўз ҳамда бўз-ўтлоқи тупроқлар; чўл зонасида – колматажланган, ўтлоқи-тақир тупроқлар ва шўрхоқлар. Суғориладиган тупроқлар орасида типик ва оч тусли бўз тупроқлар, бўз ўтлоқи, колматажланган, ўтлоқи тақир ва ўтлоқи тупроқлари ажратилган (Ўзбекистон Республикаси тупроқ қопламлари атласи, 2010).

Суғориладиган типик бўз тупроқлар тоғ олди, нишабли текисликлар ва конус ёйилмаларининг паст-баланд қир-адирликлари тизма қаторларида (Олой ва Фарғона тоғ тизмаларида, Чуст-Поп адирларида) тарқалган. Тупроқ ҳосил қилувчи жинслар делювиал-пролювиал ва аллювиал-пролювиал лёсслашқан, баъзан скелетли-талқон тупроқли ётқизиклардан иборат. Эскидан суғориладиган типик бўз тупроқлар тоғ олди текисликларининг текис участкалари ва конус ёйилмаларини эгаллаган. Суғориладиган оч тусли бўз тупроқлар тоғ олди, нишабли текисликларда ва дарёларнинг конус ёйилмаларида (Кува-Анджон адирликлари, Қосонсой, Чортоқсой, Чодақсой, Норин ва бошқа дарёларнинг конус ёйилмаларида)

учрайди. Суғориладиган ўтлоқи-бўз тупроқлар қадимдан ўзлаштирилган, улар адир орти чўкмалари ва дарёларнинг иккинчи қайир усти террасаларида (Сирдарё ва Қорадарёнинг қуйи террасаларида) учрайди. Суғориладиган бўз-ўтлоқи тупроқлар тоғ олди текисликлари ва дарёларнинг конус ёйилмаларида учрайди. Суғориладиган ўтлоқи тупроқлар район суғорма деҳқончилигида кўп фойдаланиладиган тупроқлар ҳисобланади. Тоғ олди текисликлари ва конус ёйилмалари, адир орти чўкмаларида ўтлоқи саз тупроқлар, Марказий Фарғона текислигида ўтлоқи саз-аллювиал, дарёларнинг қуйи террасаларида ўтлоқи-аллювиал тупроқлар шаклланган.

Суғориладиган тупроқларнинг сифатини ва уларга боғлиқ ҳолда шаклланган аграр соҳа хусусиятларини баҳолаш агротуризмни қай даражада ривожлангириш мумкинлигининг кўрсатувчи омил бўлади. Районда суғориладиган тупроқларнинг 1,3% ёмон, 22,6% ўртачадан паст, 37,8% ўртача, 35,7% яхши, 2,3% жуда яхши кўрсаткичга жавоб беради (Ўзбекистон Республикаси тупроқ қопламлари атласи, 2010 маълумотлари таҳлили асосида).

Фарғона водийсининг географик ўрни унинг табиати, ўсимлик ва ҳайвонот оламининг шаклланишига, турларга бой бўлишига ўз таъсирини кўрсатган. Водийда баландлик ўсимлик минтақалари – чўл, адир, тоғ, баланд тоғ кўзга яққол ташланади. Районнинг асосий қисмини эгаллаган чўл минтақасида ўсимлик қоплами табиий ҳолда жуда кам сақланиб қолган, асосан, эфемерлар учрайди. 600-1200 м баландликларда адир минтақаси жойлашган, у чўлга нисбатан ўсимликка бой. Тоғ минтақаси 1200-1300 м дан 2800 м гача бўлган баландликда яхши ривожланган. Бу минтақада қоратикан, наъматак, дўлана ўсувчи бутазор, арчазорлар мавжуд. 2700-2800 м дан доимий қорлик ва музликларгача бўлган ораликда бўлиб, унинг қуйи қисмини субальп, юқори қисмини альп ўтлоқлари эгаллаган. Районнинг ҳайвонот дунёси ўсимликлари каби кучли ўзгартирилган. Бу ерда ёввойи ҳайвонлардан қуён, тулки, бўри, тўнғиз, бўрсик ва кемирувчиларнинг бир неча тури учрайди.

Фарғона райони ҳудудини қуйидаги (5, 9, 18, 20, 21, 22, 27, 28, 32, 33) ландшафтлар эгаллаган (2-иловага қаранг).

Фарғона райони мамлакатимизда асосий пахтачилик райони ҳисобланади. Районда пахтадан ташқари, бўғдой, маккажўхори, жўхори, шоли, мевалардан – олма, беҳи, гилос, шафтоли, нок, бодом, ёнғоқ, анжир, анор, узум, сабзавотлардан – помидор, картошка, сабзи, полиз маҳсулотларидан – қовун, тарвуз, бодринг каби қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштирилади. Чорвачиликнинг қорамолчилиги, қўйчилиги, эчкичилиги, паррандачилиги, пиллачилиги, асаларичилиги каби соҳалари ривожланган.

Фарғона районида табиий географик шароит ва ресурслар, агротуристик имкониятларнинг хилма-хил ва улар баландлик зоналиги қонунияти таъсирида турли баландлик минтақаларида ўзига хос хусусиятларга эгаллиги район ҳудудида бир-биридан фарқ қиладиган 6 та кичик районни ажратишга имкон беради: Фарбий Олой, Марказий текислик, Ғовасой, Чатқол, Фарғона ва Шарқий Чатқол.

Фарбий Олой агротуристик кичик райони Сўх ва Исфара дарёларининг ёйилмаларини ҳамда Олой тизмасининг бу дарёлар ҳавзасига кирган шимолий ёнбағрининг фақат Ўзбекистонга тегишли энг паст шимолий текислик қисмини эгаллайди ва у текислик ҳамда тоғ олди ҳудудларига бўлинади. Кичик район ҳудудида Бешариқ, Данғара, Ўзбекистон, Фурқат туманлари, Риштон, Боғдод, Бувайда, Янгиқўрғон, Олтиариқ туманларининг жануби-ғарбий қисмлари жойлашган.

Районнинг иқлими қуруқ, ўртача йиллик ёғин миқдори 100 мм атрофида. Лекин район Фарғона агротуристик районида қишининг юмшоқлиги, совуқ кунларнинг камлиги билан бошқа кичик районлардан ажралиб туради. Кичик район ҳудудини 5, 9, 22, 33-геокомплекслар эгаллаган. Маданий воҳа ландшафтлари район ҳудудининг ярмини ташкил этади.

Район ҳудудида кўҳна Қўқон ва Риштон шаҳарлари жойлашган. Қўқон шаҳрида мавжуд кўплаб тарихий туристик объектлар (Норбутабий мадрасаси (1798), Дахмаи Шоҳон мажмуаси (1825), Худоёрхон Ўрдаси (19-асрнинг 2-ярми), Жоме масжиди (19-асрнинг 1-чораги) агротуризмни тарихий туризм билан қўшиб олиб бориш имконини беради. Риштонда қадимдан қулолчилик ривожланган

бўлиб, қулол усталар маҳсулотлари Шарқ бозорларида жуда харидоргир бўлган. Риштон усталари томонидан ишланган бадий буюмлар ҳозирги кунда республикадан ташқарида ҳам машҳур. Риштон шаҳрининг Сўх дарёсининг ўнг соҳилида ва Қўқон – Фарғона автомобиль йўли ёқасида жойлашганлиги туристларнинг келиши ва дам олиши учун қулайлик яратади.

Ҳудудда пахтачилик, ғаллачилик, сабзавотчилик, боғдорчилик, чорвачиликнинг қорамолчилиги, қўйчилиги, паррандачилиги, пиллачилиги, асаларичилиги каби қишлоқ хўжалик тармоқлари яхши ривожланган. Экин майдонларига дон, пахта, сабзавот ва полиз экинлари экилади. Боғларда ўрик, анор, анжир, олма, хурмо, юқори навли узум етиштирилади. Бешариқ ва Олтиариқнинг полиз маҳсулотлари, Бувайда мевалари (масалан оққўрғон анжири) билан қадимдан машҳур. Ҳудуд аҳолиси узок даврлардан бери деҳқончилик ва чорвачилик билан шуғулланиб келади. Натижада деҳқончилик анъаналари, улар билан боғлиқ миллий урф-одатлар ва маросимлар ҳам шаклланган. Ҳудудда Наврўз арафасидан бошлаб кузги ҳосил байрамигача сайёҳликни ташкил этиш мумкин. Май ва октябрь ойлари туристик мавсум учун қулай давр. Бу даврда маҳаллий аҳоли томонидан мавсумий сайллар ташкил этилади.

Автомобиль йўллари орқали Фарғона водийси ва республиканинг бошқа барча вилоятларига чиқиш учун қулай имкониятлари мавжуд. Шунингдек, бу ерда мавжуд меҳмонхоналар ва хизмат кўрсатиш шаҳобчалари тизими агротуристик хизматларни ташкил этишга имкон беради.

Марказий текислик агротуристик кичик райони ҳудуди Фарғона районининг ўрта қисмида жойлашган. Шимолдан Сирдарё, жанубдан Олтиариқ, Сўх ва Шоҳимардон анклав ҳудудларида жойлашган тоғларни ва ёйилмаларининг чекка қисмлари билан чегараланади. Мазкур ҳудуд Қорақалпоқ чўли деб аталади. Унинг мутлақ баландлиги шимолида Сирдарё бўйларида 350 м дан жанубда 500 м гача, анклавларда эса 3000 м гача боради. Кичик район ҳудуди Ёзёвон, Улуғнор, Мингбулоқ туманларини бир қисмини ўз ичига олади.

Район иқлимнинг қуруқлиги, термик ресурсларга бойлиги, майда қўллари, ботқоқликлари, қум массивлари мавжудлиги, ландшафт хилларининг нисбатан камлиги билан ажралиб туради. Кичик район ҳудудини 29, 33-геомажмуалар эгаллаган. Марказий текислик кичик агротуристтик райони агротуризм нуқтаи назаридан кам аҳамиятли ҳисобланади. Қишлоқ хўжалигида пахта, дон ва поллиз маҳсулотлари, мевалар етиштирилади, чорваликнинг қўйчилик, эчкичилик ва қорамолчилик соҳалари ривожланган. Қумли қўллари муҳофаза қилиш мақсадида 1991 йилда "Ёзёвон қўллари" табиат ёдгорлиги (майdonи 1842 га) ташкил этилган. Ёзёвон ёдгорлиги сайёҳлар учун қизиқарли туристик объектдир. Ҳудудда мавсумий тарзда қисқа муддатли сайёҳликни ташкил этиш мумкин.

Ғовасой агротуристтик кичик райони мутлақ баландлиги 350 м бўлган Сирдарё бўйларидан Қурама тоғининг Қамчиқ давонигача бўлган жануби-шарқий ёнбағрини ўз ичига олади. Кичик район Чатқол кичик районига нисбатан қурғоқчил, қиши совуқ ҳудуд ҳисобланади. У ўз ичига Поп, Чуст туманларини олади. Кичик район ҳудудини 22, 27, 28, 33-геомажмуалар эгаллаган. Районда маданий ландшафтлар катта майдонни эгаллайди. Бу ерда қишлоқ хўжалигининг асосий тармоғи – пахтачилик бўлиб, мамлакатда етиштириладиган пахтанинг 8-9 фоизини беради. Пахтачиликдан ташқари ғаллачилик, поллизчилик, узумчилик ва чорвачилик ривожланган.

Район археологик обидаларга бойлиги билан ажралиб туради. Қадим пичоқчи усталар ва дўшпидўзлар юрти Чуст шаҳрининг шимолий чеккасида Буонамозор, Пожда Мунчоктепа ёдгорликлари катта илмий ва маънавий қимматга эга. Ғова, Олмос, Чоркесар, Чодак қишлоқ ҳудудлари диққатга сазовор туристик объектларга бой. Текисликдаги суғориладиган ҳудудларда чорвачилик, асосан, қорамол, тоғ олди табиий ўтлоқларида қўй ва эчки, йилқи боқилади. Ўрмонзор, тутзор, боғ ва кўп йиллик дарахтзорлар, тоқзорлар мавжуд. Наманган тумани олма навларининг хилма-хиллиги ва улардан мўл ҳосил олиши билан машҳур. Ҳудудда йил давомида туристларни қабул қилиш ва дам олишларини ташкил этишга имконият ва шароитлар мавжуд. Районда агротуризмни экологик,

тарихий, археологик туризм турлари билан комплекс қўшиб олиб бориш мақсадга мувофиқ.

Чатқол агротуристтик кичик райони Чатқол тоғининг Ўзбекистон таркибидаги жанубий тоғ олди қисмларини эгаллайди ва шарқда Норин дарёси, жанубда қисман Сирдарё билан чегараланади. Кичик район бошқа районлардан ёғин миқдорининг кўплиги, қишининг юмшоқлиги, термик ресурсларга бойлиги билан ажралиб туради. Унинг ҳудудига Тўрақўрғон, Косонсой, Наманган, Янгиқўрғон, Уйчи, Чортоқ туманлари киради. Кичик район ҳудудини 9, 20, 22, 28, 33-геомажмуалар эгаллаган. Воҳа маданий ландшафтлари район ҳудудининг ярмини ташкил этади.

Кичик районда кўплаб тарихий туристик объектлар ҳозирги кунгача сақланиб қолган. Масалан, Наманган шаҳрида (Хўжа Амин мақбараси (17-аср), Мулла Қирғиз мадрасаси (1911-12), Ота Валихоё тўра масжиди (20-аср), Тўрақўрғонда қадимий Ахсиқент шаҳрининг ҳаробалари, Ғойибназар қози мадрасаси (1892), Фалосбонбува (1860), Лангарбиби мақбаралари (18-аср), Исоқхонтўра (1806) масжидлари.

Район ҳудудига қирувчи Чортоқ, Уйчи, Янгиқўрғон туманлари ўзининг оромбахш табиати ва серҳосил далалари билан ажралиб туради. Уларнинг агротуристтик салоҳияти агротуристтик объектларга бойлиги (пахта, ғалла, картошка, сабзавот ва поллиз экинлари етиштирилади, фермер хўжаликларида қорамол, қўй боқилади) ва табиий шароитининг дам олиш учун қулайлиги (масалан, Чортоқ, Шаҳанд санаториялари йил бўйи дам олувчиларга хизмат қилади) билан изоҳланади.

Чатқол агротуристтик кичик районида йил бўйи агросайёҳликни ташкил этиш имконияти мавжуд. Айниқса, май-октябр ойлари туристлар учун қулай мавсум ҳисобланади. Агротуризмни тарихий ва рекреация туризмлари билан комплекс қўшиб олиб бориш юқори самара беради.

Фарғона агротуристтик кичик райони Фарғона тизмасининг жануби-ғарбий ёнбағрида жойлашган аллювиал-пролювиал текисликлар ва Қорадарё водийсидан иборат бўлган қисмини ўз ичига олади. Унинг ҳудудида Асака, Булоқбоши, Марҳамат, Хўжабод,

Кўрғонтепа, Кува, Фарғона, Тошлоқ, Қўштепа, Шахрихон, Жалолқудук туманлари, Бўз туманининг жанубий қисми жойлашган.

Кичик районда ёгин миқдори кўплиги сабабли табиий намлик етарли даражада. Кичик район худудини 5, 18, 20, 21, 22, 32, 33-геомажмуалар эгаллаган. Районнинг табиий шароити қишлоқ хўжалигининг деярли барча тармоқларини ривожлантиришга имкон беради. Районда маданий ландшафтлар катта майдонларни ташкил этади. Қишлоқ хўжалигида пахта, донли экинлар, сабзаёт ва полиз маҳсулотлари, мева-узум етиштирилади, боғдорчилик, қорамолчилик, қўйчилик, паррандачилик, пиллачилик билан шуғулланилади. “2018-2019 йилларда туризмни ривожлантириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар дастури” бўйича Фарғона туманида “Миңдонобод” агросаноат фирмаси негизида агротуризм комплексини ташкил этиш ва унда узумзорлар бўйича экскурсия қилиш ҳамда вино тайёрлаш жараёни билан танишиш каби турлар белгиланган. Худудда йил бўйи сайёҳликни ташкил этиш қулай учун шарт-шароитлар мавжуд. Ҳар томонлама ривожланган хилма-хил инфратузилмага эга.

Шарқий Чатқол агротуристтик кичик райони Олой тоғларининг Шоҳимардон, Исфарамсой, Аравонсой, Оқбура, Қуршоб дарёлари ҳавзалари жойлашган шимолий ёнбағрининг Ўзбекистонга тегишли энг шимолий қисмини ўз ичига олади. Бу ерлар адирлардан, адир оралиғи ва адир ортидан, Олтиариқсой, Шоҳимардонсой, Исфарамсой ва Аравансойнинг юзаси текис ёйилмаларидан иборат. Унинг худудида Учкўрғон, Норин, Андижон, Балиқчи, Избоскан, Олтинқўл, Пахтаобод туманлари жойлашган.

Кичик район худуди нисбатан баландроқ ва шимолий экспозицияда жойлашганлигидан бу ерда ёзги термик ресурсларнинг бироз камлиги, лекин ландшафтларнинг хилма-хиллиги (18, 20, 28, 32-геомажмуалар) кузатилади. Район худудининг 50 фоизидан ортиқроғи маданий ландшафтларга тўғри келади. Кичик район пахтачилик бўйича катта тажриба мактабига эга.

Фарғона агротуристтик районининг туристик ресурслари ва имкониятлари

Кичик агротуристтик районлар	Агротуристтик объектлар	Бошқа туристик объектлар	Инфратузилмаси
Фарғона Олий	Экинзорлар: пахтазор, бошоқли экинлар, максажхоризорлар, полиз экинлари, сабзаёт экинлари, ўрмонлар, мевали боғлар. Чорвачилик комплекслари: қорамолчилик, қўйчилик, эчкичилик, паррандачилик, пиллачилик, асаларичилик.	Тарихий-меморий ёдгорликлар: Норбутабий мадрасаси (1798), Даҳман Шоҳон мажмуаси (1825), Худоберхон Ўрдаси (XIX асрнинг 2-ярми), Жоме масжиди (XIX асрнинг 1-чорағи). Археологик ёдгорликлар: Зурайимо тоғалиги (мил. ав. VI аср), Китқонқалъа (I, IV асрлар). Табиат ёдгорликлари: Селенгур, Қапчиғай ғори. Халқ миллий хунармандчилиги: қулолчилик.	Темир йўллар: Тошкент – Қўқон, Тошкент – Наманган, Тошкент – Андижон, Марғилон – Қўқон, Андижон – Москва, Бишкек – Жалолобод. Автомобил йўллари: Тошкент – Ўш – Қашқар, Қўқон – Хўжанд, Фарғона – Ўш, Қўқон – Наманган, Қўқон – Жомашўй.
Марказий	Экинзорлар: пахтазор, полиз экинлари, анор-анжирзорлар. Чорвачилик комплекслари: қорамолчилик, эчкичилик, қўйчилик.	Табиат ёдгорликлари: Ёзёвон чўллари.	Автомобил йўллари: Фарғона – Наманган, Қўқон – Андижон, Тошкент – Фарғона, Марғилон – Қўқон.
Тоғасой	Экинзорлар: пахтазор, сабзаёт экинлари, мевали боғлар, узумзорлар, ўрмонлар. Чорвачилик комплекслари: қорамолчилик, қўйчилик, эчкичилик, пиллачилик.	Археологик ёдгорликлар: Бўнамазор, Мунғоқтепа. Халқ миллий хунармандчилиги: пичоқчилик, дўшпичилик.	Темир йўллар: Тошкент – Андижон. Автомобил йўллари: Фарғона ҳалқа автомобиль йўли.

Кўрғонтепа, Кува, Фарғона, Тошлоқ, Кўшттепа, Шахрихон, Жалолқудук туманлари, Бўз туманининг жанубий қисми жойлашган.

Кичик районда ёгин миқдори кўплиги сабабли табиий намлик етарли даражада. Кичик район ҳудудини 5, 18, 20, 21, 22, 32, 33-геомажмуалар эгаллаган. Районнинг табиий шароити қишлоқ хўжалигининг деярли барча тармоқларини ривожлантиришга имкон беради. Районда маданий ландшафтлар катта майдонларни ташкил этади. Қишлоқ хўжалигида пахта, донли экинлар, сабзавот ва полиз маҳсулотлари, мева-узум етиштирилади, боғдорчилик, қорамолчилик, қўйчилик, паррандачилик, пиллачилик билан шуғулланилади. “2018-2019 йилларда туризмни ривожлантириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар дастури” бўйича Фарғона туманида “Миңдонобод” агросаноат фирмаси негизида агротуризм комплексини ташкил этиш ва унда узумзорлар бўйича экскурсия қилиш ҳамда вино тайёрлаш жараёни билан танишиш каби турлар белгиланган. Худудда йил бўйи сайёҳликни ташкил этиш қулай учун шарт-шароитлар мавжуд. Ҳар томонлама ривожланган хилма-хил инфратузилмага эга.

Шарқий Чатқол агротуристтик кичик райони Олой тоғларининг Шоҳимардон, Исфарамсой, Аравансой, Оқбура, Куршоб дарёлари ҳавзалари жойлашган шимолий ёнбағрининг Ўзбекистонга тегишли энг шимолий қисмини ўз ичига олади. Бу ерлар адирлардан, адир оралиги ва адир ортидан, Олтиариқсой, Шоҳимардонсой, Исфарамсой ва Аравансойнинг юзаси текис ёйилмаларидан иборат. Унинг ҳудудида Учқўрғон, Норин, Андижон, Балиқчи, Избоскан, Олтинқўл, Пахтаобод туманлари жойлашган.

Кичик район ҳудуди нисбатан баландроқ ва шимолий экспозицияда жойлашганлигидан бу ерда ёзги термик ресурсларнинг бироз камлиги, лекин ландшафтларнинг хилма-хиллиги (18, 20, 28, 32-геомажмуалар) кузатилади. Район ҳудудининг 50 фоизидан ортиқроғи маданий ландшафтларга тўғри келади. Кичик район пахтачилик бўйича катта тажриба мактабига эга.

Фарғона агротуристтик районининг туристик ресурслари ва имкониятлари

Кичик агротуристтик районлар	Агротуристтик объектлар	Бошқа туристик объектлар	Инфратузилмаси
Ҳаттоқ район	Экинзорлар: пахтазор, бошоқли экинлар, махказхўрғорлар, экинлари, сабзавот экинлари, ўрмонлар, мевали боғлар. Чорвачилик комплекслари: қорамолчилик, қўйчилик, эчкичилик, паррандачилик, пиллачилик, асаларичилик.	Тарихий-меъморий ёдгорликлар: Нобугтабий мадрасаси (1798), Дахман Шоҳон мажмуаси (1825), Худоберхон Ўрдаси (XIX асрнинг 2-ярми), Жоме масжиди (XIX асрнинг 1-чорағи). Археологик ёдгорликлар: Зураймомо тепалиги (мил. ав. VI аср), Китқонқалъа (I, IV асрлар). Табиат ёдгорликлари: Селенгур, Қалчигай гори. Халқ миллий хунарамандчилиги: кулолчилик.	Темир йўллар: Тошкент – Кўқон, Тошкент – Наманган, Тошкент – Андижон, Марғилон – Кўқон, Андижон – Москва, Бишкек – Жалолобод, Автомобил йўллари: Тошкент – Ўш – Қашқар, Кўқон – Хўжанд, Фарғона – Ўш, Кўқон – Наманган, Кўқон – Жомашўй
Марказий текислик	Экинзорлар: пахтазор, полиз экинлари, анор-анжарзорлар Чорвачилик комплекслари: қорамолчилик, эчкичилик, қўйчилик.	Табиат ёдгорликлари: Ёзёвон чўллари.	Автомобил йўллари: Фарғона – Наманган, Кўқон – Андижон, Тошкент – Фарғона, Марғилон – Кўқон.
Товасой	Экинзорлар: пахтазор, сабзавот экинлари, мевали боғлар, узумзорлар, ўрмонлар Чорвачилик комплекслари: қорамолчилик, қўйчилик, эчкичилик, пиллачилик.	Археологик ёдгорликлар: Буномозор, Мунчоктепа. Халқ миллий хунарамандчилиги: пичоқчилик, дўппичилик.	Темир йўллар: Тошкент – Андижон, Автомобил йўллари: Фарғона халқ автомобил йўли.

4-ЖАДВАЛНИНГ ДАВОМИ

Чатқол	<p>Экинзорлар: пахтазор, сабавот экинлари, мевали боғлар, узумзорлар. Чорвачилик комплекслари: қорамолчилик, қўйчилик, эчкичилик, пиллачилик.</p>	<p>Тарихий-меъморий ёдгорликлар: Хўжа Амин макбараси (XVII аср), Мулла Қирғиз мадрасаси (1911-12 й.), Ота Валихон тўра масжиди (XX аср), Ғойибназар қози мадрасаси (1892), Фалос-бонбува (1860), Лангарбиби макбаралари (XVII аср), Исоқхонтўра (1806) масжиди. Археологик ёдгорликлар: Ахсикент, Ахси ҳаробалари. Рекреация объектлари: Шаҳанд, Пахталикўл, Чортоқ санаторийлари</p>	<p>Темир йўллар: Фарғона айланма темир йўли, Тошкент – Наманган – Андижон, Тошкент – Андижон, Автомобил йўллари: Наманган – Чортоқ – Наманай. Ҳаво йўллари: Тошкент – Наманган.</p>
Фарғона	<p>Экинзорлар: пахтазор, бошоқли экинлар, маккажўхоризорлар, поллиз экинлари, анор-анжирзорлар, узумзорлар, мевали боғлар. Чорвачилик комплекслари: қорамолчилик, қўйчилик, йилқичилик, эчкичилик, пиллачилик, паррандачилик, асаларчилик, балиқчилик.</p>	<p>Тарихий-меъморий ёдгорликлар: Бобур қадамжоларидан Лонконтела зиёратгоҳи, Понсод масжиди (1825, Юнеско рўйхатига олинган). Археологик объектлар: Камолтепа (I-IV аср), Далварзинтепа, Қоратепа, Эшонтоға, Қалғичмозор тепаликлари Рекреация объектлари: Чимён, Зилол, Нурафшон санаторийлари, “Асака чўнтағи” дам олиш маскани. Халқ миллий ҳунармандчилиги: Шаҳрихон пичоқчилиги, Марғилон дўппичилик ва ипакчилиги</p>	<p>Темир йўллар: Фарғона водийси айланма темир йўли. Автомобил йўллари: Фарғона – Шохмардон, Фарғона – Андижон, Андижон – Марғилон, Бодил – Олтиариқ, Ҳаво йўллари: Тошкент – Фарғона.</p>
Шаҳриқ Олти	<p>Экинзорлар: пахтазор, бошоқли экинлар, маккажўхоризорлар, поллиз экинлари, анор-анжирзорлар, узумзорлар, мевали боғлар. Чорвачилик комплекслари: қорамолчилик, қўйчилик, эчкичилик, йилқичилик, пиллачилик, паррандачилик, асаларчилик, балиқчилик.</p>	<p>Тарихий-меъморий ёдгорликлар: Андижон жоме масжиди (XIX аср охири). Ховсконота, Кўктўнликота, Қилич Иброҳим, Хўжа Тақсимота зиёратгоҳлари</p>	<p>Темир йўллар: Андижон – Учқўрғон, Андижон – Тенгасой, Автомобил йўллари: Андижон – Жалолобод, Ўш – Бишкек. Ҳаво йўллари: Тошкент – Андижон.</p>

Экинлардан пахта, бошоқли экинлар, картошка, поллиз экинлари экилади. Йирик майдонларда мевали боғлар ва тутзорлар барпо этилганлиги, чорвачилик, йилқичилик, пиллачилик, паррандачилик каби соҳаларнинг ривожланганлиги агротуризм учун қулайлик яратади.

Худудда 11 та тепалик, 5 та меъморий ёдгорликлар сақланган. Булар Андижон жоме масжиди (XIX аср охири), Ховсконота, Кўктўнликота, Қилич Иброҳим, Хўжа Тақсимота зиёратгоҳлари ва бошқалар. Районда инфратузилма яхши ривожланган. Йил бўйи узоқ ва қисқа муддатли сайёҳликни уюштириш имкони мавжуд. Туристларга меҳмонхона ёки шахсий хўжаликларда жойлашиш, байрам тантаналари ва маросимларида иштирок этиш, миллий усулда табиий маҳсулотлардан тайёрланган таомлар таклиф қилинади.

Хулоса қилиб айтганда ҳар бир кичик агротуристлик район ўзига хос туристик ресурсларига эга. Улар туристик маршрутларни олиб бориш шарт-шароитлари турли даражада эканлиги ҳам билан бир-биридан ажралиб туради (4-жадвалга қаранг).

Чатқол	Экинзорлар: пахтазор, сабзавот экинлари, мевали боғлар, узумзорлар. Чорвачилик комплекслари: қорамолчилик, қўйчилик, эчкичилик, пиллачилик.	Тарихий-меъморий ёдгорликлар: Хўжа Амин мақбараси (XVII аср), Мулла Қирғиз мадрасаси (1911-12 й.), Ота Валихон тўра масжиди (XX аср), Ғойибназар қози мадрасаси (1892), Фалос-бонбува (1860), Лангарбиби мақбаралари (XVIII аср), Исоқхонтўра (1806) масжиди. Археологик ёдгорликлар: Ахсикент, Ахси ҳаробалари. Рекреация объектлари: Шаханд, Пахталикўл, Чортоқ санаторийлари	Темир йўллар: Фарғона айланма темир йўли, Тошкент – Наманган – Андижон, Тошкент – Андижон, Автомобил йўллари: Наманган – Чортоқ – Нанай. Ҳаво йўллари: Тошкент – Наманган.
Фарғона	Экинзорлар: пахтазор, бошоқли экинлар, маккажўхоризорлар, полиз экинлари, анор-анжирзорлар, узумзорлар, мевали боғлар. Чорвачилик комплекслари: қорамолчилик, қўйчилик, йилқиччилик, эчкичилик, пиллачилик, паррандачилик, асалариччилик, балиқчилик.	Тарихий-меъморий ёдгорликлар: Бобур қадамжоларидан Лонконтёпа зиёратгоҳи, Понсод масжиди (1825, Юнеско рўйхатига олинган). Археологик объектлар: Камолтепа (I-IV аср), Далварзинтепа, Қоратёпа, Эшонтоға, Қиличмозор тепаликлари Рекреация объектлари: Чимён, Зилол, Нурафшон санаторийлари, “Асака чўнтаги” дам олиш маскани. Халқ миллий хунармандчилиги: Шаҳрихон пичоқчилиги, Марғилон дўшчилик ва ипакчилиги	Темир йўллар: Фарғона водийси айланма темир йўли. Автомобил йўллари: Фарғона – Шохимардон, Фарғона – Андижон, Андижон – Марғилон, Водил – Олтиариқ, Ҳаво йўллари: Тошкент – Фарғона.
Шарқий Олой	Экинзорлар: пахтазор, бошоқли экинлар, маккажўхоризорлар, полиз экинлари, анор-анжирзорлар, узумзорлар, мевали боғлар. Чорвачилик комплекслари: қорамолчилик, қўйчилик, эчкичилик, йилқиччилик, пиллачилик, паррандачилик, асалариччилик, балиқчилик.	Тарихий-меъморий ёдгорликлар: Андижон жоме масжиди (XIX аср охири). Ховсконота, Кўктўғликота, Қилич Иброҳим, Хўжа Тақсимота зиёратгоҳлари	Темир йўллар: Андижон – Учқўрғон, Андижон – Тентаксой, Автомобил йўллари: Андижон – Жалолобод, Ўш – Бишкек. Ҳаво йўллари: Тошкент – Андижон.

Экинлардан пахта, бошоқли экинлар, картошка, полиз экинлари экилади. Йирик майдонларда мевали боғлар ва тутзорлар барпо этилганлиги, чорвачилик, йилқиччилик, пиллачилик, паррандачилик каби соҳаларнинг ривожланганлиги агротуризм учун қулайлик яратди.

Хулудда 11 та тепалик, 5 та меъморий ёдгорликлар сақланган. Булар Андижон жоме масжиди (XIX аср охири), Ховсконота, Кўктўғликота, Қилич Иброҳим, Хўжа Тақсимота зиёратгоҳлари ва бошқалар. Районда инфратўғилма кўши ривожланган. Йил бўйи узок ва киска муддатли сайёҳликни улоқтириш имкони мавжуд. Туристларга меҳмонхона ёки шахсий хўжаликларда жойлаштириш, байрам тантаналари ва маросимларида иштирок этиш, миллий усулда табиий маҳсулотлардан тайёрланган таомлар тақдиф қилинади.

Хулоса қилиб айтганда ҳар бир қишқик агротуристик район ўзинга хос туристик ресурсларга эга. Улар туристик маршрутларни олиб бориш шарт-шароитлари турли даражада эканлиги ҳам билан бир-биридан ажралиб туради (4-жадвалга қаранг).

3-§. Агротуристтик маршрутларни ташкил этиш принциплари ва қоидалари

Муайян бир давлат ёки минтақанинг туристик нуфузи бевосита улардаги туристик маршрутларнинг ўзига хос жозибadorлиги, қулайлиги, арзонлиги, хавфсизлиги, хизмат кўрсатиш даражаси каби бир қатор кўрсаткичлари билан белгиланади. Туристтик маршрутларни ташкил этиш, олиб бориш усуллари В.С.Волков, К.Е.Шапакина, А.А.Самойленко, С.Р.Ердавлетов, республикамизда В.И.Кучерявих, Н.Тухлиев, Т.Абдуллаева, Р.Ҳайитбоев, А.Сагтаров каби тадқиқотчилар ишларида ўз аксини топган.

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти олимлари Р.Ҳайитбоев ва А.Сагтаровлар ўзларининг “Туризм маршрутларини ишлаб чиқиш технологияси” асарида туристик маршрутларга турлича таъриф берилганлигини қайд этади ва бу борада ягона, умумэтироф этилган тушунчанинг мавжуд эмаслигини кўрсатган. Маршрут тушунчасига “Инсон кўриб, эшитиб юрган ҳар қандай мўъжизавий, қизиқарли иншоотлар, табиатнинг сўлим гўшалари, қадимдан сақланиб келаётган обидалар, дарёлар, шаршаралар, ҳайвонот ёки турли-туман ўсимликлар ўсадиган жойлар, томоша боғларининг ҳаммасига бир йўл”, деб таъриф берилган [42; 4-6]. Лекин туризмда инсон атамасининг ўрнига “жисмоний шахс” атамасини қўллаш мақсадга мувофиқ. Туристтик маршрутлар тушунчасида “ҳар қандай мўъжизавий, қизиқарли иншоотлар, табиатнинг сўлим гўшалари, қадимдан сақланиб қолган обидалар, дарёлар, шаршаралар, ҳайвонот ёки турли-туман ўсимликлар ўсадиган жойлар, томоша боғларининг ҳаммасига” дейилган [42; 4-6]. Лекин туризмнинг ҳар хил турларида юзлаб бундай туристик объектларни санаб ўтиш мумкин. Шунинг учун ҳам туристик маршрутлар тушунчасида санаб ўтилган бир қатор объектларини бир ибора билан “туристик объектлар” деб аташ мумкин. Муаллифлар томонидан туристик маршрутларга берилган иккинчи таъриф шундай келтирилади: “Туристтик маршрут қайд қилинган, қутилмаган “таклифлар”нинг бажарилиши ёки “хизматлар” мажмуаси аъло даражада қафолатланиши учун ҳам туристик

маршрутлар дейилади. Туристларнинг барча эҳтиёжларини, талабларни бажаришда фойдаланадиган йўллар туристик маршрутлар ёки туристик йўллар дейилади” [42; 4-6]. Мазкур тушунчада “туристик маршрут” ва “туристик йўл” тушунчалари бир хил маънода ишлатилган. Туристтик маршрутларнинг туристик йўллардан асосий фарқи С.Р.Ердавлетов фикрича, маршрутлар ўз йўлида сайёҳларга кўрсатиладиган барча хизматларни ўз ичига камраб олишидир [14; 116-с]. Шунинг учун ўзбек тилида ушбу атамани “туристик маршрут” сўз бирикмаси билан ифода этиш мақсадга мувофиқ. Олимлар томонидан берилган ушбу таърифда эса “...туристик маршрут дейилганда бу йўлдан турист мақомини олган яқка инсон ёки инсонлар гуруҳи юрадиган ҳаракатланадиган, маълум бир маконга борадиган ва қайтадиган йўл тушинилади” дейилган [42; 6-6]. Туристтик бизнес эндигина шаклланаётган давлатларда туристик маршрутлар мавжуд имкониятлар даражасида таклиф этилади. Туристлар эса уларни танлаш имкониятига эга бўлишлари мумкин. Шунингдек, турист ўз саёҳатини тугатгач, маршрут бўйича орқага эмас, ўз юртига қайтиши мумкин.

Н.Тухлиев ва Т.Абдуллаевалар туристик маршрутни географик нуқталар бўйича аввалдан белгиланган, муайян бир тартибда тавсифланган туристик ҳаракат (экскурсия, саёҳат) йўллари, деб таърифлайдилар [29; 18-с]. Лекин ҳамма туристик объектларни географик нуқта деб бўлмайди. Масалан, Тошкент шаҳридаги Кўкалдош мадрасаси географик нуқта эмас, балки тарихий туризм объекти деб аталади. Чунки туристик объектлар орқали маршрутлар ўтказилади. Ушбу маршрутларни кўрсатишда уларнинг географик жойлашувини акс эттирувчи координаталари берилмайди ва шунинг учун ҳам уларни географик нуқталар деб бўлмайди.

С.Р.Ердавлетовнинг тадқиқотларида туристик маршрутга “аввалдан белгиланган график асосида муайян йўналиш пунктлари орқали туристлар гуруҳининг саёҳат йўли” деб таъриф берилган [14; 116-с]. Туризм, ҳаммамизга маълумки, гуруҳли ёки яқка тартибда ҳам ўтказилиши мумкин. Туристлар кўп ҳолларда табиий ёки агротуризмни яқка тартибда ўтказишни маъқул кўради.

Туристтик маршрутларни изоҳлашда унинг ҳар бир сўзига эътибор бериш зарур. Маршрут сўзи французчада “marche”, яъни юриш, олдинга қараб ҳаракатланиш, “route” – йўл ёки ҳаракатланиш йўли деган маънони англатади. Тор маънода, туристик маршрут туристларнинг ҳаракатланиш йўли демакдир. Кенг маънода эса туристик маршрут – муайян мақсадларни кўзлаган ҳолда аввалдан белгиланган объектлар бўйича сайёҳ ёки сайёҳлар гуруҳининг ҳаракатланиш йўли.

В.С.Волков ва К.Е.Шапакиналар сайёҳларнинг келиб-кетиш имкониятларига кўра туристик маршрутларни уч турга ажратади [30; 5-6-с]:

1. Бир томонлама йўналтирилган (тўғри чизиқли).
2. Бир жойдан турли томонларга йўналтирилган (радиал).
3. Бошланган жойдан яна қайтиб шу жойга келадиган (айланма).

Туристтик маршрутларга берилган таърифлардан келиб чиқиб агротуристтик маршрутларни қуйидагича таърифлаш мумкин. Агротуристтик маршрут – муайян жойнинг қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш, қайта ишлаш ва реализация қилишнинг қизиқарли саёҳатбоп жараёнлари билан танишиш мақсадида аввалдан белгиланган объектлар бўйича сайёҳ ёки сайёҳлар гуруҳининг ҳаракатланиш йўли.

Туристтик маршрутларни ишлаб чиқиш бир неча умумий принципларга (йўналтирувчи қоида) асосланади [42; 11-6]. Уларни такомиллаштириб агротуристтик маршрутларга ҳам қўллаш мумкин:

1. Жозибadorлик ва бетакрорлик принципи. Мазкур принципга кўра ҳар бир агротуристтик объектнинг жозибadorлик ва бетакрорлик хусусиятларини аниқлаш агротуристтик маршрутни ишлаб чиқишда зарурий шартларидан бири ҳисобланади. Ўзига хос жозибaга эга бўлмаган, бошқа ҳудудларда айнан оммавий такрорланадиган объектларга нисбатан қизиқиш кам бўлади, улар туристларни жалб қила олмайди. Ўрганилаётган объектнинг, масалан, асрлар давомида юзага келган урф-одатларнинг ўзига хос миллийлиги ва бошқа давлатларда уларнинг такрорланмаслиги, аввало, хорижий сайёҳларда қизиқиш уйғотади ва уларни жалб қилади.

2. Имкониятлар мавжудлиги принципи. Агротуризмни ривожлантиришда ҳудуднинг туристик ресурсларидан ташқари, улардан қай даражада фойдаланиш имкониятининг мавжудлиги ҳам муҳимдир. Мавжуд имкониятлардан самарали фойдаланиш кўплаб туристларни жалб қилиш ва уларни турли томошалар билан узоқ вақт банд қилишга асос бўлади. Масалан, агротуристларнинг тунашлари учун қишлоқ ҳудудларида барча қулайликларга эга бўлган турар жойлардан фойдаланиш, маҳаллий анъаналар асосида тайёрланган миллий таомларга таклиф қилиш, турли томошаларни намойиш этиш мамлакатимиз агротуризмга қизиқишларини орттиради.

3. Саёҳатнинг мазмундорлик принципи. Мазкур принципга асосан туристни экскурсия давомида объектлар ҳақида тўлиқ ва қизиқарли маълумот бериб бориш назарда тутилади. Шу билан бирга агротуризмни бошқа туризм турлари (масалан, экотуризм, тарихий туризм, диний туризм) билан бирга қўшиб олиб бориш ҳам сайёҳлик мазмунини бойитишга хизмат қилади.

4. Агротуристтик фаолиятни комплекс ташкил этиш принципи. Мазкур принцип йил давомида агротуристларга узлуксиз хизмат кўрсатиш ҳамда мавсумий ўзгаришларда маршрутларнинг давомийлигини таъминлаш, хизмат турларини мувофиқлаштириш фаолиятини ўзаро боғлиқ ва комплекс ташкил этишга йўналтирилади.

5. Алтернативлик (кўп муқобиллик) принципи. Мазкур принципга кўра маршрутлар бир неча муқобил вариантларда ишлаб чиқилади. Бу турли ноқулай табиий ҳодиса ва фавқулodда вазиятлар содир бўлганда маршрутнинг вақтинча тўхтаб қолишининг олдини олишга имкон беради. Туристлар сони, ёши, жисмоний имкониятларидан келиб чиқиб, агротуристтик маршрутларни ўзгартириш ва энг мақбул вариантларни агротуризмнинг турли вазиятларга мослашувчанлигини таъминлайди.

6. Мажмуалик принципи туристик ресурслардан фойдаланишда мажмуали ёндашишни кўзда тутаяди. Бу принцип агротуристтик маршрутга бўлган талабни ва туристлар оқимини оширишга хизмат қилади. Агротуристтик маршрутлар дастури ўз ичига маршрут

Туристтик маршрутларни изохлашда унинг ҳар бир сўзига эътибор бериш зарур. Маршрут сўзи французчада “marche”, яъни юриш, олдинга қараб ҳаракатланиш, “route” – йўл ёки ҳаракатланиш йўли деган маънони англатади. Тор маънода, туристик маршрут туристларнинг ҳаракатланиш йўли демакдир. Кенг маънода эса туристик маршрут – муайян мақсадларни кўзлаган ҳолда аввалдан белгиланган объектлар бўйича сайёҳ ёки сайёҳлар гуруҳининг ҳаракатланиш йўли.

В.С.Волков ва К.Е.Шапакиналар сайёҳларнинг келиб-кетиш имкониятларига кўра туристик маршрутларни уч турга ажратади [30; 5-6-с]:

1. Бир томонлама йўналтирилган (тўғри чизиқли).
2. Бир жойдан турли томонларга йўналтирилган (радиал).
3. Бошланган жойдан яна қайтиб шу жойга келадиган (айланма).

Туристтик маршрутларга берилган таърифлардан келиб чиқиб агротуристтик маршрутларни қуйидагича таърифлаш мумкин. Агротуристтик маршрут – муайян жойнинг қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш, қайта ишлаш ва реализация қилишнинг қизиқарли саёҳатбоп жараёнлари билан танишиш мақсадида аввалдан белгиланган объектлар бўйича сайёҳ ёки сайёҳлар гуруҳининг ҳаракатланиш йўли.

Туристтик маршрутларни ишлаб чиқиш бир неча умумий принципларга (йўналтирувчи қоида) асосланади [42; 11-б]. Уларни такомиллаштириб агротуристтик маршрутларга ҳам қўллаш мумкин:

1. Жозибдорлик ва бетакрорлик принципи. Мазкур принципга кўра ҳар бир агротуристтик объектнинг жозибдорлик ва бетакрорлик хусусиятларини аниқлаш агротуристтик маршрутни ишлаб чиқишда зарурий шартларидан бири ҳисобланади. Ўзига хос жозибга эга бўлмаган, бошқа ҳудудларда айнан оммавий такрорланадиган объектларга нисбатан қизиқиш кам бўлади, улар туристларни жалб қила олмайди. Ўрганилаётган объектнинг, масалан, асрлар давомида юзага келган урф-одатларнинг ўзига хос миллийлиги ва бошқа давлатларда уларнинг такрорланмаслиги, аввало, хорижий сайёҳларда қизиқиш уйғотади ва уларни жалб қилади.

2. Имкониятлар мавжудлиги принципи. Агротуризмни ривожлантиришда ҳудуднинг туристик ресурсларидан ташқари, улардан қай даражада фойдаланиш имкониятининг мавжудлиги ҳам муҳимдир. Мавжуд имкониятлардан самарали фойдаланиш кўплаб туристларни жалб қилиш ва уларни турли томошалар билан узоқ вақт банд қилишга асос бўлади. Масалан, агротуристларнинг тунашлари учун қишлоқ ҳудудларида барча қулайликларга эга бўлган турар жойлардан фойдаланиш, маҳаллий анъаналар асосида тайёрланган миллий таомларга таклиф қилиш, турли томошаларни намойиш этиш мамлакатимиз агротуризмга қизиқишларини орттиради.

3. Саёҳатнинг мазмундорлик принципи. Мазкур принципга асосан туристни экскурсия давомида объектлар ҳақида тўлиқ ва қизиқарли маълумот бериб бориш назарда тутилади. Шу билан бирга агротуризмни бошқа туризм турлари (масалан, экотуризм, тарихий туризм, диний туризм) билан бирга қўшиб олиб бориш ҳам сайёҳлик мазмунини бойитишга хизмат қилади.

4. Агротуристтик фаолиятни комплекс ташкил этиш принципи. Мазкур принцип йил давомида агротуристларга узлуксиз хизмат кўрсатиш ҳамда мавсумий ўзгаришларда маршрутларнинг давомийлигини таъминлаш, хизмат турларини мувофиқлаштириш фаолиятини ўзаро боғлиқ ва комплекс ташкил этишга йўналтирилади.

5. Алтернативлик (кўп муқобиллик) принципи. Мазкур принципга кўра маршрутлар бир неча муқобил вариантларда ишлаб чиқилади. Бу турли ноқулай табиий ҳодиса ва фавқулодда вазиятлар содир бўлганда маршрутнинг вақтинча тўхтаб қолишининг олдини олишга имкон беради. Туристлар сони, ёши, жисмоний имкониятларидан келиб чиқиб, агротуристтик маршрутларни ўзгартириш ва энг мақбул вариантларни агротуризмнинг турли вазиятларга мослашувчанлигини таъминлайди.

6. Мажмуалик принципи туристик ресурслардан фойдаланишда мажмуали ёндашишни кўзда тутати. Бу принцип агротуристтик маршрутга бўлган талабни ва туристлар оқимини оширишга хизмат қилади. Агротуристтик маршрутлар дастури ўз ичига маршрут

доирасидаги туристларни кизиқтирувчи барча туристик объектларни камраб олиши зарур.

7. Ахборотлаштириш принципи. Бу принципга кўра, агротуристтик маршрут тўғрисидаги барча маълумотлар брошюра, буклетлар, сайтлар тарзида олдиндан тайёрланган бўлиши, газета, радио, ТВ, интернет каби оммавий ахборот воситалари орқали реклама қилиниши лозим.

Кўрсатиб ўтилган принципларга асосланиб ишлаб чиқилган агротуристтик маршрутлар ва уларнинг объектлари, шарт-шароитлари тадқиқотчилар, туристлар ёки хизмат қилувчилар, маҳаллий аҳолининг таклифлари ёки талаблари билан бойитилиб, мукамаллашиб бориши лозим. Бунда мазкур принципларни пухта билиш, тўғри ва ўз ўрнида қўллаш, улардан самарали фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга.

Агротуристтик маршрутларни ишлаб чиқиш қуйидаги босқичларда амалга оширилади:

1. Рекогносцировка (лотинча *reconosco* - томоша қиламан) ишларини амалга ошириш, яъни жой ёки ҳудудларнинг сайёҳлик салоҳияти ва имкониятларини дастлабки тадқиқ қилиш, агротуристтик объектларни аниқлаш, танлаш ва таснифлаш;

2. Агротуристтик маршрутлар лойиҳасини ишлаб чиқиш ва уни план ёки картага тушириш;

3. Ҳар бир агротуристтик маршрут бўйича қабул қилувчилар, гидлар ва туристлар учун “эслатма”, буклет ва рекламалар лойиҳасини яратиш;

4. Яратилган лойиҳаларни тегишли экспертизадан ўтказиш;

5. Лойиҳаларни тегишли ўзгартиришлар ва қўшимчалар асосида такомиллаштириб бориш ҳамда уларни чоп этиш.

Агротуристтик маршрутларни таснифий белгиларига (маршрут ичидаги туристик объектлар хусусиятига) кўра қуйидаги турларга ажратиш мумкин:

1. Соф агротуристтик маршрутлар. Бу сайёҳларнинг қишлоқ турмуш тарзи ва агротуристтик объектлар билан таништиришга мўлжалланган маршрутлар.

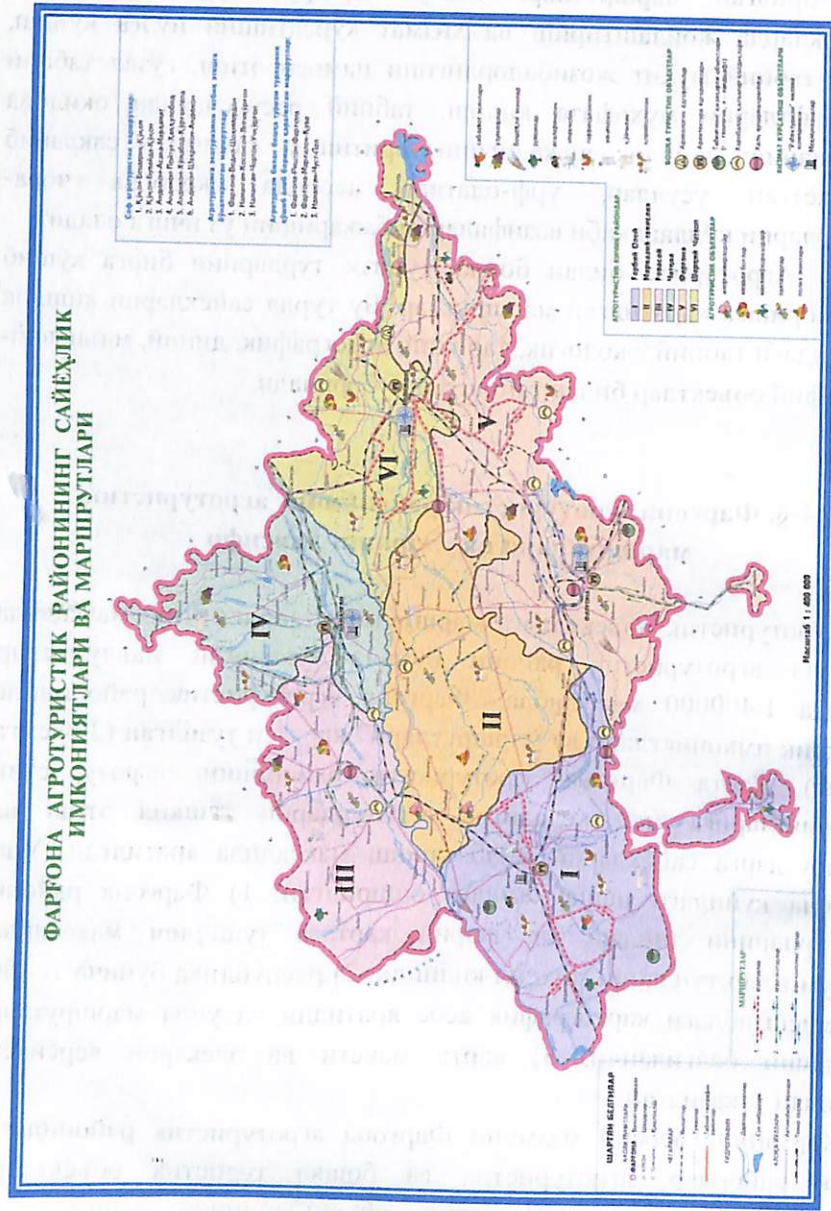
2. Агротуризм ва экотуризмни бирга қўшиб амалга оширишга йўналтирилган маршрутлар. Ушбу маршрут тури сайёҳларни қишлоқларда жойлаштириш ва хизмат кўрсатишни йўлга қўйиш, атроф табиий муҳит жозибадорлигини намоён этиш, гўзал табиий ландшафтларни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, қишлоқ хўжалигини юритишда қадимдан сақланиб келинаётган усуллар, урф-одатлар асосида экологик чора-тадбирларни қўллаш каби вазифаларни бажаришни ўз ичига олади.

3. Агротуризм билан бошқа туризм турларини бирга қўшиб олиб боришга қаратилган маршрутлар. Бу турда сайёҳларни қишлоқ ҳудудидаги табиий, экологик, тарихий, этнографик, диний, маънавий-маърифий объектлар билан таништириб борилади.

4-§. Фарғона агротуристтик районининг агротуристтик маршрутлари ва уларнинг тавсифи

Агротуристтик объектларга маршрутлар ташкил этиш мақсадида Фарғона агротуристтик райони бўйича тўпланган маълумотлар асосида 1:400000 масштабда “Фарғона агротуристтик районининг сайёҳлик имкониятлари ва маршрутлари” картаси тузилган (2-расмга қаранг). Карта Фарғона агротуристтик районининг агротуристтик имкониятларига мос келадиган агротурларни ташкил этиш ва маршрутларга сайёҳларни жалб қилиш мақсадида яратилган. Уни тузишда қуйидаги ишлар амалга оширилган: 1) Фарғона райони агротурларини танлаш ва уларни картага тушириш мақсадида маълумотлар тўпланди, таҳлил қилинди; 2) республика бўйича 1: 400 000 масштабдаги картографик асос яратилди ва унда маршрутлар йўналиши белгиланди; 3) карта макети ва электрон версияси синовдан ўтказилган.

Картанинг асосий мазмуни Фарғона агротуристтик районидаги кичик районлар, агротуристтик ва бошқа туристик объектлар, маршрутлар, хизмат кўрсатиш объектларининг ўзига хос жойлашишини кўрсатишдан иборат.

2-расм. Фарғона агротуристтик районининг сайёҳлик имкониятлари ва маршрутлари картаси.

Карта 1:400 000 масштабда, тўғри конусли проекцияда тузилди, унинг компоновкаси ишлаб чиқилди. Фарғона водийси вилоятлари ва район чегаралари тўлиқ кўрсатилди, легенданинг жойи аниқланди. Картада агротуристтик кичик районлар, улардаги агротуристтик ва бошқа туристик объектлар, маршрутлар, сервис ва хизмат кўрсатиш шаҳобчалари тасвирланган. Ишлатилган картографик манбалар: географик асосга умумгеографик картанинг баъзи элементлари, яъни сув объектлари, аҳоли пунктлари, алоқа йўллари (халқаро, давлат ва маҳаллий аҳамиятга эга бўлган темир ва автомобил йўллари) тасвирланди. Ҳар бир агротуристтик кичик район турли рангларда тасвирланди, улар рақамланди ва карта легендасида кичик район номлари ёзилди. Фарғона районида агротуристтик маршрутлар белгиланди, маршрут турлари турли чизик ва рангларда берилди. Маршрутлар карта легендасида берилди. Фарғона агротуристтик районининг туристик имкониятларидан оқилона фойдаланишни назарда тутиб 12 та маршрут белгиланди ва уларнинг хусусиятларига кўра кўйидаги турлар ажратилди.

Соф агротуристтик маршрутлар:

1. Қўқон – Бешариқ – Қўқон.
2. Қўқон – Бувайда – Қўқон.
3. Андижон – Асака – Марҳамат.
4. Андижон – Пойтуғ – Ҳаққулбод.
5. Андижон – Хўжаобод – Қўрғонтепа.
6. Андижон – Шахрихон – Андижон.

Агротуризм ва экотуризмни бирга қўшиб амалга оширишга йўналтирилган маршрутлар:

1. Фарғона – Водил – Шохимардон.
2. Наманган – Косонсой – Янгиқўрғон.
3. Наманган – Чортоқ – Учқўрғон.

Агротуризм билан бошқа туризм турларини бирга қўшиб олиб боришга қаратилган (комплекс) маршрутлар:

1. Фарғона – Риштон – Фарғона.
2. Фарғона – Марғилон – Кува.
3. Наманган – Чуст – Поп.

Диссертация ҳажмини ҳисобга олиб, намуна сифатида ҳар бир турга оид маршрутга тавсиф берилди. Тавсифдан маршрут давомийлиги, ўтказиш муддати, йўналиши, ҳудуд табиати, агротуристтик ва бошқа турдаги объектлар ҳақидаги маълумотлар ўрин олган.

Андижон-Асака-Марҳамат маршрути. Муддати: сентябрь-октябрь. Йўналиши: Андижон шаҳри – Асака шаҳри – Марҳамат тумани – Андижон шаҳри.

Маршрут автомобиль шохобчаларининг кўпчилиги, экскурсион объектларнинг боришга қулайлиги, қизиқарлилиги билан кўплаб туристларни жалб қилиши мумкин.

Туристларга Андижон вилояти бўйлаб бир кунлик маршрут тавсия этилади. Маршрут ихтисослашган фермер хўжаликлари ҳудудлари орқали ўтади, маршрут давомида туристлар пахта майдонлари, полиз экинлари, чорвачилик фермалари фаолияти билан танишишлари мумкин.

Маршрут Андижон шаҳридан бошланади. Андижон Фарғона водийсининг шарқида, Андижонсой ёқасида, денгиз сатҳидан 450 м баландликда жойлашган. Июль ойининг ўртача ҳарорати 27° - 28° , январники- 3° ни ташкил этади. Туристларга шаҳарнинг диққатга сазовор жойлари билан таништириш мақсадида экскурсия ташкил этиш мумкин.

Туристлар саёҳат давомида автомобиль йўналиши бўйлаб Иттифоқ, Канди, Дўнг қишлоқлари атрофидаги агротуристтик объектлар (экин майдонлари, мевали боғлар, тоқзорлар) ва фермер хўжаликлари фаолияти билан танишишлари мумкин. Маршрут Асака туман маркази орқали Асака Адир сув омборига чиқади. Сув омбори ва унинг атрофи туристлар учун муҳим дам олиш объектидир. Ҳудуддан оқиб ўтувчи Шаҳрихонсой ва Катта Фарғона (уз. 249 км) канали суғориладиган экин майдонларининг сув билан таъминловчи асосий ирригация иншоотидир. Ҳудудда табиатнинг энг фусункор ва сўлим гўшаларидан бири бўлган “Асака чўнтаги” жойлашган. Шаҳрихонсойдан бошланган Ёв ариғи 6 км масофада юқорилаб оқиб,

“Асака чўнтаги”га етганда адир ён бағрилари бўйлаб ўтади. Бу ерда туристларнинг дам олиш ва тунашлари учун меҳмонхоналар мавжуд.

Тупдан сўнг маршрут Хўжаарик, Бобохурсон, Хакка қишлоқлари орқали давом эттирилади. Қишлоқ ҳудудлари қадимдан ўзлаштирилган, сув билан нисбатан яхши таъминланган бўлиб, экин майдонлари Катта Фарғона ва Аравонсойдан суғорилади. Туристлар ташрифи пишиқчилик пайтига тўғри келади. Боғларда сарҳил мевалар, узумлар, полизларда қовун, тарвузлар пишиб етилади. Ҳудуддаги кўпгина хўжаликларда пахта, буғдой, сабзавот, полиз экинлари ва етиштирилади, қорамол, қўй, парранда, йилқилар боқилади. Бу вақтда ҳосил йиғим-терим даври бўлганлиги учун хўжаликларда ҳосил байрамлари ўтказилади. Туристлар учун фермер хўжаликларида дам олиш ташкил этиш мумкин. Маршрут Марҳамат шаҳарчасида якунланади.

Фарғона – Водил – Шоҳимардон маршрути (Шоҳимардонсой бўйлаб). Муддати: май – июнь. Маршрут йўналиши: Фарғона шаҳри – Водил қишлоғи – Шоҳимардон қишлоғи – Фарғона шаҳри.

Маршрут агротуристтик объектлар билан бирга экотуристтик объектларни ҳам қамраб олиши билан ажралиб туради. Маршрут давомида туристларга хушманзара жойлар ва дам олиш масканларига экскурсиялар уюштирилади.

Маршрут Фарғона шаҳрининг диққатга сазовор жойларини томоша қилишдан бошланади. Шаҳар Фарғона водийсининг жанубий қисмида, Олой тоғларининг этагида, денгиз сатҳидан 580 м баландликда жойлашган. Иқлими континентал, июлнинг ўртача ҳарорати $26,4^{\circ}$, январники $-2,7^{\circ}$. Маршрут Фарғона-Шоҳимардон автомобиль йўли орқали Помир-Олой тоғ этакларида жойлашган ҳудудлардан ўтади. Туристлар йўл бўйи Миндонобод, Шоҳимардонобод ва Ёшларобод қишлоқ ҳудудларида жойлашган пахта майдонлари, буғдой далалари, мевали боғларни томоша қилиб борадилар. Экскурсия ғўза бир текис бўй чўзган, далаларда буғдой ўрими бошланган паллага тўғри келади. Туристлар кун ярмида Водил қишлоғида тўхтаб, дам оладилар. Водил Шоҳимардонсой бўйида жойлашган. Унинг бетақорр табиати кишини ўзига ром қилади.

Водилда пахта, бугдой, мева-сабзавотлар, полиз маҳсулотлари етиштирилади, яйловларда қорамол, қўй ва эчки боқилади. Туристлар янги узилган мева ва сабзавотлардан татиб кўришлари, анъанавий усулда тайёрланган таомлардан танаввул қилишлари мумкин.

Тушдан сўнг маршрут Шоҳимардонсой бўйлаб давом эттирилади. Шоҳимардонсой Олой ва Туркистон тизмаларининг шимолий ён бағридан бошланадиган Оксув ва Кўксув сойларининг қўшилишидан (Шоҳимардон қишлоғи яқинида) ҳосил бўлади. Водил қишлоғидан Фарғона шаҳригача Марғилонсой, ундан қуйирокда Шоҳимардонсой номи билан аталади. Узунлиги 112 км, ҳавзасининг майдони 1300 км². Қор-ёмғир сувларидан тўйинади. Ўртача йиллик сув сарфи 10,5 м³/сек-7,86 м³/сек. гача ўзгаради. Соё водийсида Шоҳимардон, Окқия, Қумбулоқ, Лангар ва бошқа қишлоқлар жойлашган. Қишлоқ аҳолиси деҳқончилик ва чорвачилик билан шуғулланади. Туристларнинг ҳордиқ чиқаришлари учун соё бўйида қулайликлар яратилган, улар қишлоқ аҳолисининг ўзига ҳос турмуш тарзи, миллий анъаналари (ёз ойларида “Кўли Куббон” маросимлари ўтказилади) билан яқиндан танишишлари мумкин. Маршрут Шоҳимардонда яқунланади.

Наманган – Чуст – Поп маршрути. Муддати: май-июнь ва август-сентябрь. Маршрут йўналиши: Наманган шаҳри – Тўрақўрғон шаҳарчаси – Чуст шаҳри – Поп шаҳарчаси – Наманган шаҳри.

Маршрут комплекс характерда бўлиб, у туристларни агротуристтик объектлар билан бирга тарихий, экологик объектлар, диний қадамжолар билан таништиради.

Маршрут гуллар шаҳри Намангандан бошланади. Наманган шаҳри Шимолий Фарғона канали билан Намангансой кесишган ерда, 450 м мутлақ баландликда жойлашган. Июлнинг ўртача ҳарорати 26,3⁰, январники-2,3⁰. Туристлар шаҳарнинг бугунги замонавий кўриниши, тарихий-меъморий ёдгорликлари (Хўжа Амин мақбараси XVII аср, Мулла Қирғиз мадрасаси XX аср бошлари, Ота Валихон тўра масжиди XX аср) билан танишадилар. Ҳар бир масжид ўзига ҳос меъморчилик санъати асосида қурилган ҳамда гўзал нақшлар ва ёзувлар билан безатилган. Шунингдек, шаҳарда ҳар йили май ойида

мунтазам “Гуллар байрами” ўтказилади. Унда мингдан ортиқ гул навлари намойиш этилади. Унда республиканинг турли ҳудудларидан гулчилар ташриф буюриб, ўзларининг гул навларини, гулчилик соҳасидаги тажрибаларини намойиш этадилар. Шаҳар ташқарисида боғ ва узумзорлар барпо қилинган.

Шаҳардан чиқиб, маршрут Ирвадон, Ғирвон қишлоқлари орқали давом этади. Далаларда пахта, ғалла, сабзавот, полиз экинлари айни ривожланиш палласида. Ёз мавсумида бу жойларга ташриф буюрган сайёҳ қовуннинг эртапишар навлари (хандалак, кўкча)дан баҳраманд бўлади. Тўрақўрғон (“Соҳибкор” фермер хўжалиги), Чуст (“Ғовасой” фермер хўжалиги) ҳудудларида узумчилик маҳаллий характерга эга бўлиб, унинг хўраки навлари шахсий хўжаликларда, винобоп навлари эса текислик, адир ва тоғ олди ҳудудларидаги деҳқон ва фермер хўжаликларида етиштирилади.

Автомобиль йўли бўйлаб юрилса вилоят марказидан 12 км узокликда жойлашган Тўрақўрғон шаҳри келади. Шаҳар ёнидан Косонсой оқиб ўтади. Шаҳарда тарихий-меъморий ёдгорликлар (Ғойибназар мадрасаси, Фалосбонбува, Лангарбиби мақбаралари) сақланиб қолган. 25 гектарни эгаллаган Ахсикент археологик ёдгорлиги мавжуд, у “Фарғона Афросиёби” номи билан тарихга кирган. Ахсикент шахристони уч томони баланд минорали деворлар билан ўралган бўлиб, жанубий томонидан Сирдарё кесиб ўтади, унча баланд бўлмаган деворлари сақланиб қолган.

Маршрут Тўрақўрғон шаҳридан чиқиб Чуст шаҳрига кириб боради. Шаҳар Фарғона водийсининг шимолий чеккасида, Наманган шаҳридан 36 км ғарбда, тоғ этаги текислигида Чуст соёи соҳилида 1000-1200 м баландликда жойлашган. Чуст водийнинг қадимий шаҳарларидан бири. Унинг шимолий чеккасида жойлашган эрамиздан аввалги II мингинчи йилларга оид қўйи бронза ёдгорлиги Буонамозор қароргоҳи суғорма деҳқончилик воҳасида шаклланган бўлиб, фанга Чуст маданияти номи билан кирган. Чуст шаҳри “Буюк ипак йўли” халқаро савдосининг ривожланишида муҳим ўрин тутди. Бу йўл орқали чустлик темирчилар, тўқувчилар, сопол буюм усталари, заргарларнинг маҳорати, чуст пичоқлари ва дўппиларининг

шухрати кенг тарқалган. Шунингдек, Мавлоно Лутфулло мажмуаси ва унинг атрофида ташкил этилган истироҳат боғи сайёҳлар учун қулай дам олиш масканидир.

Чуст шаҳридан ғарб томонда Тошқўрғон ва Машҳад қишлоқлари жойлашган. Бу ерларда қадимдан ўзига хос деҳқончилик анъаналари шаклланган, улар асосида барпо этилган узумзорлар, мевали боғлар, экин майдонлари сайёҳлар эътиборини тортishi табиий. Минг йиллардан бери нишонлаб келинаётган миллий байрам “Сумбул сиёҳ” – яъни сумбул сайли чуствликлар қадриятига айланган. Сайлда оммавий халқ ўйинлари, кураш, аския, шеърхонлик, куй-қўшиқлар ижро этилади. Сумбул сайли май ойининг биринчи ҳафтасида Ғовасой қирғоғида жойлашган ғор, булоқ ва унга ёндош сумбулзор атрофида ўтказилади.

Маршрут давомида сайёҳлар Поп шаҳри атрофида Сирдарё бўйлаб жойлашган қишлоқлардаги (Гулбоғ, Санг, Тўда) агротуристлик объектлар билан танишишлари мумкин. Маршрут кечга бориб яқунланади.

Кўрсатиб ўтилган агротуристлик маршрутлар дастлабки тажриба натижалари бўлиб, улар янада тўлдирилиши, бойитилиши ва бошқа йўналишларда қўшимча маршрутлар ташкил этилиши мумкин.

Картани тузишда фойдаланилган методлардан республикамизнинг бошқа ҳудудларидаги мавжуд агротуристлик объектларга ташкил этиладиган маршрутлар карталарини яратишда самарали фойдаланиш мумкин. Шунингдек, карта ўқув муассасалари, туристик тапшилотлар ва фирмалар, меҳмонхона ва сайёҳларнинг турар жойларида ҳамда мамлакатимизнинг чет элдаги ваколатхоналарида фойдаланишга тавсия этилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4861-сон Фармони (2016 йил 2 декабрь).

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сонли Фармони (2017 йил 7 февраль).

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси туризм салоҳиятини ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш бўйича қўшимча ташкилий чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-5326-сонли Фармони (2018 йил 3 февраль).

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Кириш туризмни ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3509-сон Қарори (2018 йил 6 февраль).

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ички туризмни жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3514-сонли Қарори (2018 йил 7 февраль).

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 03/1-220-сон билан тасдиқланган “Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларда намунали фермер хўжалиklarини сайёҳларга хизмат кўрсатишга мослаштириш, уларга сайёҳларни жалб қилиш ҳамда уларнинг мамлакатимизда бўлиш муддатларини узайтириш мақсадида агротуризмни ривожлантириш бўйича чора-тадбирлар дастури” (2018 йил 2 апрель).

7. Бабушкин Л.Н., Когай Н.А. Физико-географическое районирование Узбекской ССР. Научные труды ТашГУ. – Ташкент, 1964. Выпуск №231. - С. 5-247.

8. Баратов П. Ўзбекистон табиий географияси. Т.: Ўқитувчи, 1996. –264 б.

9. Баратов П., Маматқулов М., Рафиқов А. Ўрта Осиё табиий географияси. - Тошкент: Ўқитувчи, 2002. – 439 б.

10. Гвоздецкий Н.А. Основные проблемы физической географии. Учеб. пособие. - М.: Высшая школа, 1979. - 222 с.

11. География туризма/Под редакцией доктора географических наук, профессора А.Ю. Александровой. - М.: КНОРУС, 2008. - 592 с.

12. Генусов А.З., Горбунов Б.В., Кимберг Н.В. Почвенно-климатическое районирование Узбекистана в сельскохозяйственных целях. - Ташкент: Издательство УзАСХН, 1960. - 117 с.

13. Джумаев Т. Горы Узбекистана: природа, хозяйство, отдых (региональные проблемы). - Ташкент: Мехнат, 1998. - 224 с.

14. Елдавлетов С.Р. Казахстан туристский. - Алматы: Кайнар, 1989. - 192 с.

15. Зокиров Ш., Мўминов И. Табиий географик районлаштириш: мазмуни, макседи, вазифалари, илмий ва амалий аҳамияти// Табиий ва иқтисодий районлаштиришнинг долзарб муаммолари: Республика Илмий-амалий конференция материаллари. - Тошкент: 2004. - Б. 10-13.

16. Зорин И.В. Изучение ареалов потребности. Теоретические основы рекреационной географии. - М.: Наука, 1975. - 101 с.

17. Карчевская Е. Что такое агротуризм// Научный сборник. - Гомель. ГГТУ, 2005. - С. 20-24

18. Котляров Е.А. География отдыха и туризма. - М.: Мысль, 1978. - 238 с.

19. Мильков Ф.Н., Н.А. Гвоздецкий. Физическая география СССР. - М.: Мысль, 1976. - 136 с.

20. Мусин К.Н. Международный туризм: современные тенденции развития в мире и Казахстане: Автореф. дис. ... канд. геог. наук. - Алматы: 1998. - 23 с.

21. Нигматов А., Шомуратова Н. Экотуризм асослари. - Тошкент: "Turoh-iqbol", 2007. - 127 б.

22. Нигматов А.Н., Шомуратова Н.Т. Ўзбекистонни экотуристик районлаштириш тажрибаси//Экология хабарномаси. Т., 2007.-№2. - Б. 46-50.

23. Преображенский В.С., Зорин И.В. Территориальная рекреационная система и задачи географических наук//

Теоретические основы рекреационной географии. - Москва. 1975. - 224 с.

24. Преображенский В.С., Веденин Ю.А. География и отдых. - М.: 1971. - 47 с.

25. Путрик Ю.С., Свешников В.В. Районирование территории СССР для целей планового туризма// Московский филиал Географического общества СССР. - Москва. 1986. - С. 3-13.

26. Прокаев И. Физико-географическое районирование. - М.: Просвещение, 1983. - 176 с.

27. Солиев А.С., Усманов М.Р. Туризм географияси. - Самарканд: СамДУ, 2005. - 131 с.

28. Тошмуродов Т. Халқаро туризм. Тошкент: Турон-Иқбол, 2007. - 319 б.

29. Тухлиев Н., Абдуллаева Т. Менеджмент и организация бизнеса в туризме Узбекистана. - Т.: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2006. - 367 с.

30. Туристские маршруты. Сост: Волков В.С., Шапакина К.Е. - М.: Профиздат, 1985. - 144 с.

31. Франсуа Муане. Сельский туризм. - Париж: Агриколь, 1993. - С. 270.

32. Храбовченко В.В. Экологический туризм. - М.: Финансы и статистика, 2003. - 208 с.

33. Хасанов И.А. Природно-рекреационные возможности пустынной зоны Узбекистана// Ўзбекистон география жамияти VII съезди материаллари. - Ташкент: 2006. - Б. 58-59.

34. Шомуратова Н.Т. Ўзбекистонда экологик туризм ва унинг табиий географик жиҳатлари: Дис.... геог. фан. ном. - Т.: 2012. - 125 б.

35. Якубжонова Ш. Агротуризмнинг назарий жиҳатлари// Агро Илм. - Тошкент, 2007. - №3. - Б. 53-54.

36. Якубжонова Ш. Агротуризм географияси// Ўзбекистон география жамияти ахбороти. - Тошкент, 2008. - № 32. - Б. 13-15.

37. Якубжонova Ш.Т. Ўзбекистон табиий шароитининг агротуристтик салоҳияти ва худудий фарқлари// Ўзбекистон география жамияти ахбороти. –Тошкент, 2012. 39-жилд. –Б. 38-39.

38. Якубжонova Ш.Т. Агротуризм миллий тараққиёт омили// ЎзМУ хабарлари. –Тошкент, 2012. № 2 – Б. 224-226.

39. Якубжонova Ш.Т. Агротуризм – экологик ва иқтисодий имкониятлар манбаи// Экология хабарномаси. №6. 2017, -Б. 37-38.

40. Якубжонova Ш.Т. Агротуризмнинг худудий ривожланиши ва атроф-муҳитни муҳофазасидаги роли//. ЎзМУ хабарлари. №3/2, 2017. –Б 235-236.

41. Ўзбекистонда атроф-муҳитнинг ҳолати ва табиий ресурслардан фойдаланиш: фактлар ва рақамлар, 2000-2004. Статистик тўплам. – Тошкент: 2006. – 106 б.

42. Ҳайитбоев Р., Саттаров А. Туризм маршрутларини ишлаб чиқиш технологияси. – Самарқанд: СамИСИ, 2009. – 87 б.

43. Ҳасанов И.А. Ўзбекистоннинг тоғ олди тоғ қисмини табиий-рекреацион районлаштириш// Табиий ва иқтисодий районлаштиришнинг долзарб муаммолари: Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Т.: 2004. – Б. 24-26.

44. Алибеков Л.А., Нишонов С.А. Табиатни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан рационал фойдаланиш. – Т.: Ўқитувчи. 1983. – 274 б.

45. Генусов А.З., Горбунов Б.В., Кимберг Н.В. Почвенно-климатическое районирование Узбекистана в сельскохозяйственных целях. –Т.: Издательство УзАСХН, 1960. – 117 с.

46. Кучерявих В.И. Сўғдиёна йўлларида. –Т.: Ўзбекистон, 1969. - 66 б.

47. Махмудов А., Тухтасинов И., Гольверх., Гафуров А. Ферганская область. –Т.: Узбекистан, 1974. –123 с.

48. <https://www.facebook.com/uzbektourism.uz>

49. <http://www.kaicc.ru/content/agroturizm-v-evrope>

50. <http://www.blogoitaliano.com/regions-of-italy/piemonte/agroturizm-v-italii-otdyx-s-koloritom-derevni.html>

ИЛОВАЛАР

1-илова

ЎЗБЕКИСТОННИНГ АГРОТУРИСТИК РАЙОНЛАРИ

1. Устюрт агротуристтик райони. Ўзбекистоннинг энг шимоли-ғарбий қисмида жойлашиб, шимолда ва ғарбда Қозоғистон, жанубда Туркменистон билан, шарқда эса Қуйи Амударё ва Оролбўйи агротуристтик районлари билан чегараланади.

Устюрт арид-денудацион плато бўлиб, мутлақ баландлиги Ўзбекистон қисмида 200-300 м ни ташкил этади. Районнинг ўзига хос хусусиятларидан бири шуки, унинг деярли ҳамма томони жарлик ёнбағирлар (чинк) билан тугалланади. Унда кенглик бўйича учта ботиқ ва иккита баландлик мавжуд. Район иқлими кескин континентал. Иқлимга хос хусусиятлар ҳаво ҳароратининг анча паст бўлиши, қишнинг узоқ давом этишидир. Районда қиш совуқ, январнинг ўртача ҳарорати -11° , -12° . Ёзги ҳаво ҳарорати баланд бўлиб, республиканинг бошқа районларидан кам фарқ қилади, июлнинг ўртача ҳарорати $+26,8^{\circ}$, $+28,5^{\circ}$. Устюртда йиллик ўртача ёғин-сочин миқдори 100-122 мм, фасллар бўйича деярли бир хил тақсимланган. Районда шимолдан жанубга томон илиқ (самарали ҳарорат йиғиндиси 3500° , узумчилик зонаси), жуда илиқ ($3500-4000^{\circ}$, ўрта пишар маккажўхори зонаси), мўътадил иссиқ ($4000-4500^{\circ}$, тез пишар ва жуда тез пишар пахта зонаси) термик зоналар алмашинади.

Устюртда оқар сувлар йўқ, лекин ер ости сувлари мавжуд, аксарияти шўр. Ер ости сувлари яйловларни сув билан таъминлашга етади. Устюртда табиий шароитга боғлиқ равишда зич чўқинди жинслар, жойларда сур-қўнғир, қадимги кўл ётқизикларда тақир тупроқлар кенг тарқалган. Сур-қўнғир тупроқлар қатлами юпқа бўлиб, ундаги чиринди миқдори 0,5-0,8% дан ошмайди, тупроқда гипс кўп, шўрланган. Оч тўсли қўнғир тупроқларда бурган, шувок, боялич-шувокли ўсимлик гуруҳлари, тақирли тупроқлар, тақирлар ва шўрхоқларда эса бир йиллик шўралар, қора саксовуллар ва юлғунли ўсимлик гуруҳлари тарқалган. Иқлимнинг ноқулайлиги ва деярли бир хил тупроқлар ўсимликларнинг сийрак ўсишига олиб келган. Қишлоқ хўжалиги чорвачиликка (асосан қоракўлчилик, туячилик) ихтисослашган. Устюртда чорва учун ем-хашак ва суғориб экин

37. Якубжонова Ш.Т. Ўзбекистон табиий шароитининг агротуристтик салоҳияти ва ҳудудий фарқлари// Ўзбекистон география жамаияти ахбороти. –Тошкент, 2012. 39-жилд. –Б. 38-39.

38. Якубжонова Ш.Т. Агротуризм миллий тараққиёт омили// ЎзМУ хабарлари. –Тошкент, 2012. № 2 – Б. 224-226.

39. Якубжонова Ш.Т. Агротуризм – экологик ва иқтисодий имкониятлар манбаи// Экология хабарномаси. №6. 2017, -Б. 37-38.

40. Якубжонова Ш.Т. Агротуризмнинг ҳудудий ривожланиши ва атроф-муҳитни муҳофазасидаги роли//. ЎзМУ хабарлари. №3/2, 2017. –Б 235-236.

41. Ўзбекистонда атроф-муҳитнинг ҳолати ва табиий ресурслардан фойдаланиш: фактлар ва рақамлар, 2000-2004. Статистик тўплам. – Тошкент: 2006. – 106 б.

42. Ҳайитбоев Р., Саттаров А. Туризм маршрутларини ишлаб чиқиш технологияси. – Самарқанд: СамИСИ, 2009. – 87 б.

43. Ҳасанов И.А. Ўзбекистоннинг тоғ олди тоғ қисмини табиий-рекреацион районлаштириш// Табиий ва иқтисодий районлаштиришнинг долзарб муаммолари: Республика илмий-амалий конференция материаллари. – Т.: 2004. – Б. 24-26.

44. Алибеков Л.А., Нишонов С.А. Табиатни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан рационал фойдаланиш. – Т.: Ўқитувчи. 1983. – 274 б.

45. Генусов А.З., Горбунов Б.В., Кимберг Н.В. Почвенно-климатическое районирование Узбекистана в сельскохозяйственных целях. –Т.: Издательство УзАСХН, 1960. – 117 с.

46. Кучерявих В.И. Сўғдиёна йўлларида. –Т.: Ўзбекистон, 1969. - 66 б.

47. Махмудов А., Тухтасинов И., Гольверх., Гафуров А. Ферганская область. –Т.: Узбекистан, 1974. –123 с.

48. <https://www.facebook.com/uzbektourism.uz>

49. <http://www.kaicc.ru/content/agroturizm-v-evrope>

50. <http://www.blogoitalliano.com/regions-of-italy/piemonte/agroturizm-v-italii-otdyx-s-koloritom-derevni.html>

ИЛОВАЛАР

1-илова

ЎЗБЕКИСТОННИНГ АГРОТУРИСТИК РАЙОНЛАРИ

1. Устюрт агротуристтик райони. Ўзбекистоннинг энг шимол-ғарбий қисмида жойлашиб, шимолда ва ғарбда Қозоғистон, жанубда Туркменистон билан, шарқда эса Қуйи Амударё ва Оролбўйи агротуристтик районлари билан чегараланади.

Устюрт арид-денудацион плато бўлиб, мутлақ баландлиги Ўзбекистон қисмида 200-300 м ни ташкил этади. Районнинг ўзига хос хусусиятларидан бири шуки, унинг деярли ҳамма томони жарлик ёнбағирлар (чинк) билан тугалланади. Унда кенглик бўйича учта ботиқ ва иккита баландлик мавжуд. Район иқлими кескин континентал. Иқлимга хос хусусиятлар ҳаво ҳароратининг анча паст бўлиши, қишнинг узоқ давом этишидир. Районда қиш совуқ, январнинг ўртача ҳарорати -11° , -12° . Ёзги ҳаво ҳарорати баланд бўлиб, республиканинг бошқа районларидан кам фарқ қилади, июлнинг ўртача ҳарорати $+26,8^{\circ}$, $+28,5^{\circ}$. Устюртда йиллик ўртача ёғин-сочин миқдори 100-122 мм, фасллар бўйича деярли бир хил тақсимланган. Районда шимолдан жанубга томон илик (самарали ҳарорат йиғиндиси 3500° , узумчилик зонаси), жуда илик ($3500-4000^{\circ}$, ўрта пишар маккажўхори зонаси), мўътадил иссиқ ($4000-4500^{\circ}$, тез пишар ва жуда тез пишар пахта зонаси) термик зоналар алмашинади.

Устюртда оқар сувлар йўқ, лекин ер ости сувлари мавжуд, аксарияти шўр. Ер ости сувлари яйловларни сув билан таъминлашга етади. Устюртда табиий шароитга боғлиқ равишда зич чўқинди жинслар, жойларда сур-қўнғир, қадимги қўл ётқизикларда тақир тупроқлар кенг тарқалган. Сур-қўнғир тупроқлар қатлами юққа бўлиб, ундаги чиринди миқдори 0,5-0,8% дан ошмайди, тупроқда гипс кўп, шўрланган. Оч тусли қўнғир тупроқларда бурган, шувок, боялич-шувокли ўсимлик гуруҳлари, тақирли тупроқлар, тақирлар ва шўрхоқларда эса бир йиллик шўралар, қора саксовуллар ва юлғунли ўсимлик гуруҳлари тарқалган. Иқлимнинг ноқулайлиги ва деярли бир хил тупроқлар ўсимликларнинг сийрак ўсишига олиб келган. Қишлоқ хўжалиги чорвачиликка (асосан қоракўлчилик, туячилик) ихтисослашган. Устюртда чорва учун ем-хашак ва суғориб экин

экишга ярқли ерлар мавжуд. Ҳозирги кунда Устюрт яйловларидан чўл-яйлов чорвачилигида йил давомида фойдаланилмоқда. Автомобиль ва темир йўллар ўтган. Кемпинг ва меҳмонхоналар мавжуд эмас. Агротурларни археологик, экологик туризм турлари билан кўшиб олиб бориш мумкин. Район кўрсаткичларига кўра агротуризм нуқтаи назаридан кам қулай агротуристтик район ҳисобланади.

2. Оролбўйи агротуристтик райони шимолда Қозоғистон билан, ғарбда Устюрт, жанубда Қуйи Амударё ва шарқда Қизилқум агротуристтик районлари билан чегараланади.

Орол денгизининг қуриган қисмида қумоқ, қум ва гилдан иборат ҳозирги замон ётқизиклари тарқалган. Район қиши энг совуқ, ёзи иссиқ ҳудуд ҳисобланади. Орол денгизи сатҳининг пасайиши билан бəғлиқ ҳолда Оролбўйи ҳудудида ўзига хос янги ландшафтлар вужудга келмоқда. Ҳудуддаги аллювиал текисликларнинг ётқизиклари Амударё олиб келган ётқизиклар ҳисобланади. Орол денгизи сувидан бўшаган ерлар майдони 5 млн. гектарга етиб қолди. Йиллик ўртача ҳаво ҳароратининг ва буғланишнинг нисбатан юқорилиги, йиллик ёгин миқдорининг 100 мм атрофида ёғиши тупроқ намлигининг камайиб, таркибида туз миқдори кўпайиши ва шўрхоқларнинг пайдо бўлишига олиб келмоқда. Кучли шамол эрозияси дефляция жараёнини кучайтириб, эол рельеф шакллариининг таркиб топишига шароит туғдиради. Денгиз Ер пўстининг ботиғида вужудга келган. Денгиз биомахсулдор сув ҳавзаси сифатида ўз аҳамиятини йўқотган. Шўрхоқлар ва шўр тупроқларда сийрак бир йиллик шўралар ўсади. Районда ердан фойдаланиш коэффициентини катта эмас, ерларнинг шўрланишига қарши тадбирларни қўллаш зарур. Автомобиль ва темир йўллар билан таъминланмаган, кемпинг ва меҳмонхоналар етарли даражада мавжуд эмас, район кўрсаткичлари агротуризм учун қулай эмас деб баҳолашга асос бўлади. ...

3. Қуйи Амударё агротуристтик райони ғарбда Устюрт, жанубдан Унғизорти Қорақум, шарқдан Қизилқум ва Султонвайс қишлоқлари, шимолдан эса Оролбўйи агротуристтик райони билан чегараланади.

Қиши нисбатан совуқ, январь ойининг кўп йиллик ўртача ҳарорати $-4,5^{\circ}$, $-7,6^{\circ}$, ёзи иссиқ, куруқ, июль ойининг ўртача ҳарорати $+26^{\circ}$, жанубида $+27^{\circ}$, чўл қисмларида $+29^{\circ}$ атрофида ўзгаради. Йиллик ёгин миқдори 79-108 мм ни ташкил этади ва энг кўп ёгин қиш ҳамда баҳор ойларига тўғри келади.

Район тупроқлари уларни ҳосил қилувчи таркибий қисмларининг хусусиятларига бəғлиқ равишда хилма-хил. Қадимги қолдиқ баландликларда ва Ақчадарё дельтасида қумоқ ва оч тусли кўнғир тупроқлар, дельтанинг чеккаларида тақир, тақирсимон тупроқлар, қолдиқ шўрхоқлар тарқалган. Сизот сувлари ер юзига яқин бўлган жойларда ўтлоқ, ўтлоқ-тақир, ботқоқ-ўтлоқ тупроқлар ва шўрхоқларнинг ҳамма турлари учрайди. Суғориладиган ўтлоқ (воҳа ўтлоқ) тупроқлари Амударёнинг асосан қадимий дельтасида ҳамда ҳозирги замон дельтасининг қуйи қисми атрофларида тарқалган. Қуйи Амударёда асосан тўқай, галофит ва псаммофит ўсимлик турлари кенг тарқалган. Район ҳудуди жуда ҳам қурғоқчил бўлганлигидан фақат суғорма деҳқончилик билан шуғулланиш мумкин. Ҳудуддан оқиб ўтадиган Кўнғирот-Мўйноқ, Кегайли ва бошқа каналлар суғорма деҳқончиликда муҳим роль ўйнайди.

Районда пахтачилик ва ғаллачилик етакчи ўринни эгаллайди, полизчилик, сабзавотчилик, боғдорчилик, чорвачилик, пиллачилик тармоқлар ҳам ривожланган. Ҳозирги кунда ондатра ва балиқларни кўпайтиришга ихтисослашган хўжаликлар қайта ташкил этилмоқда. Бу Қуйи Амударё воҳасида сайёҳларни ўзига тортувчи кўплаб агротуристтик объектлари мавжудлигидан далолат беради. Хоразмдаги архитектура ёдгорликлари тарихий туризм марказларидан бири бўлиб, ўзига хос бой тарихий-этнографик меросга эга. Шу сабабли агротурларни тарихий турлар билан комплекс олиб бориш тавсия этилади.

Район инфратузилмаси ривожланган, автомобиль ва темир йўлларида фойдаланиш яхши йўлга қўйилган, туристларни қабул қилиш учун меҳмонхоналар мавжуд. Агротуризмни ривожлантириш учун қулай агротуристтик район деб баҳоланади.

4. Қизилқум агротуристтик райони Амударё билан Сирдарё оралиғидаги Қизилқум чўлининг жануби-шарқий, марказий ва ғарбий

қисмларини эгаллаган. Ер юзаси тузилиши жиҳатидан жануби-шарқдан шимоли-ғарбга қараб пасайиб боради. Унинг ўртача мутлак баландлиги 200-300 м, жануби-шарқда 350-400 м, шимоли-ғарбда эса 100 м ни ташкил этади. Рельефнинг асосий шакллари эол кумликлар, паст тоғлар атрофидаги пролювиал шлейфлар, платолар, оқимсиз ботиклар ва қадимги дарё ўзанларидир.

Қизилқум районининг иқлими жуда қуруқ, доимий оқар сувлар мавжуд эмас. Лекин район ҳудуди ер ости сувларига анча бой. Ер ости сувларидан чорвачилиқда фойдаланилади. Қизилқум райони иқлими атрофидаги воҳалар иқлимидан бироз кескинлиги билан фарқ қилади. Қишда ҳаво ҳарорати анча паст бўлади, январнинг кўп йиллик ўртача ҳарорати $+4,1^{\circ}$, $-7,8^{\circ}$ атрофида. Ёз эса иссиқ, июлнинг ўртача ҳарорати $+30^{\circ}$, $+31^{\circ}$ га тенг. Йиллик ёғин миқдори 70-108 мм ни ташкил этади.

Қизилқум районида жуда катта майдонни эгаллаган кумликларда чўл кумли тупроқлари, қолдиқ тоғ этакларида оч тусли кўнғир тупроқлар, ботикларда тақирли тупроқлар, тақирлар, шўрхоқлар кенг тарқалган. Бу тупроқлар кам ҳосил, улардаги чиринди миқдори 0,4-0,5% дан ошмайди. Қизилқум райони кумликлардан иборат бўлсада, лекин ўзига хос ўсимликлар билан қопланган. Район ҳудудида ксерофит, псаммофит ва эфемер ўсимликлар ўсади ва ўзига хос ҳайвонот оламига эга. Тўқай ва чўл ландшафтига хос бўлган ўсимлик ва ҳайвон турлари учрайди.

Қизилқум аҳолиси, асосан чорвачилиқ (туячилик, қўйчилик) билан шуғулланади, ўзига хос қадимий анъаналарга эга. Районга ташриф буюрган сайёҳлар маҳаллий аҳоли овулларида дам олиб, уларнинг ўзига хос удумлари, анъаналари билан танишишлари, туяларда сайр қилишлари мумкин. Агротуристтик маршрутларда агротурлар билан экотурларни қўшиб олиб бориш мақсадга мувофиқ. Ҳудуднинг транспорт йўллари ҳолати ўртача даражада. Агротуризм учун кам қулай агротуристтик район.

5. Қуйи Зарафшон агротуристтик райони Зарафшон дарёсининг қуйи қисмидаги Бухоро ва Қорақўл дельталарини ўз ичига олиб, шарқда Ўрта Зарафшон агротуристтик районидан 2-4 км келадиган Ҳазар йўлаги орқали ажралиб туради.

Қуйи Зарафшоннинг иқлими ўта қуруқчилик, қиши жуда қисқа ва беқарор, январнинг ўртача ҳарорати -2° дан $+1^{\circ}$ гача бўлади. Ёзи эса серқуёш, жазирама, июлнинг ўртача ҳаво ҳарорати $+29,5^{\circ}$, $+36^{\circ}$ ни ташкил этади. Йиллик ёғин миқдори 95-125 мм атрофида. Республиканинг текислик районлари ичида у термик ресурсларга бойлиги билан ажралиб туради. Район ўрта пишар пахта етиштириладиган минтақа ҳисобланади.

Районнинг асосий сув манбаи – Зарафшон ва Амударё дарёлари. Қуйи Зарафшонга суғориш мақсадлари учун узунлиги 55 км келадиган Аму-Қорақўл ва 268 кмли Аму-Бухоро каналлари орқали Амударё суви келтирилган.

Қуйи Зарафшонда оч тусли кўнғир, кумлоқ, тақир, шўрхоқ, ўтлоқ-тақир, суғориладиган ўтлоқ, ўтлоқ-аллювиал, ўтлоқ ва ботқоқ тупроқлар кўп тарқалган. Районнинг кумли ерларида псаммофит ўсимлик турлари, гипсли чўлларида сингрен, партек, шувоқ, боялич, каррак каби гуруҳлар, шўрхоқ жойларда сарсазан, жингил, ермак, ажриқ қабилар ўсади. Зарафшоннинг қайири, қуруқ ўзанлари ва кўллар атрофидаги тўқайларда туронгил, жийда, тол, қамиш, жингил, янтоқ каби ўсимликлар тарқалган. Унинг ҳайвонот дунёси чўлга хос бўлиб, узоқ вақт давом этадиган жазирама иссиқ ёзга, қуруқ иқлимга мослашган.

Қуйи Зарафшон Ўзбекистоннинг анъанавий обикор деҳқончилик ва маданият ниҳоятда ривожланган ўлкаларидан бири бўлиб, бу ердан қадимий “Буюк Ипак йўли” ўтган. Қишлоқ хўжалигининг асосий тармоқлари – пахтачилик, ғаллачилик, шунингдек, боғдорчилик, узумчилик, сабзавотчилик, пиллачилик, чорвачилик маҳсулотлари етиштириш билан ҳам шуғулланилади. Чорвачилиги кўп тармоқли, айниқса, Бухоро қорақўл қўйлари билан машҳур. Мамлакатда энг кўп қорақўл тери шу ҳудудда тайёрланади.

Агротуризмни ривожлантириш учун қулай агротуристтик район. Бухоро “Жайрон” экологик маркази, Варданзе давлат табиат ёдгорлиги, Денгизқўл, Қорақир буюртмалари мавжуд. Агротуризмни тарихий, диний ҳамда экологик туризм билан олиб бориш мақсадга мувофиқ. Автомобиль ва темир йўллари билан таъминланган, кемпинг ва меҳмонхоналар мавжуд.

6. Ўрта Зарафшон агротуристтик райони Зарафшон водийсининг ўрта қисмини ўз ичига олади. Ўрта Зарафшон худуди Зарафшон дарёси ҳавзасининг қадимдан ўзлаштирилган, ирригацион ва агроландшафтлар, қишлоқ ва шаҳар селимтеб ландшафтлари ривожланган, аҳоли зич жойлашган қисми ҳисобланади.

Район иқлими ўзига хос, қиш фаслида ҳарорат анча паст, узок давом этади. Июль ойининг ўртача ҳарорати $+25^{\circ}$, $+28^{\circ}$ С атрофида бўлади. Йиллик ёгин миқдори 300-400 мм.

Районнинг шимолий қисмида 50 дан ортиқ сойлар бўлиб, улардан тўлалигича суғорма деҳқончиликда фойланилади. Районнинг дарё қайирларида гидроморф, адирларда бўз тупроқлар тарқалган. Ўсимлик дунёси хилма-хил бўлиб, тўқай ўсимликлари, эфемер-эфемероидлар, буталардан иборат.

Ўрта Зарафшон қишлоқ хўжалиги кўп тармоқли бўлиб, мамлакатда етиштирилаётган қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг қарийб 1/10 қисми тайёрланади. Етакчи тармоқлар – деҳқончилик ва чорвачилик. Пахтачилик, ғаллачиликдан ташқари боғдорчилик, узумчилик, сабзавот ва полиз маҳсулотлари етиштириш анча ривожланган. Район Ўзбекистонда узум етиштириш бўйича етакчи ҳисобланади. Ургутда ўзига хос усуллар билан тайёрланадиган “сояки” майизи жуда машҳур.

Зарафшон водийси хушманзара жойларга ниҳоятда бой. Шоҳизинда, Афросиёб, табиатан мавжуд бўлган чегара – Омонқўтон, қадимий Дарғом канали, Каттақўрғон сув омбори, минг йиллик Ургут чинорлари, Моргузар кўллари, Миён қалъа харобалари, Фан тоғлари, Амир Темур ғори сингари жойлар ва ёдгорликлар туристлар ўртасида жуда машҳур. Районда агротуризмни ривожлантириш учун жуда қулай, агротуризмни тарихий, диний, экологик туризм билан комплекс олиб бориш мумкин. Автомобиль ва темир йўллар билан таъминланган, кемпинг ва меҳмонхоналар мавжуд.

7. Нурота агротуристтик райони таркибига Оқтоғ, Қоратоғ тизмалари ва уларнинг этаклари, Нурота ботиғи, Нурота тизмаси ва унинг жанубий ёнбағри киради. У асимметрик тузилган бўлиб, жанубий ёнбағри узун, кенг, Нурота чўкмасига аста-секин пасайиб тушади ҳамда параллел йўналган паст тоғларни ҳосил қилади. У ўз

ичига Қўйтош-Нурота, Ғубдунтоғ, Қароқчитоғ, Оқтоғ ва Қоратоғларни ҳамда улар орасидаги Нурота, Қўшрабод-Қўйтош, Ғаллаорол ботиқларини олади. Район рельефи жиҳатидан бир хил эмас, худуднинг мутлақ баландлиги 400-900 м дан 2000 м гача боради.

Районда Зарафшон каби йирик дарёлар мавжуд эмас, суғориш манбаи тоғлардан оқиб тушадиган сойлар ва ер ости сувлари ҳисобланади. Район иқлими қишда ҳароратнинг пастлиги (январ ойининг ўртача ҳарорати -1°), ёзининг иссиқ ва қуруқлиги (июль ойининг ўртача ҳарорати $+28^{\circ}$) билан ажралиб туради.

Районда жигарранг тупроқлар кенг тарқалган. Қишлоқ хўжалиги, асосан, чорвачилик ва суғорма деҳқончиликка ихтисослашган. Район ўзининг катта майдонларни эгаллаган яйловлар ва экинзорлари, ўзига хос табиат манзаралари ва тарихий архитектура ёдгорликлари билан ажралиб туради. Нурота тоғ олдида жойлашган “Чашма булоғи” кўп асрлардан буён Нурота шаҳри ва унинг атрофидаги қишлоқларни сув билан таъминлаш билан бир қаторда диний зиёратгоҳдир. Районда агротуризмни ривожлантириш учун қулай район, агротуризмни экологик, тарихий, диний, архитектура турлари билан умумлаштириб олиб бориш мақсадга мувофиқ. Сайёҳлар фермер хўжаликлари фаолиятлари билан танишишлари, ов, балиқ ови уюштириш орқали кўнглини дам олишлари мумкин. Автомобиль ва темир йўллар билан таъминланган, кемпинг ва меҳмонхоналар мавжуд.

8. Қашқадарё агротуристтик райони Ўзбекистон худудининг жанубий қисмидаги Қарши ботиғини ўз ичига олади. Район худудини шимоли-шарқдан жануби-ғарбга томон Қашқадарё кесиб ўтган. Дарёлар бўйида Ғузор-Қамаши ва Қарши воҳалари бунёд этилган. Ўтган асрнинг охири чорагида Қарши чўлининг катта қисми Амударёдан Қарши магистрал канали орқали олиб келинган сув ҳисобига ўзлаштирилди.

Район иқлими Ўзбекистоннинг ўрта ва шимолий районларидан фарқ қилиб, қиши қисқа, илик (январнинг ўртача ҳарорати 0° ; $+2^{\circ}$), баҳор эрта келиб, ёзи узок (июль ойининг ўртача ҳарорати $+28^{\circ}$, $+29^{\circ}$) давом этади. Бундай шароит районнинг айрим худудларида ингичка толали пахта етиштириш ва бошқа иссиқсевар экинларни экиш учун

имкон беради. Қашқадарё раёнида ёгин кўп бўлсада, йил фасллари ва ҳудуд бўйича бир текис ёғмайди. Текисликларга жуда кам тушиб (190-200 мм), тоғ ёнбағирларига ва тоғларга кўп (550 мм) ёғади. Ички сувлари Қашқадарё ва унинг ирмоқларидан ҳамда Амударёдан чиқарилган каналлардан иборат. Қашқадарё агротуристтик раёнида суғорма деҳқончиликни ривожлантириш мақсадида суғориш каналлари (Қарши, “Москва”, Сандал) ва сув омборлари (Таллимаржон, Чимкўрғон, Ҳисорак, Қизилсув) қурилган. Дарёлар сувидан экин экиладиган майдонларни суғориш мақсадида баҳорги тошқин сувларни тўплайдиган 13 та сув омбори қурилган. Қарши чўлида ўзлаштирилган ерларни суғориш мақсадида сув сифими 1,5 млрд м³ бўлган Таллимаржон сув омбори бунёд этилган. Ер ости сувининг катта захираси бор, улардан халқ хўжалигида кенг фойдаланилади.

Қашқадарё раёнининг тупроқ қоплами, ўсимликлари ва ҳайвонот дунёси унинг рельефига, иқлимга, ер ости сувларининг хусусиятига ва тупроқларнинг она жинсига боғлиқ ҳолда турлича тарқалган. Раённинг ғарбий чўл текислик қисмини оч тусли кўнғир, тақирли, қумли тупроқлар, тоғ олди қия текисликлари, адирлар ва тоғ этакларини бўз тупроқлар эгаллаган. Дельта қисмида ер ости сувининг оқими яхши таъминланмагани оқибатида шўрланган ерлар майдони ортиб бормоқда.

Қишлоқ хўжалигининг асосий тармоқлари – пахтачилик, узумчилик, поллизчилик, сабзавотчилик, чорвачиликдан иборат. Чорвачилик хўжаликларида қорамол, қўй ва эчки, парранда боқилади. Муборак, Усмон Юсупов, Нишон, Ғузор ва Баҳористон туманларидаги давлат наслчилик заводлари қорақўлчиликка ихтисослашган йирик хўжаликлар мавжуд.

Ҳудудда кўплаб табиий, архитектура ёдгорликлари ва диний қадамжолар мавжуд. Жумладан Ўрта Осиёдаги энг қадимий шаҳарлар Шаҳрисабз ва Китоб шаҳарларининг жойлашганлиги, Китоб шаҳрида Ер кутблари ҳаракатини ўрганувчи Улуғбек номидаги кенглик станцияси, “Китоб давлат геология кўрикхонаси”, “Ҳисор” кўрикхонаси, “Муборак”, “Сеченқўл” буюртмахоналари каби туристик объектлар агротуризмни экологик, тарихий, диний туризм

билан умумлаштириш олиб бориш учун шароит яратади. Автомобиль ва темир йўллар билан таъминланган, кемпинг ва меҳмонхоналар мавжуд. Агротуризм учун қулай агротуристтик раён.

9. Ҳисор-Зарафшон агротуристтик раёни республикамизнинг жанубий қисмидаги Ҳисор ва Зарафшон тизмаларининг ғарбий ва жануби-ғарбий қисмини ўз ичига олади. Унинг ҳудудида Ўзбекистоннинг энг баланд Ҳисор (Ҳазрати Султон чўққиси 4643 м.) тизмаси ва унинг тармоқлари ҳамда улар орасида Қашқадарё ирмоқларининг тор ва чуқур водийлари жойлашган. Раённинг мутлақ баландлиги 500-4500 м, айрим чўққилари 4600 м га етади.

Раён ёзи салқин, қисқа (ўртача ҳаво ҳарорати +27,5⁰, +28,5⁰), қиши совуқ ва сернам. У Ўзбекистонда энг кўп ёгин-сочин тушадиган ҳудудлардан ҳисобланади. Йиллик ёгин миқдори тоғларнинг қуйи қисмларида 200-400 мм, баландроқ қисмларида 400-1000 мм ни ташкил этади.

Раёнда оқар сувлар ва ер ости сувлари мўл. Тўполондарё ва Қорадарё Ҳисор тоғларининг жанубий ёнбағирларидан боқланади ва уларнинг қўшилишидан Сурхондарё ҳосил бўлади. Ёмғир сувларини тўплаш ва суғорма деҳқончиликни ривожлантириш мақсадида Тўполонг сув омбори қурилган. Раённинг 1200 м баландликларида типик ва сур бўз тупроқлар тарқалган. Яйловларда чорва боқилади. 1200-2500 м баландликлар орасида тоғ жигарранг ва тоғ-ўрмон-қора тупроқлар тоғ-ўрмон-кўнғир тупроқлар арчазорлар билан қопланган. Тоғларнинг энг баланд қисмида (2500 м дан юқорида) субальп ва альп ўтлоқлари мавжуд, улардан чорвачиликда кенг фойдаланилади.

Қишлоқ хўжаликнинг асосий тармоқлари чорвачилик, дон, ўрмон хўжаликлари, беда уруғчилиги, боғдорчилик ва узумчиликдир. Асаларичилик билан ҳам шуғулланилади. Кўп йиллик дарахтзорлар, арчазорлар бор. Экинзорларга дон, сабзавот, ем-хашак экинлари экилади. Фермер хўжаликларида қорамол, қўй ва эчки, парранда, йилқи боқилади.

Раён ўзининг узоқ тарихи, қадимий анъаналарга бойлиги билан ажралиб туради. Узоқ ўтмишда Бойсундан Буюк ипак йўли ўтган. Бу ердаги маданий анъаналарда олис ўтган замонларга хос жиҳатлар сақланиб қолган. Бойсунда кўплаб тамаддунлар ва маданиятлар жам

имкон беради. Қашқадарё районида ёгин кўп бўлсада, йил фасллари ва ҳудуд бўйича бир текис ёғмайди. Текисликларга жуда кам тушиб (190-200 мм), тоғ ёнбағирларига ва тоғларга кўп (550 мм) ёғади. Ички сувлари Қашқадарё ва унинг ирмоқларидан ҳамда Амударёдан чиқарилган каналлардан иборат. Қашқадарё агротуристтик районида суғорма деҳқончиликни ривожлантириш мақсадида суғориш каналлари (Қарши, “Москва”, Сандал) ва сув омборлари (Таллимаржон, Чимкўрғон, Ҳисорак, Қизилсув) қурилган. Дарёлар сувидан экин экиладиган майдонларни суғориш мақсадида баҳорги тошқин сувларни тўплайдиган 13 та сув омбори қурилган. Қарши чўлида ўзлаштирилган ерларни суғориш мақсадида сув сифими 1,5 млрд м³ бўлган Таллимаржон сув омбори бунёд этилган. Ер ости сувининг катта захираси бор, улардан халқ хўжалигида кенг фойдаланилади.

Қашқадарё районининг тупроқ қоплами, ўсимликлари ва ҳайвонот дунёси унинг рельефига, иқлимга, ер ости сувларининг хусусиятига ва тупроқларнинг она жинсига боғлиқ ҳолда турлича тарқалган. Районнинг ғарбий чўл текислик қисмини оч тусли кўнғир, тақирли, қумли тупроқлар, тоғ олди қия текисликлари, адирлар ва тоғ этакларини бўз тупроқлар эгаллаган. Дельта қисмида ер ости сувининг оқими яхши таъминланмагани оқибатида шўрланган ерлар майдони ортиб бормоқда.

Қишлоқ хўжалигининг асосий тармоқлари – пахтачилик, узумчилик, полизчилик, сабзавотчилик, чорвачилиқдан иборат. Чорвачилик хўжаликларида қорамол, қўй ва эчки, парранда боқилади. Муборак, Усмон Юсупов, Нишон, Ғузор ва Баҳористон туманларидаги давлат наслчилик заводлари қорақўлчиликка ихтисослашган йирик хўжаликлар мавжуд.

Ҳудудда кўплаб табиий, архитектура ёдгорликлари ва диний қадамжолар мавжуд. Жумладан Ўрта Осиёдаги энг қадимий шаҳарлар Шаҳрисабз ва Китоб шаҳарларининг жойлашганлиги, Китоб шаҳрида Ер қутблари ҳаракатини ўрганувчи Улуғбек номидаги кенглик станцияси, “Китоб давлат геология қўриқхонаси”, “Ҳисор” қўриқхонаси, “Муборак”, “Сеченқўл” буюртмахоналари каби туристик объектлар агротуризмни экологик, тарихий, диний туризм

билан умумлаштириш олиб бориш учун шароит яратади. Автомобиль ва темир йўллар билан таъминланган, кемпинг ва меҳмонхоналар мавжуд. Агротуризм учун қулай агротуристтик район.

9. Ҳисор-Зарафшон агротуристтик райони республикамизнинг жанубий қисмидаги Ҳисор ва Зарафшон тизмаларининг ғарбий ва жануби-ғарбий қисмини ўз ичига олади. Унинг ҳудудида Ўзбекистоннинг энг баланд Ҳисор (Ҳазрати Султон чўққиси 4643 м.) тизмаси ва унинг тармоқлари ҳамда улар орасида Қашқадарё ирмоқларининг тор ва чуқур водийлари жойлашган. Районнинг мутлақ баландлиги 500-4500 м, айрим чўққилари 4600 м га етади.

Район ёзи салқин, қисқа (ўртача ҳаво ҳарорати +27,5⁰, +28,5⁰), қиши совуқ ва сернам. У Ўзбекистонда энг кўп ёгин-сочин тушадиган ҳудудлардан ҳисобланади. Йиллик ёгин миқдори тоғларнинг қуйи қисмларида 200-400 мм, баландроқ қисмларида 400-1000 мм ни ташкил этади.

Районда оқар сувлар ва ер ости сувлари мўл. Тўполондарё ва Қорадарё Ҳисор тоғларининг жанубий ёнбағирларидан бошланади ва уларнинг кўшилишидан Сурхондарё ҳосил бўлади. Ёмғир сувларини тўплаш ва суғорма деҳқончиликни ривожлантириш мақсадида Тўполонг сув омбори қурилган. Районнинг 1200 м баландликларида типик ва сур бўз тупроқлар тарқалган. Яйловларда чорва боқилади. 1200-2500 м баландликлар орасида тоғ жигаранг ва тоғ-ўрмон-қора тупроқлар тоғ-ўрмон-кўнғир тупроқлар арчазорлар билан қопланган. Тоғларнинг энг баланд қисмида (2500 м дан юқорида) субальп ва альп ўтлоқлари мавжуд, улардан чорвачилиқда кенг фойдаланилади.

Қишлоқ хўжаликнинг асосий тармоқлари чорвачилик, дон, ўрмон хўжаликлари, беда уруғчилиги, боғдорчилик ва узумчиликдир. Асаларичилик билан ҳам шуғулланилади. Кўп йиллик дарахтзорлар, арчазорлар бор. Экинзорларга дон, сабзавот, ем-хашак экинлари экилади. Фермер хўжаликларида қорамол, қўй ва эчки, парранда, йилқи боқилади.

Район ўзининг узоқ тарихи, қадимий анъаналарга бойлиги билан ажралиб туради. Узоқ ўтмишда Бойсундан Буюк ипак йўли ўтган. Бу ердаги маданий анъаналарда олис ўтган замонларга хос жиҳатлар сақланиб қолган. Бойсунда кўплаб тамаддунлар ва маданиятлар жам

бўлиб, бир-бирини бойитган ва бетакрор жозобага эга маданий оламни вужудга келтирган. Худуддаги маҳаллий аҳоли ҳозир ҳам қадимий анъанавий ҳаёт тарзи билан яшашади. Булар агротуризмни тарихий, этнографик, шунингдек экологик туризм билан олиб бориш имконини беради. Автомобил йўллари билан таъминланган, меҳмонхона ва кемпинглар мавжуд. Агротуризм учун қулай район.

10. Бойсун-Боботоғ агротуристтик районини ғарбдан Сурхондарё, шимолдан Ҳисор, шарқдан Кофирнихон, жанубдан эса Амударё водийлари ўраб туради. Бу ерда мутлақ баландлик 1200-1500 м. Боботоғ ёнбағрида район чегараси 700-800 м мутлақ баландликдан, Кўхитангтоғда эса 3000 м гача бўлган ёнбағирлардан ўтади. Шунинг учун табиий шароитида хилма-хиллик кузатилади. Районнинг иклими Сурхон-Шеробод районидагидан пастроқ. Январ ойининг ўртача ҳарорати +1⁰, +2⁰, июль ойининг ўртача ҳарорати +28⁰, +29⁰ атрофида бўлади. Йиллик ёгин миқдори 230 мм дан 450 мм гача боради.

Тоғ ён бағирларида булоқлар, қиш ва баҳорда тўлиб оқиб, ёзда қуриб қоладиган сойлар бор. Йирик дарёлари Сурхондарё (унга Сангардак ва Хўжайкон каби ирмоқлар қўшилади) ва Шерободдарё ҳисобланади. Жанубий Сурхон сув омбори ва бир нечта каналлар қурилган. Бу дарёлар ва канал сувлари суғорма деҳқончиликнинг ривожланиш омили бўлган.

Оч тусли бўз ва жигарранг тоғ тупроқларида хилма-хил эфемер, эфемероид ўсимликлар ўсади. 800-900 м баландликларда наъматак, зирк, бодом ав пистазорлар учрайди, ундан баланд жойларда (Бешарча, Заркоса тоғлари) арчазорлар бор. Тоғ-яйлов чорвачилиги ривожланган, дунёга машҳур сур қоракўл териси олинадиган қоракўл қўйлари боқилади. Кофарнихон водийсида суғорма деҳқончилик ривожланган. Узумчилик, боғдорчилик, полиз маҳсулотлари етиштирувчи хўжаликлар ташкил қилинган.

Худуд ўзининг гўзал табиат гўшаларга, дам олиш зоналарга бойлиги билан ажралиб туради ва бу агротурларни экотурлар билан қўшиб олиб бориш учун кенг имкониятларга яратади. Район автомобил йўллари билан яхши таъминланган, тоғли худудларда махсус транспортлардан фойдаланилади. Туристларни чорвадор фермер хўжаликларида, маҳаллий аҳоли уйларида жойлаштириш

учун шароитлар мавжуд. Автомобил йўллари билан таъминланган, меҳмонхона ва кемпинглар мавжуд. Агротуризм нуқтаи назаридан қулай агротуристтик район.

11. Сурхон-Шеробод агротуристтик райони Ўзбекистоннинг энг жанубий қисмидаги Шеробод-Сурхон водийсининг текислик қисмини ўз ичига олади. Районда баландлиги 270-550 м келадиган қия текисликлар кўп. Тоғлардан оқиб тушадиган дарёлар, сойлар текисликни парчалаб, ўнқир-чўнқир жарлар ҳосил қилган. Сурхондарёнинг ўнг қирғоғида кўпшаб марзалар бор. Худуднинг жанубий қисмида қумликлар мавжуд бўлиб, энг йириги Каттақумдир.

Район йиллик ёгин миқдорининг камлиги (130-150 мм), кузининг қуруқлиги, ёзининг қуруқ ва жазирама иссиқлиги (июльда ҳавонинг ўртача ҳарорати +31,5, +32), қишнинг юмшоқлиги ва илиқлиги (январнинг ўртача ҳарорати +3, +3,5), "афғон" шамолининг кўп ва кучли эсиши билан ажралиб туради. Худудда тақирли, қумли тупроқлар, шўрхоқлар кенг тарқалган. Амударё соҳилирида эса ботқоқ босган ерлар учрайди. Қамиш ва тўқай ўсимликлари ўсувчи, ўтлоқ-ботқоқ, аллювиал тупроқли қайирлар ландшафти, эфемер ўсимликлар билан қопланган оч тусли бўз тупроқли, илоки бутасимон псаммофит тур ўсимликлар ўсувчи аллювиал текисликларнинг эол қум ландшафтларидан иборат.

Қишлоқ хўжалигининг асосий тармоқлари: пахтачилик, боғдорчилик, тоқчилик, лимончилик, пиллачилик, чорвачилик ва бошқалар. Район иклими субтропик зоналар иқлимига яқин бўлганлиги сабабли ингичка толали пахта, субтропик мевалар, эртаги сабзавот етиштиришга ихтисослашган. Сурхон-Шеробод чўлида янги ерларни ўзлаштириш асосида бу худудларни ингичка толали пахтачилик, экспорт йўналишидаги субтропик мевачилик ва эртаги сабзавотчилик ривож топди. Тоғ олди худудларида боғдорчилик ва тоқчилик, чорвачилик ривожланган. Хўжаликларида қорамол, қўй (қоракўл ва ҳисор зотли думбали қўйлар), эчки, йилки, парранда, қуён боқилади. Жаҳон мўйна ва тери аукционларида жуда кадрланадиган "Сурхон сури" қоракўл териси шу агротуристтик районда тайёрланади. Йўллари билан таъминланган, меҳмонхоналар мавжуд. Агротурларни археологик, экологик, этнографик турлар билан

умумлаштириш мумкин. Агротуризм нуқтаи назаридан қулай деб баҳолаш мумкин.

12. Мирзачўл агротуристтик райони Район жануб томондан Нурота, Молгузар ва Туркистон тизмалари билан, шарқдан Мўғултоғ, Курама тоғлари билан ўралган. Шарқдан Чирчиқ-Оҳангарон агротуристтик райони, шимол томондан район чегараси шартли равишда Ўзбекистоннинг Қозоғистон билан бўлган давлат чегараси орқали ўтади.

Мирзачўл агротуристтик райони қўшни Қизилқум агротуристтик районида ер юзасининг тузилиши, иклими, серсувлиги, унумдор аллювиал ва бўз тупроқларнинг мавжудлиги билан фарқ қилади.

Район иклими континентал бўлиб, киши совуқ (январь ойининг ўртача ҳарорати -2° , -4°), ёзи жуда иссиқ ва қурғоқчил (июль ойининг ўртача ҳарорати $+28,5^{\circ}$, $+30^{\circ}$). Худудда ёгингарчилик кам, йилига 200-300 мм га тенг. Вегетация даврида ҳароратларнинг йиғиндисидан 4300-5000⁰ га етиб, пахта каби иссиқсевар ўсимликларнинг ўсиши учун имкон туғилади. Районда кучли шамоллар эсиб туради. Мирзачўл учун хос бўлган шамол Бекобод шамолдир. У Фарғона водийсидан “Хўжанд дарвозаси” орқали Мирзачўл текислиги томон эсади.

Район худудда тоғлардан оқиб келадиган дарёлардан энг йириклари ва серсуви Сангзор дарёси ва Зоминсувдир. Сангзор дарёси Туркистон тоғларидан бошланади ва унинг сувлари Жиззах воҳасини сугоришга сарфланади. Зоминсув қор-муз сувларидан тўйинади, шунинг учун у июнь ойида энг серсув бўлади. Дарё суви тўлиқ экинларни сугоришга сарф бўлади. Районда вақтинча оқар сувлар – сойлар ва бир нечта сунъий кўллар (Жиззах, Чордара сув омбори) мавжуд. Айдар-Арнасой кўллар тизими худуднинг йирик кўллари ҳисобланади.

Мирзачўл агротуристтик районининг чўл зонасига кирувчи текислик қисмида оч тусли бўз тупроқлар, ундан юқорида оддий бўз тупроқлар тарқалган. Сирдарёнинг қайир ва терассаларини гидроморф тупроқлар – қайир-аллювиал, ботқоқ-ўтлоқ, ботқоқ, бўз-ўтлоқ тупроқлар ва шўрхоқлар эгаллаган. Районнинг текислик қисмидаги ўзлаштирилмаган ерларида чўл ўсимликлари (эфемерлар),

жанубидаги тоғ ёнбағирларида писта, бодом, зирк ва бошқа буталар учрайди. Туркистон тизмасининг шимолий ёнбағирида 1800-3000 м баландликда арчазорлар, ундан баландликда субальп ўтлоқлари тарқалган.

Ушбу худуддаги Айдар-Арнасой кўллар тизимида балиқчилик хўжаликлари ташкил этилган. Қишлоқ хўжалигида пахта, ғалла, сабзавот, чорва маҳсулотлари, пилла етиштирилади. Боғдорчилик яхши ривожланган, биргина Бахмалнинг ўзида мўътадил иқлим 20 дан ортиқ олма навини етиштириш имконини беради. Полиз маҳсулотларидан қовуннинг 30 дан ортиқ навлари етиштирилади. Фермер хўжаликларида қорамол, қўй ва эчки, шунингдек, йилки боқилади.

Агротуризм нуқтаи назаридан қулай деб баҳолаш мумкин. Транспорт йўллари билан таъминланган, меҳмонхоналар мавжуд. Районда Зомин миллий боғи, Зомин ва Нурота давлат кўриқхоналари ташкил этилган. Районнинг табиий шароити агротуризмни экотуризм билан қўшиб олиб бориш учун замин яратади.

13. Чирчиқ-Оҳангарон агротуристтик райони Сирдарёнинг водийсининг ўрта қисми, Чирчиқ ҳамда Оҳангарон водийларининг қуйи қисмида жойлашган. Ғарбда Мирзачўл, жануби-шарқда Ғарбий Тяньшан агротуристтик районлари билан чегараланади.

Чирчиқ-Оҳангарон районининг ер юзаси турли геологик даврларда мураккаб геологик ва геоморфологик жараёнлар натижасида шаклланган. Унинг ер юзаси анча мураккаб тузилган, жанубий-ғарби текисликдан, шимолий-шарқи ва шарқи тоғли худудлардан ўтади. Чирчиқ-Оҳангарон ҳавзасининг ўзига хос хусусиятларидан бири бу ернинг орографик тузилиши билан боғлиқ бўлиб, тоғ тизмалари ва улар орасидаги дарё водийларининг шимолий-шарқдан жануби-ғарбга йўналганлиги ва шу йўналишда тизмаларнинг мутлақ баландликларини (4500-4000 дан 2000-1500 м гача) пасайиб боришидир. Район худудда тектоник ҳаракатлар натижасида Чирчиқ, Оҳангарон водийлари ҳосил бўлган. Унинг энг жанубида Курама тизмаси билан Сирдарё оралиғида Далварзин чўли жойлашган.

Районда ёзги иссиқ узоқ давом этади (июль ойида ҳавонинг ўртача ҳарорат 26° - 27°), киши унча қаттиқ эмас (январь ойида ўртача ҳарорат $-0,7^{\circ}$). Ёгин миқдори нотекис тақсимланган, ўртача 300-700 мм атрофида. Термик ресурслар суғориладиган ерларда пахтанинг ўрта пишар навларини етиштиришга имкон беради. Табиий намлик районнинг фақат юқори қисмидаги лалми ерларда донли экинлардан юқори ҳосил олишни таъминлайди. Маданий ландшафтлар худуднинг 70-80 фоизини эгаллаган.

Районнинг энг йирик дарёлари Сирдарё, Чирчиқ ва Оҳангарон дарёларидир. Чирчиқ дарёси Сирдарёнинг энг серсув ирмоғи. Унинг суви текисликка чиққач, Захарик, Бўзсув, Қорасув, Шимолий Тошкент каби каналлар орқали таралади, улар суғоришга сарфланади. Оҳангарон дарёсининг тошқин сувларини тежаш мақсадида Турк (Оҳангарон), Туябўғиз, Чорвоқ, Хўжакент, Ғазалкент сув омборлари қурилган. Район худудида кичик кўллар кўп, улардан деҳқончиликда кенг фойдаланилади. Районнинг тупроқ-ўсимлик қоплами жануби-ғарбий текислик қисмидан шимоли-шарқий тоғли қисмига қараб баландлик минтақаларини ҳосил қилади.

Агротуризмни ривожлантириш учун жуда қулай агротуристтик район. Чирчиқ-Оҳангарон агротуристтик районида агротурларни тарихий, этнографик, экологик туризм билан қўшиб олиб бориш мумкин. Автомобиль ва темир йўллар билан таъминланган, меҳмонхоналар мавжуд.

14. Ғарбий Тяньшан агротуристтик райони Ғарбий Тяньшан жануби-ғарбга томон елпигичсимон таралиб кетган Қоржонтов, Угом, Писком, Кўксув, Чатқол ва Курама тоғ тизмаларидан иборат. Булар бир-биридан Писком, Чорвоқ, Юқори Чатқол, Чирчиқ тоғ оралиғи ботиқлари орқали ажралган. Рельефининг ниҳоят даражада парчаланганлиги (худуднинг 56% майдони рельефи кучли парчаланган тоғ ландшафтларидан иборат), ёгин миқдорининг ортиб бориши, Ғарбий Осиёга хос ҳайвон ва ўсимликларнинг кўп учраши билан ажралиб туради; табиатида субтропикларга хос хусусиятлар мавжуд. Асосий дарёлари – Писком, Кўксув, Чатқол ва 20 тача сойлар сувини Чорвоқ сув омборига қуяди. Район тоғлик худуд бўлганлиги учун январь ойининг кўп йиллик ўртача ҳароратининг

пастиги (-2° , -9°), ёгин-сочиннинг кўплиги (900 мм гача), илиқ даврнинг қисқалиги, сернамлиги билан фарқ қилади.

Ғарбий Тяньшан агротуристтик районида баландлик минтақалари ҳам ўзига хос (Фарғона тизмасининг жанубий ён бағрида) 600-800 м дан 1500 м гача – тоғ этаги текисликлари; 1500-2000 м – сийрак арчазорлар билан ксерофил бутазорлар учрайдиган бугдойиқ-шувоқ-бетагали даштлар; 2000-3000 м – кенг баргли ўрмонлар; 3000-3500 м – баланд бўйли субальп ўтлоқлари; 4000-5000 – нивал минтақа. Район худудининг тоғли қисмларидан ёзги яйлов сифатида фойдаланилади, ўрмон хўжаликлари ташкил этилган. Қишлоқ хўжалиги боғдорчилик, узумчилик, паррандачилик, чорвачиликка (йилкичилик, чўққачилик, эчкичилик) ихтисослашган. Чорвоқ, Писком худудларида табиий ёнғоқзорлар мавжуд.

Агротуризм учун қулай район. Район экотуристтик ресурсларга бойлиги билан ажралиб туради, агротурларни экологик турлар билан қўшиб олиб бориш мақсадга мувофиқ. Автомобиль йўллар билан таъминланган, меҳмонхоналар мавжуд.

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ТАБИИЙ ГЕОМАЖМУЛАРИ

I. Баланд тоғ геомажмуалари

Аччиқ таркибли интрузив жинслар, оҳактош, сланец ва қумтошлардан ташкил топган эрозион-тектоник эрозион-музлик ва денудацион юзалар. Улар оч ва тўқ қўнғир, ўтлоқи дашт тупроқлар билан қопланган. Баланд тоғларнинг субальп ва альп ўтлоқларидан ёзги яйлов сифатида фойдаланилади.

1. Қорликлар ва музликлар

2. Тоғ сиртлари ва тик ёнбағирлар қоялар билан мураккаблашган ва кичикроқ альп майсазорлари баланд тоғ дағал скелетли тупроқларда ривожланган.

3. Тик, жойларда ўртача қияликдаги кучли парчаланган ёнбағирлар ўтлоқ бошоқли турли ўтлар фриганали криофитлар ва турли бетагали дашт ҳамда тоғ ксерофитлари билан алмашиб келади.

4. Тик ва ўртача қияликдаги кучли парчаланган ёнбағирлар сийрак арчазорлар ва баланд тоғ ксерофитлари тиканли ўтлар – тиканли ёстиқсимон бошоқли, жойларда паст бўйли ўтлар ва ўртача баландликдаги ўтлоқлар бутазорлар мажмуасида ўзаро алмашиб келади, баъзан қоялар ва чағил тошли сочилмалар учрайди.

5. Йирик парчаланган ўртача қияликдаги ёнбағирларда ўтлоқ, турли ўтли – бўғдойиқ бошоқли даштлар майда мезофитли бутазорлар билан ўзаро алмашиб келади.

6. Кучли парчаланган тик ёнбағирларнинг оч-қўнғир тупроқларида йирик бошоқли ўтлар аралаш дарахтли ўрмонлар арча аралаш, жойларда ҳар хил ўтлар ва баргли сийрак ўрмонзорлар иштирокида учрайди.

Бу геомажмуалар агротуризм нуқтаи назаридан қулай эмас. Уларда ёзда қисқа муддатли агросайёҳликни ташкил этиш мумкин.

II. Ўртача баландликдаги тоғ геомажмуалари

Карбонатли оҳактошлар ва доломитлар, унчалик қалин бўлмаган қумтош, конгломерат, гил, сланецлардан ташкил топган эрозион-тектоник юзалар. Уларда жигарранг тупроқлар тарқалган. Геомажмуаларда ёнғоқзорлар, наъматақзорлар ва арчазорлар учрайди. Бу ерлардан баҳорги, ёзги ва кузги яйлов сифатида ҳамда тоғ боғдорчилигида фойдаланилади.

7. Тоғ чўққилари ва уларнинг яқинидаги ўртача қияликдаги ёнбағирларда бошоқли турли ўтли даштлар, баланд бўйли ўтлоқлар (ферурали шапирзорлар) ва сийрак арчазорлар билан ўзаро алмашиб келади.

8. Ўртача қияликдаги турли даражада парчаланган ёнбағирларда турли ўтли бўғдойиқли ва шувоқли эфемер бўғдойиқдан ташкил топган даштлар бетагали бодомзорлар ёки шувоқли бодомзорлар сийрак ўрмонзорлар билан ўзаро алмашиб келади, улар тошлоқ тупроқларда, дарахтлар ва бутазорлар дарё ўзанлари соҳилида тарқалган.

9. Кучли парчаланган тик ва ўртача даражадаги қияликка бўлган ёнбағирлар бутали – турли ўтли – йирик бошоқли сийрак арчазорлар (писта дарахтлари) билан банд.

10. Паст-баланд ўртача парчаланган плато кўп жойларда тошлоқли бўлиб бетагали дашт паст бўйли ўтлар, жойларда тоғ ўтлоқларининг қисмлари ва бетагали петрофитлар билан тошлоқли очиқ ёнбағирларда ўзаро алмашиб келади.

Бу геомажмуалар қатор агротуристтик объектларга (тоғ ўрмончилиги, боғдорчилик, чорвачилик) эга бўлиб, агротуризм нуқтаи назаридан кам қулай ҳисобланади. Уларда баҳор ва ёз ойларида қисқа муддатли сайёҳлик ташкил этиш мумкин.

III. Паст тоғ, тоғолди геомажмуалари

Қоя ва ярим қоя ҳосил қилувчи жинслар – қумтош, оҳактош, мергел, доломит, гил ва конгломератлардан ташкил топган эрозион-тектоник юзалар.

Бу геомажмуалардан суғориб экин экиш, донли экинларни етиштириш, рельефи деҳқончилик учун нокулай бўлган ерларида яйлов чорвачилигида фойдаланилади.

11. Қияроқ, баъзан қия ёки паст-баланд чўққили юзаларнинг бўз-қўнғир тупроқларида ҳамда туб жинслари чиқиб ётган жойларда шувокзорлар ва қуруқликсевар буталар билан ўзаро алмашиб келади.

12. Турли, аксарият тик қияликдаги кучли парчаланган ёнбағирларнинг бўз-қўнғир ва дағал скелетли тупроқларида шувокзорлар шувок-бута гуруҳлари билан алмашиб келади.

13. Кучли парчаланган тик ёнбағирларнинг тўқ бўз тупроқларидатурли ўтли йирикбошоқ (эфемер-қўнғирбош-шувок)ли бута ва бутачали, жойларда, жанубий ёнбағирларда баргли сийрак ўрмонлар ва шимолий ёнбағирларда эса аралаш дарахтлар – сийрак ўрмонзорлар тарқалган, улар тошлоқли ва туб жинслар чиқиб ётган ёнбағирларда тоғ гипсофитлари билан мажмуа ҳолда учрайди.

14. Кучли парчаланган ўртача қияликдаги ёнбағирларнинг бўз тупроқлари шўра-қўнғирбошли шувокзорлар билан банд.

15. Кучли парчаланган ўртача қияликдаги ёнбағирларнинг тўқ бўз тупроқларида эфемерлар, сийрак шувокли ва турли ўтли буталар, баъзан ранг-қўнғирбошлар, сувайирғич қисмларида эса қуруқликка чидамли йирик ўтли гуруҳлар ва бодомзорлар мавжуд, жойларда тоғ жинслари чиқиб ётади.

16. Кучли парчаланган ўртача қияликдаги ёнбағирларнинг бўз тупроқларида эфемер-қўнғирбош-ранг ва бодомли шувокзорлар, жойларда эса бир йиллик шўрали эфемер шувокли ўсимликлар тарқалган.

17. Парчаланган ёнбағирларнинг тўқ бўз тупроқларида эфемер-шувокли бугдойикзорлар ва турли ўтли бодомзорлар ҳамда жигарранг тупроқли дарё водийларида қуруқсевар сийрак ўрмонларнинг қисмлари мавжуд, жойларда тоғ жинслари чиқиб ётади.

18. Ўртача ва майда парчаланган ёнбағирларнинг бўз тупроқларида қўнғирбош-ранг гуруҳлари ва бутали бодомзорлар иштирокида мавжуд, жойларда тоғ жинслари чиқиб ётади.

19. Кучли ва майда парчаланган ёнбағирларнинг типик бўз тупроқлари шўрали шувокзорлар, баъзан эфемер ўтли бодомзорлар билан қопланган, жойларда тошлоқли тупроқлар мавжуд.

20. Қирли ва паст-баланд адирларда лалмикор типик бўз тупроқлар мавжуд, жойларда улар эфемер-эфемероидли ярим бутали гуруҳлар билан ўзаро алмашиб келади.

21. Қирли ва паст-баланд адирларнинг типик бўз тупроқларида эфемероидли шувокзорлар тарқалган.

22. Ясси қия, жойларда анчагина қия паст-баланд, ўртача ва камроқ парчаланган адирларнинг бўз-қўнғир ва майда тошли тупроқларида эфемероид-шўра-шувоклар чоғон-кейреук-шувок гуруҳларнинг қисмлари иштирокида учрайди, жойларда тошлоқли қуруқ ўзанлар мавжуд.

Бу геомажмуалардан агротуризмда мавсумий сайёҳликда фойдаланиш мумкин.

IV. Тоғолди ва тоғ оралиғидаги текислик ва ботиклик геомажмуалари

Дағал жинсли, қумли, лёсс, лёсссимон жинслардан ташкил топган доимий ва муваққат оқимларнинг аллювиал ва пролювиал текисликлари. Геомажмуалардан суғорма ва лалмикор деҳқончилик ҳамда чорвачиликда фойдаланилади.

23. Қияроқ, кам парчаланган тоғолди шлейфлари ва конус ёйилмаларининг бўз қўнғир тупроқлари ва тошлоқ қуруқ ўзанларда эфемерли ва эфемер-шувок ҳамда шўра-шувокли гуруҳлар тарқалган.

24. Қияроқ, ўртача ва кучсиз парчаланган тоғолди текисликларининг бўз тупроқларида эфемер-эфемероидли ярим бутали ўсимликлар тарқалган, жойларда лалмикор ерлар мавжуд.

25. Сал паст-баланд унчалик парчаланмаган тоғолди текисликларининг бўз тупроқларида эфемероид-бутали ўсимликлар тарқалган, улар ранг-қўнғирбош, бир йиллик шўралар билан ўзаро алмашиб келади, гоҳо янтоқ учрайди.

26. Қия, жойларда ясси пролювиал текисликларда суғориладиган бўз ўтлоқ тупроқлар мавжуд.

27. Қияроқ, паст-баланд ва тўлқинсимон текисликлар, жойларда қисман ҳайдалган типик бўз тупроқлар учрайди.

28. Конус ёйилмаларининг пролювиал ва аллювиал-пролювиал текисликлари суғориладиган бўз тупроқлар билан банд.

29. Қияроқ, дўнг ёки майда дўнг қумликларнинг бўз-қўнғир, баъзан пастқамликларда шўртобли чўл қум тупроқлари шuvoқли аралаш саксовулзорлар ва шuvoқ-эфемерли терескензорлар билан ўзаро алмашиб келади.

30. Қия, бироз тўлқинсимон аккумулятив баланд террасаларда суғориладиган типик бўз тупроқлар мавжуд.

31. Ясси, бироз тўлқинсимон террасаларда бўз тупроқлар минтақасининг суғориладиган ўтлоқ –воҳа тупроқлари тарқалган.

32. Дарёларнинг қуйи террасаларидаги ясси текисликлар суғориладиган ўтлоқ тупроқлар билан банд.

33. Ясси пролювиал-аллювиал текисликларда суғориладиган бўз-ўтлоқ тупроқлар ривожланган.

34. Аллювиал-пролювиал террасаларнинг оқимсиз шўрхокли ботиклари сарисазан ва бир йиллик шўралар билан банд.

Бу геомажмуалар агротуризмни ривожлантириш учун қулай ҳисобланади ва уларда йил бўйи агросайёҳликни ташкил этиш мумкин.

V. Плато ва қолдиқ баландлик геомажмуалари

Асосан бўр, полеоген, неоген ёшидаги чўкинди (оҳактош, қумтош, гил, мергел) жинсларидан тузилган структурали денудацион юзалар. Геомажмуаларда чорва учун ем-хашак тайёрланади ва суғориб экин экишга яроқли ерлар мавжуд, яйловларидан йил давомида фойланилади.

35. Ясси, камроқ эрозияга берилган платоли гипсофит ва хасмофит гуруҳлар шағалли тупроқларда ўзаро алмашиб келади, буюрғун ва жойларда шuvoқлар қир саксовуллари билан биргаликда бўз қўнғир тупроқларда тарқалган.

36. Ясси, қияроқ тўлқинсимон бироз эрозияга учраган жойларда майда сершағалли юзаларнинг бўз қўнғир тупроқларида ва камроқ

тақирли учусткаларда буюрғунзорлар, шuvoқзорлар қир ва қора саксовуллар, тетирлар билан ўзаро алмашиб келади.

37. Ясси, қияроқ, ўртача даражада эрозияга учраган юзаларнинг бўз-қўнғир тупроқларида шuvoқзорлар, буюрғунзорлар, кейреукзорлар билан дўнг қумли унчалик қалин бўлмаган қумларнинг чўл тупроқларида шuvoқзорлар шuvoқзорлар шuvoкли-терескензорлар билан ўзаро алмашиб келади.

38. Ясси, деярли эрозияга учрамаган ўсимликлари бўлмаган тақирлар қўпроқ мавжуд бўлиб, уларга бўз-қўнғир тупроқларда сийрак буюрғунзорлар ва буюрғунли шuvoқзорлар қўшилиб келади.

39. Қия, ясси қияроқ ва қияроқ текисликлар ҳамда эрозияга учраган ёнбағирларнинг бўз-қўнғир тупроқларида буюрғунзорлар, шuvoқзорлар боялич ва қир саксауликўшилган ҳолда ўзаро алмашиб келади. Ўйилган ва қуриган ўзанларда бутазорлар ва тақирлар учрайди.

40. Карстли, карстли-эрозия водийлар ва пастқамликлари чўкиш ҳодисалари билан мураккаблашган, буюрғун-шuvoқ гуруҳлари, тақир ва бутазорлар (юлғун-қора саксавул, жингалакли юлғун ва бошқ) чўкиш ва ўйилиш жараёнлари рўй берган жойлар атрофида тарқалган.

41. Тик жарликдан иборат кучли парчаланган ва жойларда туб жинслар чиқиб турадиган ёнбағирлар сурилмалар билан мураккаблашган, сурилмали террасаларнинг бўз-қўнғир тупроқларида шuvoқзорлар, буюрғунзорлар, кейреукзорлар қир саксовуллар билан алмашиб келади, булоқлар атрофида юлғун-қамишли гуруҳлар мавжуд.

42. Бироз қияроқ ва ясси эрозияга учраган қолдиқ баландликларнинг бўз-қўнғир тупроқларида шuvoқзорлар, бояличзорлар, кейреукзорлар, камроқ буюрғунзорлар, баъзан қир саксовули ўзаро алмашиб келади.

43. Қияроқ, турли даражада эрозияга учраган структурали денудация асосидаги қолдиқ баландликларнинг чўл қум тупроқларида жузғунли оқ саксовулзорлар эфемерли шuvoқзорлар

билан ўзаро алмашиб келади ва бўз-қўнғир тупроқларда тарқалган шувоқзорлар, бояличзорлар билан мажмуали ҳолда учрайди.

44. Қия, сийрак ўйдим-чуқурли ёнбағирларнинг тупроқларида эфемер-қўнғирбош-илокли гуруҳлар, баъзан шувоқзорлар тарқалган.

Бу геомажмуаларда қисқа муддатли сайёҳлик ташкил этиш мумкин.

VI. Ясси текислик геомажмуалари

Палеоген ва неоген даврларининг чўкинди жинслари (гил, кумтош, конгломерат)дан тузилган эол-денудацияли дўнг-тўлқинсимон текисликлар, баъзи жойларда қалиқ бўлмаган шамол ётқизиклари билан қопланган. Геомажмуалардан чўл-яйлов чорвачилигида (қоракўлчилик, қўйчилик, туячилик) фойдаланилади.

45. Ясси, қияроқ кучсиз эрозияга учраган текисликларнинг бўз-қўнғир тупроқларида шувоқ-кейреукли бояличзорлар қир саксовули, жойларда тақирли ва тақирсимон шўрхоқлар мавжуд.

46. Ясси гилли-қумлоқ текисликларнинг шўрхоқли тупроқларида шўрвали юлғунзорлар тарқалган.

47. Дўнг, майда дўнг, марзали, баъзан барханга айланган қумликлар шўрхоқли тақирлар билан мажмуали ҳолда, чўл қумли тупроқларда шувоқ-сингрэн гуруҳлари ва тақирларда шўралар билан бирга учрайди.

48. Дўнг қумликларнинг шувоқ-сингрэн гуруҳлари дўнгликларда, қора саксовулли юлғунзорлар гуруҳлари пастқамликларда, баъзан бўз-қўнғир тупроқлардаги галофитлар иштирокида мажмуали ҳолда учрайди.

49. Туб жинслар ер юзасига яқин жойлашган дўнг-марзали қумликларда ва марзалараро пастқамликларда чўл қум тупроқлари бўз-қўнғир тупроқлар билан мажмуали ҳолда учрайди, уларда сингрэн гуруҳлари тарқалган.

50. Текисликлар ҳамда марзали-дўнг ва дўнг қумликларнинг мажмуасидаги чўл қум тупроқларда жузгун-сингрэнли шувоқзорлар ва бошоқли, шўрвали оқ саксовулзорлар бояличли кейреукзорлар билан ўзаро алмашиб келади, жойларда шўрхоқли тупроқлар

ривожланган пастқамликларда қора саксовул юлғунзорлар билан учрайди.

51. Бархан қумлари селен-кашшоф псаммофит гуруҳлари билан мустақамланмаган ва кам мустақамланган, пастқам жойларнинг чўл қум тупроқларида шўра-жузгун гуруҳлари учрайди.

52. Бархан қумлари псаммофит ўсимликлар билан бироз мустақамланган пастқамликларда чўл қум, баъзан шўрхоқларда юлғун ва қора саксовул учрайди.

53. Марзали-дўнг ва кўзанақли қумлар шўралар билан банд бўлган марзалараро пастқамликлар билан алмашиб келади, қумли дўнгликларда илокли саксовулзорлар, пастқамликларда юлғунзорлар ва сарисазанзорлар мавжуд.

Бу геомажмуаларда қисқа муддатли агросайёҳликни ташкил этиш мумкин.

VII. Аккумулятив юза геомажмуалари

Неоген-тўртламчи даврларнинг чўкинди (қумли) ётқизикларидан тузилган эол (қум) текисликлари геомажмуалари, шамол таъсирида турли даражада ўзгарган. Геомажмуалардан чўл-яйлов чорвачилигида (туячилик, йилқиччилик, қўйчилик) фойдаланилади.

54. Барханли, бархан-марзали, жойларда қирли юзаларнинг усти янги қумлар билан қопланган, дўнгликларда ва марзали қумликларда илокли оқ саксовулзорлар, пастқам жойларда эса илокли аралаш саксовулзорлар ва майда шағалли қирли юзалар хасмофит гуруҳлар билан банд.

55. Дўнг, марзали, марзали-кўзанақли қумлар, баъзан текисланган қумликлар билан биргаликда дўнгликлардаги чўл қумли тупроқларидаги оқ саксовулзорлар, қандимзорлар ёхуд пастқамликларда шўрвали аралаш саксовулзорлар билан бирга учрайди.

56. Дўнг қумликларда илокли-сингрэн-жузгун гуруҳлар тақир ва шўр босган тупроқларда муваққат сув босадиган шўрвали гуруҳлар билан мажмуали ҳолда учрайди.

57. Дўнг қумликларнинг чўл қум тупроқларида, жойларда тақирларда боялич-эфемер-шўра-шувоқли гуруҳлар тарқалган.

58. Дўнг кумли текисликларнинг чўл кумли тупроқларида шuvoқ-сингрени гуруҳлар ва қандимзорлар, жойларда барханга айланган кумларда кашшоф псаммофитлар билан банд.

59. Кумли текисликларнинг чўл кум тупроқларида жузгун-сингрени-илоқли шuvoқлар гуруҳи тарқалган.

60. Дўнг, дўнг-кўзанакли, қисман марзали дўнг кумликларда шuvoқ аралаш саксовулзорлар, сингренизорлар ёки жузгунзорлар, пастқамликларда қора саксовулли юлгунзорлар тарқалган.

Бу геомажмуаларда қисқа муддатли агросайёҳликни ташкил этиш мумкин.

VIII. Ботиклик ва пастқамлик геомажмуалари

Гипсли ва тузли гил ётқизиклардан тузилган эрозион-дефляция юзалари.

Геомажмуалардан чўл-яйлов чорвачилигида фойдаланилади.

61. Ботикларнинг атроф чеккалари ва тубининг дўнг-майда тўлқинсимон юзаларида галофит (қорабароқ, сарисазан, шоҳилак)ларнинг минтақали жойлашган мажмуаси.

62. Ботиклар тубининг ясси, бироз тўлқинсимон юзалари ўсимликлардан ҳоли бўлиб, кўпинча билқиллама ва нам шўрхоқлар билан банд.

63. Йирик дўнгли, шўрхоқ нам шўрхоқлар “шўр-дўнг мажмуаси” билан сарисазан, қора саксовул, юлгунли ёки оқчангалли чоқолоқлар иштирокида учрайди, кўпинча уларнинг чўққисида булоқлар мавжуд.

64. Ботикларнинг ясси тўлқинли, баъзан зинапоясимон чеккаларидаги дўнгликларда шuvoқли галофит гуруҳлари ва қора саксовулзорлар камроқ кумли бутазорлар билан, пастқамликларда галофитлар ёки шўр бўз-кўнғир тупроқларда биоргунзорлар билан ўзаро алмашиб келади.

65. Ботикларининг атрофлари ёки тубидаги йирик майда дўнгли шўрхоқлар галофит (сарисазан, шоҳилан, қорабароқ)лар, баъзан эса юлгунли ва қора саксовулли ёки қамишли моноценозлар билан бирга учрайди.

66. Ясси ва қияроқ майда дўнгли ботикларда галофитларнинг гуруҳлари минтақасимон жойлашган, деярли ўсимликлари мавжуд

бўлмаган мажмуалари ва уларнинг ясси бироз тўлқинсимон тубларида нам ва билқиллама шўрхоқлар билан бирга учрайди.

Бу геомажмуаларда қисқа муддатли сайёҳлик ташкил этиш мумкин.

IX. Дельтали текисликлар геомажмуалари

Кумлоқ, кумоқ-гилли, кум ва дағал ётқизиклардан тузилган, жойларда кумтош, конгломерат ва гиллар устида таркиб топган. Геомажмуалардан суғорма деҳқончиликда (пахтачилик, шoликорлик, полизчилик, боғдорчилик) ва чорвачиликда (йилқичилик, туячилик, кўйчилик, қорақўлчиликда) фойдаланилади.

67. Бироз тўлқинсимон текисликларнинг ўтлоқ-тақирли тупроқларида қамиш-янтоқ-юлгунли гуруҳлар, тақирли тупроқларда эса кўнғирбошли янтоқзорлар тарқалган.

68. Ясси, жойларда бироз тўлқинсимон текисликлар ва унчалик яхши ифодаланмаган ўзанларнинг чўл кум, тақир, қолдиқ шўрхоқ ва тақирли тупроқлари мажмуасида шўрالي юлгунзорлар, қора саксовулзорлар тарқалган.

69. Марзали-дўнг кумликлар камроқ барханлашган, шамол таъсири натижасида кучли ўзгарган ва қуруқ ўзанлар билан мураккаблашган текисликларда чўл кум тупроқлари, кумлари, тақирли тупроқлар ва тақирлар билан мажмуали ҳолда учраб, уларда шўра бояличли қора саксовулзорлар тарқалган.

70. Ясси текисликларда турли даражада шўрланган суғориладиган ўтлоқ тупроқлар ривожланган.

71. Қияроқ текисликларда турли даражада шўрланган суғориладиган ўтлоқ тупроқлар тарқалган.

72. Бархан-марзали ва бархан-дўнгли, барханга айланган кумликлар оқ саксовулли черкезлар, пастқамликларда эфемерли шўра-юлгунзорлар, баъзан чўл кум тупроқларда қора саксовулзорлар сийрак қуруқ ўзанлар ва тақирлар билан ўзаро алмашиб келади.

72-а. Ясси тўлқинсимон текисликларнинг шўрланган тақирли тупроқларида аралаш саксовулзорлар ва юлгунзорлар мавжуд.

73. Ясси, қуруқ ўзанлар билан ўйдим-чуқурлашган текисликлар дефляцияга учраган дўнг кумли участкалар тақирли қолдиқ типик

шўрхоқлар билан ўзаро алмашиб келади, уларда юлғунли қорабароқзорлар ва қора саксовулзорлар билан бирга учрайди, чўл қумли тупроқларда черкезли жузгун гурухлари тарқалган.

74. Ўйдим-чуқурлашган ўзан олди текисликларнинг ўтлоқ-тўқай ва ўтлоқ-чўл тупроқларида дарахт-бутали тўқайзорлар тарқалган.

75. Ясси, вақти-вақти билан сув бостириладиган текисликларнинг қуриган ботқоқ-ўтлоқ тупроқларида қамишзорлар мавжуд, жойларда улар билан бирга учровчи типик шўрхоқлар ареаллар ҳосил қилади.

76. Ясси, ўйдим-чуқур текисликларнинг ўтлоқ-тақирли қолдиқ-ботқоқ ва тақирли тупроқларида ва типик шўрхоқларида турли ўтли юлғунзорлар, қора саксовулзорлар ва шўраларнинг гурухлари, ўзанлар бўйлаб чўллашаётган дарахт-бутали тўқайзорла учрайди.

77. Қияроқ, жойларда ясси текисликларнинг ўтлоқ ва типик шўрхоқлари, ўтлоқ-тақирли тупроқлар мажмуасида сийрак қорабароқзорлар шўралар иштирокида учрайди.

78. Ясси сунъий текисланган текисликлардаги суғориладиган ўтлоқ тупроқлар маданий ўсимликлар билан банд.

79. Ясси, бироз қия тўлқинсимон текисликларнинг шўрхоқли тупроқларида бояличли турон шувоқли-кейреукли ва титр гурухлари, жойларда ташлама сувлар билан бостирилган участкалар мавжуд.

80. Дўнг ва майда дўнгли қумларда партекли-сингрэнзорлар, жузгун, ирис, боялич ҳамда ўзансимон пастқамликларда илок тарқалган.

80-а. Ясси унчалик ўйдим-чуқурлашмаган текисликларнинг оч бўз тупроқларида бир йиллик шўралар, қўнғирбошли шувоқзорлар билан банд.

70-71 геомажмуалар агротуризм учун қулай ҳисобланади, уларда мавсумий сайёҳликни ташкил этиш мумкин.

Х. Кўл-аллювиал текислик геомажмуалари

Қумлоқ ва гиллардан тузилган. Геомажмуалардан чўл-яйлов чорвачилигида (йилқичилик, қўйчилик) фойдаланилади. Келгусида суғорма деҳқончилиқни ривожлантириш учун яроқли.

81. Қуриган кўлларнинг ясси чеккалари бекиқ пастқамликлар билан ўзаро алмашиб келади, мустаҳкамланган қумликларда

жузгунли шўр ажриқли қамишзорлар ва шўр тупроқларда бир йиллик шўралар тарқалган.

82. Ясси текисликлар дўнгли қумликлар ва бекиқ шўрхоқли ботиқлар мажмуасида учрайди, шўрхоқлар ва чўл қумли тупроқлар бир йиллик шўралар билан банд.

83. Ясси текисликларнинг типик шўрхоқларидаги шўра-қорабароқли юлғунзорлар тарқалган.

84. Ўзанлараро текисликларнинг (вақти-вақти билан сув бостириладиган) ботқоқ ва ўтлоқ-ботқоқ тупроқлари қамишзорлар билан банд.

85. Ясси пасттекисликларнинг типик ва ўтлоқ шўрхоқлари бир йиллик шўралар ва сарисазанлар билан банд, улар билан мажмуа ҳолда шўралар учрайди.

Бу геомажмуалар агротуризм нуқтаи назаридан қулай эмас.

шўрхоқлар билан ўзаро алмашиб келади, уларда юлғунли қорабароқзорлар ва қора саксовулзорлар билан бирга учрайди, чўл қумли тупроқларда черкезли жузғун гуруҳлари тарқалган.

74. Ҳйдим-чуқурлашган ўзан олди текисликларнинг ўтлоқ-тўқай ва ўтлоқ-чўл тупроқларида дарахт-бутали тўқайзорлар тарқалган.

75. Ясси, вақти-вақти билан сув бостириладиган текисликларнинг қуриган ботқоқ-ўтлоқ тупроқларида қамишзорлар мавжуд, жойларда улар билан бирга учровчи типик шўрхоқлар ареаллар ҳосил қилади.

76. Ясси, Ҳйдим-чуқур текисликларнинг ўтлоқ-тақирли қолдиқ-ботқоқ ва тақирли тупроқларида ва типик шўрхоқларида турли ўтли юлғунзорлар, қора саксовулзорлар ва шўраларнинг гуруҳлари, ўзанлар бўйлаб чўллашаётган дарахт-бутали тўқайзорла учрайди.

77. Қияроқ, жойларда ясси текисликларнинг ўтлоқ ва типик шўрхоқлари, ўтлоқ-тақирли тупроқлар мажмуасида сийрак қорабароқзорлар шўралар иштирокида учрайди.

78. Ясси сунъий текисланган текисликлардаги суғориладиган ўтлоқ тупроқлар маданий ўсимликлар билан банд.

79. Ясси, бироз қия тўлқинсимон текисликларнинг шўрхоқли тупроқларида бояличли турон шувоқли-кейреуқли ва титр гуруҳлари, жойларда ташлама сувлар билан бостирилган участкалар мавжуд.

80. Дўнг ва майда дўнгли қумларда партеккли-сингрэнзорлар, жузғун, ирис, боялич ҳамда ўзансимон пастқамликларда илок тарқалган.

80-а. Ясси унчалик Ҳйдим-чуқурлашмаган текисликларнинг оч бўз тупроқларида бир йиллик шўралар, қўнғирбошли шувоқзорлар билан банд.

70-71 геомажмуалар агротуризм учун қулай ҳисобланади, уларда мавсумий сайёҳликни ташкил этиш мумкин.

Х. Кўл-аллювиал текислик геомажмуалари

Қумлоқ ва гиллардан тузилган. Геомажмуалардан чўл-яйлов чорвачилигида (йилкичилик, кўйчилик) фойдаланилади. Келгусида суғорма деҳқончиликни ривожлантириш учун яроқли.

81. Қуриган кўлларнинг ясси чеккалари бекиқ пастқамликлар билан ўзаро алмашиб келади, мустаҳкамланган қумликларда

жузғунли шўр ажриқли қамишзорлар ва шўр тупроқларда бир йиллик шўралар тарқалган.

82. Ясси текисликлар дўнгли қумликлар ва бекиқ шўрхоқли ботиклар мажмуасида учрайди, шўрхоқлар ва чўл қумли тупроқлар бир йиллик шўралар билан банд.

83. Ясси текисликларнинг типик шўрхоқларидаги шўра-қорабароқли юлғунзорлар тарқалган.

84. Ўзанлараро текисликларнинг (вақти-вақти билан сув бостириладиган) ботқоқ ва ўтлоқ-ботқоқ тупроқлари қамишзорлар билан банд.

85. Ясси пасттекисликларнинг типик ва ўтлоқ шўрхоқлари бир йиллик шўралар ва сарисазанлар билан банд, улар билан мажмуа ҳолда шўралар учрайди.

Бу геомажмуалар агротуризм нуқтаи назаридан қулай эмас.

XI. Денгиз текисликлари геомажмуалари

Қум, гил-қумлоқ ётқизиқлардан ташкил топган. Геомажмуалардан келгусида чорвачилик мақсадларида фойдаланиш мумкин.

86. Қуриган майда қўлли ясси текисликларнинг типик ва ўтлоқ шўрхокларида бир йиллик шўралар тарқалган, уларга шўралар биргаликда қўшилиб келади.

87. Қияроқ, шамол таъсирида ўзгарган барханли дўнг қумли текисликларнинг қум ва чўл қум тупроқларида қора саксовуллар, черкез, юлғун мажмуа ҳолда тарқалган.

88. Қияроқ текисликларнинг шўрлиги ортиб бораётган типик ва ўтлоқ шўрхокларида бир йиллик шўралар тарқалган.

88-а. Қияроқ текисликларнинг тақирли шўрхоклари билан алмашиб келувчи типик шўрхокларида бир йиллик сийрак юлғунзорлар ва қорабароқзорлар.

89. Қияроқ қумли текисликларнинг қолдиқ тақирли шўрхокларидаги шўрли юлғунзорлар, сийрак қора саксовулзорлар.

90. Қияроқ қумоқ-гилли текисликларнинг қолдиқ тақирли шўрхоклари билан алмашиб келувчи қумлик ва типик шўрхокларида бир йиллик шўралар қорабароқ ва юлғун гуруҳлари билан мажмуа ҳолда учрайди.

91. Қияроқ қумли текисликларнинг қумликлари, қолдиқ шўрхоклари, жойларда типик шўрхоқларининг ареалларида бир йиллик шўралар юлғунзорлар ва қорабароқзорлар билан алмашиб келади, сув бўйларида маршли шўрхоқлар тарқалган.

92. Қияроқ қумли текисликларнинг типик шўрхокларида сийрак бир йиллик шўралар тарқалган.

93. Оролли қумли текисликларда бархан-дўнг рельеф шакллари шаклланмоқда, қумлик ва қумли шўрхоқларда бир йиллик шўралар ҳамда юлғунзорлар қорасаксовул гуруҳи билан мажмуа ҳолда учрайди, ороллар чеккаларида маршли ва ўтлоқ шўрхоқлар мавжуд.

Бу геомажмуалар агротуризм нуқтаи назаридан қулай эмас.

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3
1-§. Ўзбекистонни агротуристтик районларга ажратиш ва улардан туристик мақсадларда фойдаланиш.....	5
2-§. Фарғона агротуристтик районининг географик тавсифи ва агротуризм имкониятлари.....	13
3-§. Агротуристтик маршрутларни ташкил этиш принциплари ва қоидалари.....	28
4-§. Фарғона агротуристтик районининг агротуристтик маршрутлари ва уларнинг тавсифи.....	33
Фойдаланилган адабиётлар	41
Иловалар	45

XI. Денгиз текисликлари геомажмуалари

Кум, гил-қумлоқ ётқизиклардан ташкил топган. Геомажмуалардан келгусида чорвачилик мақсадларида фойдаланиш мумкин.

86. Қуриган майда кўлли ясси текисликларнинг типик ва ўтлоқ шўрхоқларида бир йиллик шўралар тарқалган, уларга шўралар биргаликда қўшилиб келади.

87. Қияроқ, шамол таъсирида ўзгарган барханли дўнг қумли текисликларнинг кум ва чўл кум тупроқларида қора саксовуллар, черкез, юлғун мажмуа ҳолда тарқалган.

88. Қияроқ текисликларнинг шўрлиги ортиб бораётган типик ва ўтлоқ шўрхоқларида бир йиллик шўралар тарқалган.

88-а. Қияроқ текисликларнинг тақирли шўрхоқлари билан алмашиб келувчи типик шўрхоқларида бир йиллик сийрак юлғунзорлар ва қорабароқзорлар.

89. Қияроқ қумли текисликларнинг қолдиқ тақирли шўрхоқларидаги шўрали юлғунзорлар, сийрак қора саксовулзорлар.

90. Қияроқ қумоқ-гилли текисликларнинг қолдиқ тақирли шўрхоқлари билан алмашиб келувчи қумлик ва типик шўрхоқларида бир йиллик шўралар қорабароқ ва юлғун гуруҳлари билан мажмуа ҳолда учрайди.

91. Қияроқ қумли текисликларнинг қумликлари, қолдиқ шўрхоқлари, жойларда типик шўрхоқларининг ареалларида бир йиллик шўралар юлғунзорлар ва қорабароқзорлар билан алмашиб келади, сув бўйларида маршли шўрхоқлар тарқалган.

92. Қияроқ қумли текисликларнинг типик шўрхоқларида сийрак бир йиллик шўралар тарқалган.

93. Оролли қумли текисликларда бархан-дўнг рельеф шакллари шаклланмоқда, қумлик ва қумли шўрхоқларда бир йиллик шўралар ҳамда юлғунзорлар қорасаксовул гуруҳи билан мажмуа ҳолда учрайди, ороллар чеккаларида маршли ва ўтлоқ шўрхоқлар мавжуд.

Бу геомажмуалар агротуризм нуқтаи назаридан қулай эмас.

МУНДАРИЖА

КИРИШ	3
1-§. Ўзбекистонни агротуристлик районларга ажратиш ва улардан туристик мақсадларда фойдаланиш.....	5
2-§. Фарғона агротуристлик районининг географик тавсифи ва агротуризм имкониятлари.....	13
3-§. Агротуристлик маршрутларни ташкил этиш принциплари ва қоидалари.....	28
4-§. Фарғона агротуристлик районининг агротуристлик маршрутлари ва уларнинг тавсифи.....	33
Фойдаланилган адабиётлар	41
Иловалар	45

Якубжонова Ш.Т., Ражабов Ф.Т.

**ЎЗБЕКИСТОННИНГ АГРОТУРИЗМ
САЛОҲИЯТИДАН ФОЙДАЛАНИШ
АСОСЛАРИ**

Ўқув-услубий қўлланма

Босишга рухсат этилди. 18.02.2020.

Адади 100 нусха. Бичими 60x84 ¹/₁₆

Босма табоғи 4,6. «Times New Roman» гарнитураси.

ООО «АКТИВ ПРИНТ» босмахонасида чоп этилди.

Тошкент, Чилонзор 25, Лутфий 1А.

